

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

HAREKET ORDUSU VE MAHMUD ŞEVKET PAŞA
(Hareket Ordusunun Hazırlanması, Sevk ve İdaresi,
31 Mart Olayının Bastırılmasındaki Rolü)

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Zekeriya TÜRKMEN

Danışman
Prof.Dr. Cevdet KÜÇÜK

İstanbul-1989

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

- İ Ç İ N D E K İ L E R -

— Önsöz	1 - II
— Kısaltmalar	III
— Bibliyografya	IV-XVII
— Giriş	1 - 10

I. BÖLÜM

31 MART OLAYININ BAŞLAMASI, MERKEZ VE TAŞRALARDAKİ
GELİŞMELER

a-)İsyanın Başlaması ve İstanbul'daki Gelişmeler	10 -16
b-)Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinin İstifası, Tevfik Paşa Kabi- nesinin Kurulması	16-18
c-)İttihad ve Terakki'nin Ayaklanmaya ve Yeni Kabineye Kar- şı Tavrı	18-19
d-)Rumeli Ordusunun ve Diğer Orduların Ayaklanmaya Karşı Tepkileri	20-23
e-)İstanbul'da Cemiyet-i ilmiyye ve Hey'et-i Mütteffika'nın Faaliyetleri	23-26

II. BÖLÜM

HAREKET ORDUSU'NUN HAZIRLANMASI

a-)Ordunun Hazırlanması, Sevk ve İdaresi	27-34
b-)Hareket Ordusu Oncülerinin Çatalca'ya Varışı ve Bu Durum Kargısında Yabancı Devletlerin Tutumu	34-38
c-)Hareket Ordusu'nun Çatalca'dan İstanbul'a Yönelmesi, Gelen Orduya Karşı Hükümetin Aldığı Tedbirler	38- 42
d-)Hareket Ordusundaki Gelişmeler.....	42-48
e-)Hareket Ordusu Kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa'nın İstanbul Halkına Beyanâtı.....	48-52
f-)Hareket Ordusunun Ayastefanos(Yeşilköy)'da Yığınak Yap- ması ve Lojistik Destek Sağlaması	53-60

- g-) Hareket Ordusunda Komuta Kademesindeki Değişiklikler:
Mahmud Şevket Paşa'nın Ayastefanos'a Gelip Komutayı
Ele Alması 61-64

III. BÖLÜM

MECLİS-İ MİLLÎ'NİN AYASTEFANOS(YEŞİLKÖY)'DA TOPLANMASI

- a-) Gelişen Olaylar Karşısında Meclisin Tutumu ... 65-68
b-) Abdülhamid Aleyhinde Propagandanın Artması ... 68-71
c-) Hareket Ordusundaki Gelişmeler 71-76

IV. BÖLÜM

HAREKET ORDUSUNUN İSTANBUL'A GİRMESİ

- a-) Ordunun İstanbul'u İsgali 77-85
b-) Hareket Ordusunun İstanbul'da Aldığı Asayiş Tedbirle-
ri: İdare-i Örfiyye İlânı 85-92
c-) Meclis-i Millînin Abdülhamid'in Hal'ine Karar
Vermesi 92-97

V. BÖLÜM

HAREKET ORDUSUNUN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ

- a-) Divân-ı Harb-i Örfîlerin Teşkili ve Faaliyetle-
ri 98-106
b-) Kabinedeki Değişiklikler 107
c-) Mahmud Şevket Paşa'nın I. II. III. Ordular Müfettiş-
liğine Tayini 108-110
d-) 31 Mart İsyanına Karışan Avcı Taburları ve Hassa Ordu-
su Efradı İçin Alınan Tedbirler 110-115
e-) Hareket Ordusu Efrad ve Zabitânının Taltifleri 115-118
f-) Hareket Ordusunun İstanbul'daki Son Durumu ... 119-122
g-) Hareket Ordusunun Diğer Vilayetlerdeki Asayiş
Tedbirleri 122-123
h-) Hareket Ordusu Birlikleriyle Gönüllülerin Masrafları-
nın Temini 123-126

- 1-) Orduda Tensikat (Tasfiye) Yapılması 127-129
j-) Yıldız Evrakı Tedkik Komisyonu'nun Kurulması ve Yıldız Sarayının Araştırılması 129-135
k-) Hareket Ordusu Birliklerinin Rumeliye Dönüşü.. 135-138

VI. BÖLÜM

MAHMUD ŞEVKET PAŞA

- a-) Yetiştirilmesi 139-140
b-) Hareket Ordusu Kumandanlığından Önceki Hizmetleri 140-145
c-) Hareket Ordusu Kumandanlığı Sonrası Faaliyetleri 145-147
d-) Harbiye Nâzırlığı 147-150
e-) Sadrazamlığı 150-155
f-) Şahsiyeti 155 -156
g-) Eserleri 156
h-) Madalya ve Nişanları 156-157
- SONUÇ 158-161
— EKLER 1-16

Ö N S Ö Z

1909 Yılında Osmanlı Devleti'ni en fazla uğraştıran hadiselerden biri de 31 Mart Olayı'dır. Bugüne kadar çeşitli araştırmalarda ele alınmış olan bu konu, objektif olarak değerlendirilememiştir. Yapılan araştırmalarda mes'ele ya yüzeysel olarak geçirilmiş, ya da tarafgîr fikirlerle açıklanma yoluna gidilmiştir.

Dönemin padişahı olan II. Abdülhamid, devrinde meydana gelen siyasî ve sosyal gelişmeler karşısındaki tutumuyla yerilmekte veya övülmektedir. Batılı düşünce hareketlerinin alabildiğine arttığı; buna karşılık imparatorlukta Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük hareketlerinin boy gösterdiği, devletlerarası platformda siyasî entrikalarla, "Düvel-i Muazzama"'nın psikolojik ve siyasî baskılarının doruk noktasına ulaştığı bu dönemi dikkatlice değerlendirmek, mes'elelere geniş açılardan bakmak günümüz hadiselerine de ışık tutması bakımından ehemmiyetlidir.

Bilindiği gibi 31 Mart Olayı hakkında çok şeyler yazıldı, fakat bu olayın bastırılmasını sağlayan "Hareket Ordusu"'nun üstlendiği misyon üzerinde bugüne kadar dikkate değer bir çalışma yapılmamıştır. 31 Mart Olayı'nı konu alan araştırmalarda Hareket Ordusu, kısaca geçirilmiş olup bu araştırmalarda kaynak olarak da, -çoğu, döneminde tarafgîr fikirlerle yazılmış olan- hatıratlar kullanılmıştır.

Araştırmamızda, 31 Mart Olayını bastıran Hareket Ordusu'nun hazırlanması, sevk ve idaresi, İstanbul'u işgali ve aldığı asayiş tedbirleri üzerinde durduk. 31 Mart Olayına geçmeden evvel meydana gelen siyasî ve sosyal gelişmeleri belirterek daha sonra olayın sebepleri üzerinde durduk. Bu arada bazı bölümlerde 31 Mart Olayını teferruatıyla, bazı bölümlerde ise kısa olarak anlatıldı. Hadisenin daha ziyade askerî yönünü ele alıp inceledik.

Konuyu biraz geniş tutarak II. Abdülhamid devrinde meydana gelen bazı önemli siyasî gelişmeleri zikr ettik. Ardından, 31 Mart

Olayına karşı Osmanlı orduları ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin tepkisini; bu olay üzerine Hareket Ordusu'nun hazırlanmasını, sevk ve idaresini; İstanbul önlerine gelmesi ile Meclis-i Millî'nin Ayastefanos'da toplanmasını; ordunun İstanbul'u işgali ve Mahmud Şevket Paşa'nın icraatını ve son olarak da ordunun görevini tamamlayıp Rumeli'ye Dönmesi mevzu'larını Bölümler halinde ele aldık.

Bu araştırmada mümkün olduğu kadar konuyla ilgili arşivlerdeki mevcut vesikalardan faydalanılmış; ayrıca devrin gazeteleri ile o dönemde yaşayan büyük şahsiyetlerin hatıratlarına müracaat edilerek hadiseye daha geniş bakılmağa çalışılmıştır. Hareket Ordusu'nun hazırlanması ve sevkıyatı hakkında Genelkurmay, Askerî Tarih ve Stratejik Etüdler Harp Tarihi (ATASE) Arşivinden, dönemin gazetelerinden; ordunun İstanbul'daki faaliyetleri için de Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dz.K.K.lığı Deniz Müzesi Arşivi, ATASE Arşivi ve dönemin gazete ve hatıratlarından istifade edilmiştir. O dönemde Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Almanya ile yakın diplomatik ilişkilerinin bulunması, bu devletlerin arşivlerinde de konuyu daha fazla aydınlatabilecek belgelerin varlığına işaret etmektedir.

Bana böyle bir araştırma konusu veren, çalışmalarında yol gösteren, devamlı yardımlarını gördüğüm danışman hocam Sayın Prof. Dr. Cevdet Küçük'e ; ayrıca hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Müctebâ İlgürel'e teşekkürü bir borç bilirim. Genelkurmay ATASE Arşivi, Deniz Müzesi Arşivi, Başbakanlık Arşivi ve T.B.M.M. kütüphane ve mikrofilm merkezinde yardımlarını gördüğüm görevlilere de teşekkür ederim.

İstanbul 1989

Zekeriya Türkmen

III

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Al.	: Alay
BA.	: Başbakanlık (Osmanlı) Arşivi
BEO.	: Bâbıâli Evrak Odası
Bkz., bkz.	: Bakınız
Bl.	: Bölük
BTTD.	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dz.MA.	: Dz.K.K.lığı Deniz Müzesi Arşivi
Gn.Kur. ATASE.	: Gn.Kur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüdlere Harp Tarihi Arşivi
Hız.	: Hazırlayan
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
K., K.lığı	: Komutan, Komutanlığı
Krş., krş.	: Karşılaştırınız
Ks.	: Kısım
ML.	: Meydan Larus
MMZC.	: Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi
MVM.	: Meclis-i Vükelâ Mazbatası
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
Tb.	: Tabur
TDV.İA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansik- lopedisi
TED.	: Tarih Enstitüsü Dergisi
TRS.BL.	: Dz.MA. Tersaneler Bölümü
TY.	: Türkçe Yazma
Yay.	: Yayıncı, yayınlayan
Y.A.Res.	: Yıldız Arşivi Sadaret Resmî Maruzâtı
YEE.	: Yıldız Esas Evrakı

B İ B L İ Y O G R A F Y A

K A Y N A K L A R

I- ARŞİV KAYNAKLARI

A- BAŞBAKANLIK ARŞİVİ

a-) Yıldız Esas Evrakı

b-) Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı

c-) Yıldız Arşivi Sadâret Resmî Maruzâtı

d-) Yıldız Maruzat Defterleri nr: 1658, 1659, 1660

e-) İradeler

----- Askeriye

----- Dahiliye

----- Hariciye

----- Maliye

----- Harbiye

----- Zaptiye

-----Hususî

----- Kavanîn ve Nizâmât

----- Taltifât

f-) Bâbıâli Evrak Odası (BEO) Defterler

Dahiliye Gelen ve Giden : 75/3/24 ; 108/3/57

Harbiye Gelen ve Giden : 229/6/37 ; 263/6/71,

: 264/6/72

Hariciye Gelen ve Giden : 165/5/21 ; 188/5/44

- İsti'zan-ı İrade-i Seniyye : 323/8/46 ; 324/8/47
 Re'sen İrade-i Seniyye : 360/8/83
 İrade-i Hususiye : 385/8/108
 Maliye Gelen ve Giden : 463/10/64, 464/10/65 ;
 : 504/10/105
 Meclis-i Ayan Gelen-Giden : 518/11/1, 519/11/1 ;
 : 521/11/4
 Meclis-i Meb'usan Gelen-Giden : 525/12/3 ; 527/12/5
 Meclis-i Meb'usan Gönderilen Müsted'iyat : 523/12/1
 Meşihat Gelen ve Giden : 530/13/2 ; 535/13/7
 Şura-yı Devlet Gelen-Giden : 597/19/2 ; 600/19/5
 Şura-yı Devlet Mazbata Defteri : 535/19/40
 Bahriye Gelen ve Giden : 38/2/9; 47/2/9, 48/2/20
 Adliye Gelen ve Giden : 17/1/17 ; 26-2/1/27
 g-) Meclis-i Vükelâ Mazbataları nr: 124-135, 139, 173-178
 h-) Sicill-i Ahvâl Defteri nr : 4, 70

**B- Gn.Kur. ASKERİ TARİH VE STRATEJİK EPÜDLER HARP TARİHİ
 ARŞİVİ (ATASE)**

- a-) Osmanlı Devri İç İsyanlar Katoloğu
 b-) Barış Faaliyetleri Katoloğu
 c-) Balkan Harbi Katoloğu

G- Dz.K.K.lığı DENİZ MÜZESİ ARŞİVİ (Dz.MA.)

- Tersaneler Bölümü Defterleri nr: 719, 941, 953, 971,1021,
 1025

D- YAZMA ESERLER

Anonim, Yaverân-ı Hazret-i Sehrivâriilerin Tercüme-i Halleri,
 Tarihsiz, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi TY. 9292.

Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Suphi, Askerlik, Tarihsiz, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, TY. 4137.

Luiz Sabuncu, Abdülhamid-i Sâni'nin Tercüme-i Hali, Tarihsiz, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, TY. 9871.

Luzinyan, Prenses Annie de, Abdülhamid-i Sâmi ve Tercüme-i Hali, (Mütercim: Cemaletdin Afganî), Tarihsiz, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, TY.9539.

II- YAYINLANMIŞ VESİKALAR, SALNÂMELER VE DÜSTÜR

Ahmed Selahaddin, Külliyyât-ı Hukuk ve Siyaset I, İstanbul 1327.

Campaniga di Libya, Roma 1938, (ATESE Kütüphanesi).

Düstûr Tertib-i Sâni I, Dersa'âdet 1329.

Erim, Nihat, Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri I, Ankara 1953.

Hocaoğlu, Mehmed, Abdülhamid Hanın Muhtıraları, İstanbul 1975.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye, '63. sene, İstanbul 1325.

-----, 64.sene , İstanbul 1326.

III- KİTAP, MAKALE VE İNCELEMELER

Abdülhamid II. , Devlet ve Memleket Görüşlerim, (Yay. Alaaddin Çetin-Ramazan Yıldız), İstanbul 1976.

-----, Siyasî Hatıraâtım, (Yay. Dergâh Yay.), İstanbul 1984.

-----, Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, (Yay. İsmet Bozdağ), İstanbul 1985.

Ahmed, Feroz, "1908-1914 Yılları Arasında Büyük Britanya'nın Jön Türklerle Münasebetleri", TED, Sayı:2, İstanbul 1971, s. 154-180.

-----, İttihad ve Terakkî, (Çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1986.

- Ahmed Niyazi, Hatırât-ı Niyazi, İstanbul 1326.
- Ahmed Refik, Onbir Nisan İnkılâbı, İstanbul 1325.
- , Sultan Mehmed-i Hâmis, İstanbul 1325.
- , Abdülhamid-i Sâni ve Devri Saltanatı III, İstanbul 1327, (Osman Nuri Müstear Adı ile).
- Ahmed Selâhaddin, Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harbi Ahiri, Dersa'âdet 1331.
- Akçakayalıoğlu, Cihat, Atatürk: Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Ankara 1988.
- Akşin, Sinâ, 31 Mart Olayı, İstanbul 1972.
- , 100 Soruda Jön Türkler ve İttihad ve Terakkî, İstanbul 1980.
- Ali Cevad Bey, II. Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, (Hz. Faik Reşit Unat), Ankara 1985.
- Anderson, M.S., The Eastern Question 1774-1923, New York 1966.
- Apak, Rahmi, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara 1988.
- Armaoğlu, Fahir, XX. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Ankara 1984.
- Atilhan, Cevat Rifat, 31 Mart Faciası, İstanbul 1969.
- Avcıoğlu, Doğan, 31 Martta Yabancı Parmağı, Ankara 1969.
- Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam I, İstanbul 1963.
- , Enver Paşa II, İstanbul 1981.
- Bayar, Celâl, Ben de Yazdım I-II,IV, İstanbul 1965-67.
- Baydar, Mustafa, 31 Mart Vak'ası, İstanbul 1955.
- Baykal, Bekir Sıtkı, "93 Meşrutiyeti", Belleten, IV/21-22, Ankara 1942, s. 82-83.
- Bayur, Hilmi Kâmil, Sadrazam Kâmil Paşa ve Siyasî Hayatı, Ankara 1954.

- Bayur, Yusuf Hikmet, "II. Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler", Belleten, XXIII/90, 1950, s. 267-85.
- , Atatürk: Hayatı ve Eseri, Ankara 1963.
- , Türk İnkılâbı Tarihi I/1-2, Ankara 1983.
- Belen, Fahri, Ordu ve Politika, İstanbul 1971.
- Bérard, Victor, La Revolution Turquie, Paris 1909.
- Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978.
- Buxton, C. R. , Turkey in Revolution, London 1909.
- Cemâl Paşa, Hatırât 1913-1921, İstanbul 1922.
- ' Hatıralar, (Hz. Behçet Cemâl), İstanbul 1959.
- 'nın Hatırâtından, "Mahmûd Şevket Paşa'nın Katli Olayı"
Yakın Tarihimiz, IV/42, s. 67-68.
- Danışmend, İsmail Hâmi, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV,
İstanbul 1972.
- , 31 Mart Vak'ası, İstanbul 1986.
- Duru, Kâzım Nâmi, İttihad ve Terakki Hatıralarım, İstanbul 1957.
- Eren, Ahmed Cevat, "Tanzimât", İA., XI., s. 763 vd.
- Erkin, Behiç, "Atatürk'ün Selanik'teki Hayatına Ait Hatıralar",
Belleten, XX/80, Ankara 1956, s. 599-604.
- Esmer, Ahmet Şükrü, Siyâf Tarih, İstanbul 1944.
- Gn.Kur. Başkanlığı Yay., Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III/6,
I. Kitap, Ankara 1971.
- Golç Paşa, "Genç Türkiye'nin Düşüşü", Vakıf, İstanbul 1-7 Mart 132
—————, Genç Türkiye'nin Hezimet-i velmkân-ı İstilas-ı, (Müter-
cim: H. Cevdet), İstanbul 1332.
- Gözübüyük, A. Ş.- Suna Kili, Türk Anayasa Metinleri, Ankara 1957.

Güresin, Ecvet , 31 Mart İsyanı, İstanbul 1969.

Hanioğlu, M. Şükrü, Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)), İstanbul 1985.

Harp Akademileri K.lığı Yay., Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar, İstanbul 1983.

Hasan Amca, Doğmayan Hürriyet, İstanbul 1958.

Haslip, Joan, Bilinmeyen Yönleriyle Abdülhamid, (Çev. Nusret Kuruoğlu, İstanbul 1964.

Hayat Tarih Dergisi, "Hürşit Paşa'nın Saray Hatıraları", I/1, İstanbul 1965, s. 29-31.

—————, "Bir Suikatın İhbarı: Mahmud Şevket Paşa'nın Katli", I/1, İstanbul 1968, s.26-28.

Hürriyet Vakfı Yay., Osmanlı Meb'usan Meclisi Reisi Halil Mentеше- nin Anıları, İstanbul 1986.

İlgar, İhsan, "31 Mart ve Hareket Ordusu",BTTD, sayı:6, İstanbul 1968, s. 26-29.

İbrahim Temo, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hizmet-ı Vataniye ve İnkılâb-ı Millîye Dair Hatırâtım, Romanya 1939.

İlmen, Süreyya, "Süreyya Paşa'nın Hatıraları", Yakın Tarihimiz, II/24, İstanbul 1962, s.334-35.

İmbert, Paul, Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri: Türkiye'nin Mes'eleleri, (Çev. Adnan Cemgil) İstanbul 1981.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul 1940-1953.

- İnönü, İsmet, İnönü'nün Hatıraları: Genç Subaylık Yıllarım 1884-1918, (Yay. Selahattin Selek), İstanbul 1969.
- Işcen, Sevinç, 31 Mart Vak'ası, İstanbul 1973, (Basılmamış Tez, İÜ. Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplıknr: 10069).
- Karabekir, Kâzım, İttihad ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu, Nasıl Kuruldu, Nasıl İdare Olundu?, (Yay. Faruk-Emel Özerengil), İstanbul 1982.
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi VIII, Ankara 1983.
- Kedourie, Elié, Arabic Political Memoirs and Other Studies, London 1974.
- , England and the Middle East, London 1976.
- Kinross, Lord, Atatürk: Bir Milletın Yeniden Doğuşu, (Çev. Necdet Sander), İstanbul 1981.
- Koloğlu, Orhan, Abdülhamid Gerçeği: Ne Ulu Hakan, Ne Kızıl Sultan, İstanbul 1987.
- Kuran, Ahmet Bedevi, İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul 19
- , Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi, İstanbul Çeltüt Matbaası, Tarihsiz.
- , İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki, İstanbul 1948.
- , Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, İstanbul 1959.
- Kuran, Ercüment, "Osmanlı Yenileşme Hareketleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976.

- Kutay, Cemâl, Türkiye'de Hürriyet ve İstiklâl Mücadeleleri Tarihi, XVI-XVII., İstanbul 1961.
- , Prens Sabahaddin Bey, II. Abdülhamid ve İttihad ve Terakki, İstanbul 1964.
- Küçük, Cevdet, " Abdülhamid II.", TDV.İA., I, 1989, s. 217-224.
- Külçe, Süleyman, Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet, İstanbul 1944
- Lamouche, Colonel, Histoire de La Turquie, Paris 1934.
- Levis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1984.
- Levis, Geoffrey, Turkey(Nation of the Modern World), London 1960.
- Lütfi Simaî, Sultan Mehmed Reşad Han'ın Sarayında Gördüklerim, İstanbul 1340.
- Mahmud Celaleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, (Hz. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983.
- Mahmud Muhtar Paşa, Mâziye Bir Nazar: Berlin Muahedesinden Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münâsebâtı, İstanbul 1340.
- Mahmud Şevket Paşa ve Esbâb-ı İstifası, (Yay. Şems Matbaası), İstanbul 1330.
- , "Mahmud Şevket Paşa'nın Hatıraları", Hayat Dergisi, İstanbul 1965, Sayı: 1-12.
- , Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü, (Yay. Arba Yay. İstanbul 1988.
- Mardin, Şerif, Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908, İstanbul 1983.
- Mansfield, Peter, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, (Çev. N. Ülken), İstanbul 1975.

- Mehmed Murad, Tatlı Emeller Acı Hakikatler, Dersa'âdet 1330.
- Mehmed Nihad, 1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi I, İstanbul 1340
- Mehmed Sabahaddin (Prens), Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir
İzah, İstanbul 1327.
- Mehmed Selâhaddin, Bildiklerim: İttihad ve Terakki Cemiyetinin
Maksad-ı Tesisi ve Suret-i Teşkili ve Devlet-i
Aliyyâ-i Osmaniye'nin Felaket ve İnkısamı,
Kahire 1334.
- Melek, Kemâl, Doğu Sorunu ve Millî Mücadelenin Dış Politikası,
İstanbul 1985.
- Melzig, Herbert, Kemâl Atatürk, Frankfurt 1937.
- Mert, Özcan, "Trablusgarp Harbinde Bir Amerikalı İle Yapılan Giz-
li Mukavelenâme", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, Ankara 1983, s. 87-99,
- Mevlânzâde Rif'at,, İnkılâb-ı Osmanîden Bir Yaprak, Kahire 1329.
- Miller, William, The Ottoman Empire and It's Successors 1891-1907
London 1936.
- Midhat, Ali Haydar, Hatıralarım 1872-1946, İstanbul 1946.
- Mustafa Ragıb, İttihad ve Terakki'nin Esrar Perdesi, İstanbul 1933.
- Mutlucağ, Hayri, "Mahmud Şevket Paşa'nın Bir Uyarması", BTTD,
Sayı:2, İstanbul 1967, s. 26-27.
- , "Dost Bildiklerimiz ve Ordumuzu İslah İçin içi-
mizde Bulundurduklarımızın Marifetleri", BTTD,
Sayı:12, İstanbul 1968, s. 41-42.
- Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa Ve Hareket Ordusu, (Hz.
Mir'at-ı Sicilli Memurîn Hey'et-i Tahririyesi), İs-
tanbul 1327.

- Naci, Kasım, Türkün Altın Kitabı: Gazi'nin Hayatı, Ankara 1961.
- Okandan, Recai Galip, Amme Hukukumuzun Anahatları, I, İstanbul 1957
- Okyar, Ali Fethi, Üç Devirde Bir Adam, İstanbul 1980.
- Ongunsu, A. Hâmit, "Abdülhamid II.", IA., I, s. 76.
- Öke, Mim Kemâl, II. Abdülhamid, Siyonistler ve Filistin Mes'elesi, İstanbul 1981.
- Palabıyık, İrfan, İttihad ve Terakki Cemiyetinin 1908-1912 Tarihleri Arasındaki Çalışmaları, İstanbul 1973, (Basılmamış Tez, İÜ. Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplık nr: 10078.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Mahmud Şevket Paşa", Türk Ansiklopedisi, XXIII., s. 185-87.
- Pears, Sir Edwin, Forty Years In Constantinople 1873-1915, London 1916.
- Petrosyan, Yuriy Aşotoviç, Sovyet Gözüyle Jön Türkler (Çev. Mazlum Beyhan, Hatice Hacıhasanoğlu), Ankara 1974.
- Ramsaur, E. Ernest, Jön Türkler Ve 1908 İhtilâli, (Çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1982.
- Ramsay, William M., The Revolution In Constantinople And Turkey, London 1909.
- Sabis, Ali İhsan, Harp Hatıralarım I, İstanbul 1943.
- Said Paşa, Kaid Paşa'nın Hatıraları II/2, Dersa'âdet 1328.
- Selahaddin Adil Paşa, Hatıralar: Hayat Mücadeleleri, İstanbul 1981

- Sertoğlu, Midhat, Mufasssal Osmanlı Tarihi IV, İstanbul 1963.
- , "Balkan Savaşı Sonlarında Edirne'nin Kurtulması Hakkında Atatürk'ün Harbiye Nezaretini Uyarması", Belleten XXXII/128, Ankara 1968, s. 459-68.
- Soku, Ziya Şakir, Mahmud Şevket Paşa, İstanbul Tarihsiz.
- , II. Abdülhamid'in Şahsiyeti ve Hususiyetleri, İstanbul 1943.
- , Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti, İstanbul 1945.
- , Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi, İstanbul 1957.
- Sorgun, M. Taylan, Kutü'l-Ammâre Kahramanı Halil Paşa'nın Hatıraları, İstanbul 1972.
- Süreyya, Engin,, "Mahmud Şevket Paşa'nın Katli Hadisesi", Resimli Tarih, Sayı: 23, İstanbul 1951, s. 1065-1128.
- Swenson, Victor R., "The Military Rising In İstanbul 1909", Journal of Contemporary History, IV., London 1970, s. 171-184.
- Şapolyo, Enver Behnan, Ziya Gökalp, İttihad ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi, İstanbul 1974.
- Şehsuvaroğlu, Haluk,, "İlk Meclis-i Meb'usan Reisi Ahmed Rıza Bey'in Hatırâtı", Cumhuriyet , 26 Ocak - 19 Şubat 1950.
- Şen, Nafiye, Makedonya Mes'elesi, İstanbul 1977, (Basılmamış Tez, İÜ. Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplık nr:13191.).
- Şeyhülislâm Mehmed Cemâleddin, Hatırât-ı Siyasiye, Dersa'âdet 1336.

- Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları, İstanbul 1931.
- Tal'at Paşa, Tal'at Paşa'nın Hatıraları, (Hz. Hüseyin Cahit Yalçın) İstanbul 1946.
- Tansu, Semih Nafiz, İttihad ve Terakki İçinden Dönenler, (Anlatan: Galip Vardar), İstanbul 1960.
- , İki Dövrin Perde Arkası, (Anlatan: Hüsamettin Ertürk), İstanbul 1964.
- , Madalyonun Tersini, (Anlatan: Celaleddin Paşa), İstanbul 1970.
- Tengirşenk, Yusuf Kemâl, Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967.
- Tepedelenlioğlu, N. Nazif, Sultan Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar, İstanbul 1978.
- Tevetoğlu, Fethi, "Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları", Hayat Tarih, Sayı:2, İstanbul 1973, s. 11-12.
- Togay, Emine Foat, Three Centuries Family Of Turkey And Egypt, London 1963.
- Tokmakçioğlu, Erdoğan, "Mahmud Şevket Paşa", ML., VIII, s.245-46.
- Tugay, Asaf, İbret: Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalcilerin Tam Listesi, İstanbul 1962.
- Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler I, İstanbul 1984.
- Tuyan, Turan, Mahmud Şevket Paşa, İstanbul 1951, (Basılmamış Tez, İÜ. Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplık nr:2210).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Yay. II. Meşrutiyet Devri Meclis-i Meb'usan Zabıt Cerideleri, Ankara 1982-
- Türk Neşriyat Yurdu Yay., Türklerin Altın Kitabı, Ankara 1928.
- Türkgeldi, Ali Fuat, Görüp İştittiklerim, Ankara 1984.

Türkmen, Zekeriya, " Makedonya Mes'elesinin Çıkmasında İngilizlerin Rolü", Türk

Dünyası Araştırmaları, Sayı:61, İstanbul 1989, s. 85-106.
Uçarol,, Rifat, Siyasî Tarih, İstanbul 1985.

Ulubelen, Erol, İngiliz Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1967.

Uşaklıgil, Halid Ziya,, Saray ve Ötesi I-III, İstanbul 1940-41.

Uzer, Tahsin, Makedonyada Eşkıyalık Tarihi ve Son Devir Osmanlı
Yönetimi, Ankara 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı,, "II. Abdülhamid'in Hal'i ve Ölümüne Dair
Belgeler", Belleten, X/40, Ankara 1946,
s. 705-748.

_____, "1908 Yılında Meşrutiyet Ne Suretle
ilân Edildiğine Dair Vesikalar", Belle-
ten, XX/70, Ankara 1956,s. 103-174.

Ülken, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I, İstanbul
1966.

Vedat Orfî, Hatırât-ı Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni, İstanbul 1338.

Vural, H. Vural, Dünya Dengesine Tesir Eden Jeopolitik Kavramlar
ve Görüşler ve Türkiye, İstanbul 1981.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Hüseyin Cahit'in 50 Yıllık Siyasî Hatırala-
rı", Yeni UlusGazetesi, Ankara 13 Kasım-
31 Aralık 1954.

Yöntem, Ali Canip, "Her Yönü İle Abdülhamid", Yakın Tarihimiz,
III/29, İstanbul 1962, s. 65-67.

Yunus Nâdi, İhtilâl ve İnkılâb-ı Osmanî, İstanbul 1325.

Yücebaş, Hilmi, Filozof Rıza Tefvik, İstanbul 1978.

Zara, Philippe de, Mustafa Kemâl, Paris 1936.

Zürcher, Erik Jan, Millî Mücadelede İttihadçılık, (Çev. Nüzhet
Salihoğlu), İstanbul 1987.

IV- GAZETELER

- İkdam : 1909 nr: 5334-5335, 5337, 5339-5341, 5347-5362, 5390-5391, 5488.
- Mizan : 1909 nr: 126-133.
- Tercüman-ı Hakikat : 1909 nr: 10045, 10058, 10059, 10063, 10067, 10076-77, 10079, 10113, 10122.
- Yeni Tasvir-i Efkâr : 1909nr: 5, 1910 nr: 389.
- Volkan : 1908 nr:1, 34, 45, 1909 nr: 82, 87, 90, 95, 100-1, 106, 110.
- Tanin : 1909 nr: 253-57, 259, 261-62, 264-67, 292, 299, 1911 nr: 1104-5.
- Osmanlı : 1909 nr: 22, 29, 33-38, 43, 45, 47.
- Takvim-i Vekayi' : 1909 nr: 182-83, 185, 187-94, 198-202, 204-5, 210-11, 215, 217, 222, 226.
- Le Moniteur Oriental : 1909 nr: 5347-49, 5352,5355, 5368.
- Sabah : 1909 nr: 7023, 7026-41, 7047-48, 7050-51, 7053, 7057, 7071, 7097, 7102.
- Zaman : 1945 nr:425-26.
- Cumhuriyet : 1950 nr: 9146-9170.

G İ R İ Ő

Batıdaki hürriyetçi fikirler XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Osmanlı devletindeki aydın kesim tarafından da kabul görmeye başladı. Namık Kemal'in önderliğindeki Genç Osmanlılar Cem'iyeti meşrutiyeti isteyen bir topluluk olarak ortaya çıktı.

Abdülaziz devrinde Genç Osmanlılar Cem'iyeti tarafından geliştirilen Osmanlıcılık fikri, Osmanlı devletinde din, dil, ırk farkı gözetmeksizin; kaynaşma ve dayanışma sağlama amacıyla idi. Bu fikir geliştirmekte olan milliyetçilik cereyanına zıt bir şekilde ortaya çıktığından gerçeklere cevap veremedi. İslâmcılık, Osmanlı devletine yabancı devletlere karşı din birliğine dayanan bir kuvvet temin etmek gayesiyle II. Abdülhamid döneminde büyük ölçüde tatbikata konmuş ve başarı da sağlamıştı. Türkçülük ise II. Abdülhamid devrinde ilk defa dil, edebiyat ve tarih alanında bir fikir hareketi olarak gelişti. I. Meşrutiyet devrinde Osmanlıcılığın bir siyasî cereyan olarak başarı göstermemesi, realite karşısında bir kıymet ifade edememesi, bu devrin sonunda devletin siyasî ve sosyal bütünlüğünü koruma amacı ile o asrın milliyetçilik görüşüne uygun olarak yeni bir cereyanın, Türkçülüğün doğmasına zorlamıştı. Türkçülük cereyanı yalnız ana vatandaki Türklerin kurtuluş imkânlarını düşünmekle kalmamış, buna -Turan fikrini de katarak- bütün Türkleri teşmil ederek Pan-Türkizm cereyanına doğru yönelmiştir.

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Gelişen bu fikir hareketleri sonucunda I. Meşrutiyetin ilânı (23 Aralık 1876) her şeyden evvel, devleti içinde bulunduğu istikrarsızlıktan kurtarmak için düşünülmüş bir hareket idi. Gülhane Hattı padişaha iknâ yolu ile kabul ettirilmişken meşrutiyette iknâ mümkün olmayınca zora başvurulmuştu. Metod itibarıyla Tanzimat yukarıdan aşağıya bir ıslahat hareketi olduğu halde Meşrutiyet, bir hükümet darbesi şeklinde, aksine aşağıdan yukarıya bir mücadelenin sonucu olarak kabul ettirilmişti.¹

Bu sırada ilk meşrutiyet meclisinin başarısızlığı ve karar almadaki tereddütleri sebebiyle II. Abdülhamid, meclisi lağv edip tekrar bütün iktidarı kendi elinde topladı. Bu arada ortaya çıkan Girit, Mısır ve Şarkî Rumeli Mes'eleleri² ile Makedonya Mes'elesi³ devleti müşkil durumda bıraktı. Hürriyetçi fikirlere mensup aydınlar ve Harbiye Mektebi mezunu olup da Rumeli'de görev yapan genç subaylara göre, Kanun-ı Esasî yeniden ilân olunursa bu mes'eleler kökünden hal olunacaktı. Bu yeni fikirler, yeni siyasî teşekküllerin doğmasına yol açtı. Bunların içinde en önemlisi Jön Türkler'in kurduğu İttihad ve Terakki Cemiyeti⁴ oldu.

Bu arada Avusturya ve Rusya hariciye vekilleri barışın ve statükonun sağlanması amacıyla Ekim 1904'de Mürzsteg'de Makedonya için yeni bir program geliştirdiler. Bu prog-

-
- 1-) Bekir Sıtkı Baykal, "93 Meşrutiyeti", Belleten, IV/22-23, Ankara 1942, s.82-83.
 - 2-) Bkz. BA. YEE., Kısım 9, Evrak 2644, Zarf 72, Karton 4.
 - 3-) Bkz. BA. Sadrazam Kamil Paşa Evrakı nr: 3136, Dosya 86/32; YEE., Kısım 14, Evrak 227, Zarf 126, Karton 1.
 - 4-) İttihad ve Terakki Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Feroz Ahmed, İttihad ve Terakki, (Çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1986, s. 17-36; Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler I, İstanbul 1984, s. 19-37; Şükrü Hanioglu, Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902), İstanbul 1985, s. 173-202.

rama göre, görünüşte Makedonya'nın hâkimiyeti yine Osmanlı devletinde fakat gerçekte bu hâkimiyet ıslahatı kontrol eden Avusturya, Rusya, Fransa, İngiltere, İtalya gibi devletlere intikal ettiğinden çok zedelenmişti.⁵ Bütün bu gelişmelere rağmen Makedonya'da sükûnet ve huzur sağlanamıyor, çete çarpışmalarının ardı arkası kesilmiyor, durmadan kan dökülüyordu. Bu arada faaliyetini Makedonya'ya nakleden Jön Türkler, Makedonya'yı Türkleştirmeye kalkışmakla, mes'ele daha müzmin bir hale getirildi. Bu hal değişik şekilde Balkan Harbine kadar sürdü ve bu harbin de sebeplerinden birini teşkil etti.

Makedonya'da malî kontrol ve murakabe yüzünden de büyük devletler arasında hasıl olan ihtilaf gittikçe genişledi. Bu karışıklıklar Avrupa ve Amerikan kamuoyunu Osmanlı devleti aleyhine çevirdi.⁶ O tarihe kadar meydana Rusya ile Avusturya'ya bırakmış olan İngiltere hükûmeti de birden ortaya çıktı. İngiltere kralı VII. Edward ile Rus çarı II. Nikola'nın Makedonya ve Boğazlar Mes'elelerini ele aldıkları 8-9 Haziran 1908 tarihli Reval Görüşmesi o sırada en büyük diplomatik hadise olarak tepki uyandırdı. Ancak görüşmeler sonunda sadece Makedonya'ya ait ıslahat projesi açığa vuruldu.⁷

Reval'de İngiltere ile Rusya'nın birbirlerine çok yaklaşımları, Makedonya Mes'elesinde görüş birliğine varmaları, bu sırada imparatorluğa hâkim olmaya çalışan İttihad ve Terakki Cemiyetini endişeye düşürdü.

-
- 5-) Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi I/1, Ankara 1983, s. 183-185; Tahsin Uzer, Makedonyada Eşkiyalık ve Son Osmanlı Yönetimi, Ankara 1987, s. 84.
- 6-) BA. Sadrazam Kamil Paşa Evrakı nr:3136, Dosya 86/32.
- 7-) M.S. Anderson, The Eastern Question 1774-1923, New York 1966, s.271; Lord Kinross, Atatürk: Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, (Çev. Necdet Sander), İstanbul 1981, s.58.

Reval Görüşmeleri⁸ üzerine, meydana gelebilecek müdahaleleri önlemek ve devletin içinde bulunduğu güç durumdan kurtarılması için İttihad ve Terakki Cemiyeti vakit geçirmeden meşrutiyeti ilân ettirmek üzere harekete geçti.⁹ Böylece Makedonya Mes'elesi ve Reval Görüşmeleri meşrutiyetin ilân edilmesine önemli bir sebep oldu.¹⁰

Nitekim bu sırada siyasî cereyanlar orduya da nüfuz etmiş ve askerler arasında siyasî çatışmalar başlamıştı. İlk defa Askerî Tıbbiyede gizli olarak teşkilâatlanmış olan İttihad ve Terakki Cemiyetinin mensupları genelde asker menşe'li idi. Harbiyeden mezun olan zabitin ekseriyetle ilk kıt'a görev yeri Makedonya -Balkanlar- bölgesi olduğundan, zabitlerin Balkan eşkiya ve çeteleriyle devamlı süren mücadeleleri onlarda çeteciliğe meyyal bir psikoloji uyandırmış, kurdukları teşkilâtları çok iyi gizlemişlerdi. Daha II. Meşrutiyetin ilânından on gün evvel, Rumeli Müfettişi bulunan Hüseyin Hilmi Paşa, saraya III. Ordu subaylarının hemen hepsinin İttihad ve Terakki Cemiyeti ile alâkası olduğunu yazıyor, siyasî suçtan dolayı tutuklu bulunan subayların serbest bırakılmasını, aksi takdirde Makedonya bölgesinde durumun daha da kötüleşeceğini bildiriyordu.¹¹

-
- 8-) İttihadçılar Reval Görüşmelerini protesto edip bir manifesto hazırlayarak büyük devletlerin konsoloslarına göndermişlerdi. Bkz. Ali Cevad Bey, II. Meşrutiyetin İlânı ve 31 Mart Hadisesi, (Hz. F. Reşit Unat), Ankara 1983, s.158.
- 9-) İttihadçıların hükümet darbesi yapmaya kararlı oldukları hakkında bkz. Sir Edward Pears, Forty Years In Constantinople, London 1916, s.287; Ayrıca bkz. C.R. Buxton, Turkey In Revolution, London 1909, s. 53-54.
- 10-) Ahmet Bedevi Kuran, İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki, İstanbul 1948, s. 249-50.
- 11-) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında II. Meşrutiyet Ne Suretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar", Belleten, XX/70, Ankara 1955, s. 135.

Nitekim Abdülhamid idaresine karşı ilk fiili hareket, Rumeli'de bulunan III. Ordu subaylarından Kolağası Resneli Niyazi'nin ¹² yanında asker ve sivil ikiyüz kadar gönüllü ile ¹³ 3 Temmuz 1908'de Resne'den ayrılarak dağa çıkması ile başladı. ¹⁴ Niyazi Bey, saraya çektiği telgrafta anayasanın yeniden yürürlüğe konmasını istedi. Bu hareket kısa sürede bütün Makedonya'ya yayıldı. Halk da bu hareketi destekledi, saraya telgraflar çekildi. 23 Temmuz 1908'de İttihad ve Terakki Cemiyeti kendiliğinden meşrutiyeti ilân edince Abdülhamid, anayasayı yeniden yürürlüğe koymayı kabul etti. ¹⁵

Meşrutiyetin ilânı bütün memlekette ve her tabaka halkta büyük bir sevinç uyandırmış, millet; tarihinde göremediği sınırsız bir hürriyete kavuşmuş, ¹⁶ bu hareket çok büyük ümitleri beraberinde getirmişti. ¹⁷

Hürriyetin ilânından sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti geri planda bütün devlet işlerine el atmaya başladı. Saray, hükümet ve cemiyet arasındaki mücadele 1908

-
- 12-) Resneli Kolağası Ahmed Niyazi (1873-1913), II. Meşrutiyetin ilânını hazırlayan subaylardandır. Manastır Askerî İdadisi ve Harbiyesini bitirip orduya katıldı. 1897 Osmanlı-Yunan Harbine katıldı. Balkanlar'da Bulgar komitacıları ile başarılı mücadelelerde bulundu, komitacıları dağıtmakla ün yaptı. İttihad ve Terakki Cemiyetine girdi. Meşrutiyetin ilânı ile Hürriyet Kahramanı oldu. Hareket Ordusuna katıldı. Balkan Harbinde Cavid Paşa ordusunda görev aldı. 1913'de bir suikaste kurban gitti.
- 13-) Resneli Niyazi, Hatırat-ı Niyazi, İstanbul 1326, s.73.
- 14-) BA. YEE., Kısım 23, Evrak 2046, Zarf 12, Karton 71; Ayrıca bkz. İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV., İstanbul 1972, s.360-61.
- 15-) Y.H.Bayur, a.g.e., I/2, s.20-21.
- 16-) İ.H.Danişmend, a.g.e., s.356.
- 17-) Y.H.Bayur, "II. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler", Belleten, XXIII/90, Ankara 1959, s.267.

Ağustosundan itibaren bazı sürtüşme ve bunalımlara yol açtı. Eylül ayında imparatorluğun muhtelif bölgelerinde çıkan isyanlar, diğer yandan, yeni rejimin dini baltaladığı propagandası olayları gittikçe giriftleştirdi. Bu arada İttihad ve Terakki Cemiyetinin tutumuna karşı bir muhalefet de doğmakta idi. Çeşitli siyasî partiler Türk siyaset sahnesinde görünmeye başladı. Jön Türkler arasındaki ayrılıkların devam etmesi muhalefeti daha da güçlendirdi.¹⁸ Bu arada cemiyete karşı Ahrar, Fırka-i İbad, Osmanlı Demokrat Fırkası gibi partiler kuruldu.¹⁹ Bu genel hava içerisinde Ekim ve Kasım ayları şiddetli çekişmeler içinde geçti.²⁰ 11 Aralık 1908'de yapılan seçimleri İttihad ve Terakki Cemiyeti büyük bir çoğunlukla kazandı.²¹ İttihad ve Terakki iktidara geldikten sonra ülkede tam bir dikta rejimi uygulamaya koyuldu.²²

İttihad ve Terakki Cemiyetinin hükûmet işlerine, hatta nâzırların atanmalarına dahi karışmak istemesi Sadrazam Kamil Paşa'yı endişelendirdi. Kamil Paşa'nın kabinedeki İttihadçılara meyyal nâzırları görevden alması, İstanbul'da

18-) Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I, İstanbul 1952, s. 188.

19-) Geniş bilgi için bkz. Tunaya, a.g.e., s. 233-61.

20-) A. Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1959, s.500-5.

21-) Takvim-i Vekâyi', nr:66, 3 Kanunievvel 1324.

22-) Nitekim seçimler sonucu meydana gelen gelişmeleri zamanın şeyhülislâmlarından olan Cemaleddin Efendi hatıratında şöyle anlatır: "...Daha doğrusu hâkimiyet-i milliye bizde da'iyeye-i tahakküm ve nifaki uyandırdı. Bu hal Meclis-i Mebusan'a sirayetle meşrutiyetin icabâtından olarak fırkalar arasında vukubulan münakaşât ve akliyet tarafından muhakk olarak serdedilen bazı itirazâtı ile tezyid-i ihtirasâttan başka bir şeyi müfid olmadı. Rical-ı müteneffizeyi cemiyet ise... Nüfuzlarının takviyesi kaydına düşüp refte refte istimâl-i şiddete mecbur oldular." Bkz. Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin Efendi, Hatırat-ı Siyasiyye, Dersaadet 1336, s.16.

bulunan ve meşrutiyetin bekçisi kabul edilen Avcı taburlarının Rumeli'ye gönderileceğini açıklaması protestolara sebep oldu.²³ Öte yandan İttihad ve Terakki Cemiyeti, Paşa'nın koyu bir İngiliz taraftarı olmasından dolayı onu devirmekten çekiniyordu.²⁴ İttihadçıların hükûmetle ilgili her meseleye karışmaları, Paşa'nın istifasına sebep oldu.

14 Şubat 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi kuruldu.²⁵ Hilmi Paşa'nın sadarete gelmesi ile İttihad ve Terakki Cemiyeti fiilen iktidara geldi. Muhalefet, Hilmi Paşa'nın sadaretine bir türlü razı olamadı. 26 Şubat 1909 tarihli bir kanunla ilmiye talebelerinin de askerliğe alınacağı açıklanınca protestolar başladı ve ilmiyeliler de muhalefet safına geçti.²⁶

1909 yılının Şubat ve Mart ayları çok gergin bir hava içinde geçti. İttihad ve Terakki Cemiyeti ile muhalifler arasında neşriyat yolu ile amansız bir propaganda savaşı başladı. Bu arada Abdülhamid aleyhinde de bazı gazeteler neşriyat yapmakta idi.

Kamil Paşa'nın istifası dış mihrakları harekete geçirdi. Paşa'nın düşüşü İngiliz büyükelçiliği ve Türkiye'de menfaatleri bulunan İngilizlerce çıkarlarına vurulan bir darbe olarak yorumlandığğından İngiliz basını, Cemiyet aleyhtarı bir kampanya başlattı.²⁷ Bunun üzerine Hilmi Paşa, İngiltere'ye karşı takib edeceği politikanın Kamil Paşa'nınkinin devamı olacağını ve Türkiye'nin İngiltere'nin tavsiyelerine uygun olarak hareket edeceğini açıkladı. İngil-

23-) Ali Cevad, a.g.e., s.38.

24-) Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları, İstanbul 1931, s.45.

25-) Ali Cevad, a.g.e., s.38.

26-) İkdam nr:5305, 3 Nisan 1909.

27-) Feroz Ahmed, a.g.e., s.73.

tere ise bunu soğuk karşıladı.²⁸ Durumdan endişelenen Cemiyet, muhalefete karşı daha ılımlı tavır takınmayı denedi. Buna rağmen perde arkasından hükümeti kontrol altında tutan İttihad ve Terakki Cemiyetine karşı kızgınlık giderek arttı. Cemiyet, Siyasî muhaliflere karşı yıldırma ve öldürme yöntemlerini kullanmakla da itham edildi. Muhalefetin sözcülüğünü yapan Serbestî Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin 6/7 Nisan 1909 gecesi Galata Köprüsünde öldürülmesi ve katilin bulunamayışı muhalefet tarafından suçun İttihad ve Terakki Cemiyetinin üzerine atılmasına sebep oldu. Bu hadise ortalığı büsbütün gerginleştirdi. Ertesi gün (7 Nisan) medrese öğrencileri yürüyüş yaptı, basında çetin söz düelloları başladı.

Bu arada orduda da bir takım kıpırdanmalar oluyordu. 31 Ekim 1908'de askerlik hizmeti dolduğu halde terhis edilmeyip Cidde'ye gönderilmek için ayrılan 87 er, başlarında çavuşları olduğu halde Taşkışla'da ayaklanmıştı. Hassa ordusu kumandanı Mahmud Muhtar Paşa, Selanik'den getirilmiş olan Avcı Taburlarını isyan eden askerler üzerine göndermiş ve çıkan çatışmada üç asker ölmüş, bir o kadarı da yaralanmıştı. İsyân önceden hazırlanmış olmadığından, belirli bir liderlik ve örgütten mahrum olduğundan kısa zamanda bastırılmıştı.²⁹

Diğer taraftan Ocak 1909'da Harbiye Mektebi öğrencileri nizamnamelerin aşırı sertliği, yabancı dil öğrenmedeki güçlüklerden şikâyetlerde bulunarak bir takım isyan hareketine giriştiler. İsyânın elebaşlarının cezalandırılması,³⁰ Harbiyelilerin Abdülhamid idaresine olan husumetlerini daha da arttırdı. Bu arada Yıldız'daki Muhafız taburlarının memleketlerindeki askerî birliklere gönderilmeleri durumu ortaya çıkmıştı. Bu taburlardan Arnavutlar

28-) Feroz Ahmed, a.g.e, s.75.

29-) Ali Cevad, a.g.e, s.20.

30-) A.B.Kuran, a.g.e, s.505-8.

Kosova'ya, Araplar merkezi Şam'da bulunan V. Orduya ve Bağdad'da bulunan VI. Orduya, diğer taburların da kendi memleketlerine gönderilmeleri durumu askerinin tepkisine yol açtı.³¹ Çünkü Hassa ordusunda görev yapmak, diğer birliklere nazaran bir takım imtiyaz ve haklar temin ediyordu. İsyan eden Arnavut ve Arapları cezalandırmak için yine Avcı taburları görevlendirildi.³²

Önemli olan nokta, bu ve buna benzer isyan hareketlerinde hep Selanik'ten getirilmiş olan Avcı taburlarının öbür birliklere karşı kullanılmış olmasıdır. Böylelikle Hassa ordusunda Avcı taburlarına karşı genel bir düşmanlık duygusu yaratılmış oluyordu.

Ordudaki hoşnutsuzluklar hürriyetin ilânından bu yana orduya hâkim olmak isteyen Harbiye mezunu subayların kurmak istedikleri yeni düzenden kaynaklanıyordu. Harbiyeli subayların en önemli faaliyetlerinden birisi de, alaylı subayların ordudaki sayı ve rollerini azaltmak idi. Bu maksatla Hassa ordusunda 1400 alaylı kadro dışı bırakıldı. Bu sayı diğer Osmanlı ordularındaki kadro dışı bırakılanlarla beraber 7600'ü geçiyordu.³³ Bundan dolayı erlikten subaylığa terfi ettirilmiş olan alaylılarla, Harbiyeden mezun olmuş olan mektepliler arasında eskiden beri mevcut olan münaferet daha da şiddetlendi. Mektep mezunu subaylar alaylıları küçük görüyor, ordu için hiç bir faydaları olmadıklarına hükmederek büyük ölçüde tensikât yapılmasını istiyorlardı.³⁴ Söz konusu durum sadece alaylı subayları değil, orduda subay olarak kalmak isteyen erbaşları da tedirgin etti. Er ve erbaşlar talimlerin sıkı tutulmasından, Harbiyeli subayların Prusya sistemi sert disiplinden yana tavırlarından dolayı şikâyetlerini gün geçtikçe arttırdılar. Ayrıca meşrutiyet sonrası

31-) İkdam nr:5340, 7 Nisan 1909.

32-) Ali Cevad, a.g.e., s.44-45.

33-) Celal Bayar, Ben de Yazdım I, İstanbul 1965, s.150-52.

34-) Erkân-ı Harp Kaymakamı Mehmed Nihad, 1328-29 Balkan Harbi Trakya Seferi I, İstanbul 1340, s.10.

bir çok subayın siyasî çalışmalara devamda ısrarlı olması, askerlik müddeti dolduğu halde erlerin terhis edilmemesi mağdur olmuş alaylıların veya askerlerle hemşehri olan medreselilerin askeri, İttihad ve Terakki Cemiyeti aleyhine kışkırtmalarına yol açıyordu.³⁵ Bunun sonucu olarak askerler (erat takımı) şikâyetlerine dinî bir veche vermişlerdi.³⁶ Üstelik meşrutiyet öncesi genç ve küçük rütbeli subayların, kendilerinden kıdemli kumandanlarına karşı ayaklanarak orduya hâkim olmaları, ordudaki hiyerarşi anlayışını sarstığı gibi, disiplin bakımından da kötü örnek olmuştu.

Bilhassa ordunun siyasetle meşgul olması muhalefetin tepkisini giderek arttırıyordu. Nitekim 7 Nisan 1909'da İkdam'da çıkan bir yazıda şöyle deniliyordu: "...Ordunun siyasiyât ile meşgul olması za'f-ı milliye husule getirecek en muzır sebeplerden ma'dud olduğu cihetle bu mazeretin ordumuzdan ref'i için pek çok defalar vesâyay-ı halisanede bulunulduğu halde yine bazı taraflarda bu nokta-i mühimmeye riayet edilmediği görülüyor."³⁷

II. Abdülhamid'in mabeyn başkatibi Ali Cevad Bey ise siyasetin ordu efradı ile zabitânın arasını açtığını, Osmanlı devleti gibi ordusundan başka istinadgâhı olmayan bir devlet için bu ayrılığın kötü sonuçlar doğuracağını belirtiyordu.³⁸ Ayrıca Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye Reisi de verdiği nutuklarda, ordunun katiyyen siyasetle uğraşmamasını tavsiye ediyordu. Bütün bu uyarılara rağmen, 31 Mart Vak'asının çıkması önlenemedi.

35-) Sina Akşin, 31 Mart Olayı, İstanbul 1972, s.47.

36-) Hilmi Kâmil Bayur, Sadrızam Kâmil Paşa, Ankara 1954, s. 253-54; Ayrıca bkz. Mustafa Baydar, 31 Mart Vak'ası, İstanbul 1955, s.9.

37-) İkdam, nr:5340, 7 Nisan 1909.

38-) Ali Cevad, a.g.e., s.23-24.

I. B Ö L Ü M

31 MART OLAYININ BAŞLAMASI, MERKEZ VE TAŞRALARDAKİ GELİŞMELER

a-) İsyanın Başlaması ve İstanbul'daki Gelişmeler

Kâmil Paşa kabinesinin düşürülmesinden sonra muhalefet gazetelerinin dinî duyguları da alet ederek açtıkları kampanya ile siyasî hava giderek İttihad ve Terakki Cemiyeti aleyhine dönüştü. Bu arada Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ile durum büsbütün gerginleşti; cenazeye katılan binlerce halk, ulemâ ve talebe¹ muhalefetten yana tavır takındı. Muhalefetin fikirleri Derviş Vahdetî'nin yayınladığı Volkan gazetesi ile bir kısım Hassa Ordusu askerlerine bulaştırıldı.² Ortalığı kaplayan bu gergin veheyecanlı durum isyanın patlamasına sebep oldu. O günlerde İttihad ve Terakki Cemiyetine muhalefet eden her hareket irticâ olarak yorumlandığından İttihadçılar buna bir "Hadise-i İrticâ" adını verdiler.³

-
- 1-) İkdam nr:5341, 9Nisan 1909'da Hasan Fehmi'nin katli olayına geniş yer verilerek cenazeye 30-40.000 kişinin katıldığı belirtilir. Osmanlı Gazetesi de olaya geniş yer verir. Bkz. Osmanlı nr:22, 26 Mart 1325; Derviş Vahdetî ise gazetesinde Hasan Fehmi için mersiye yazmıştır, bkz. Volkan nr: 100, 10 Nisan 1909.
 - 2-) Volkan, nr:90, 18 Mart 1909.
 - 3-) Hasan Amca, Doğmayan Hürriyet, İstanbul 1958, s.68-69.

Esas sebebi daha tamamen aydınlatılmamış olan 31 Mart Vak'ası bundan bir müddet evvel, Selanik'ten İstanbul'a "Meşrutiyetin Muhafızı (Nıgehân-ı Hürriyet)" olarak gönderilmiş olan avcı taburları efradının, zâbitlerini Taşkışla'da hapsedtikten sonra gece yarısı (12/13 Nisan 1909) ⁴ ayaklanmaları ile başladı. ⁵ IV. Avcı taburu askerleri kışladan silâhli olarak çıkıp Sultanahmed meydanındatoplandı. Bunlara Taşkışla, Kılıç Ali, Yıldız ve Beyoğlu'ndaki nümüne alayları askerleri de katıldılar.

Sayıları üçbine ulaşan âsiler, Mebusân Meclisi önüne gelerek Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın azledilmesini; Meclis-i Meb'usân' Reisi Ahmed Rıza Bey'in, Talat, Hüseyin Cahid; Rahmi ve Bahaeddin Şakir Beyler gibi önde gelen İttihadçuların sınır dışı edilmelerini istediler. Ayrıca şeriat hükümlerinin tamamen tatbik edilmesini ve açığa alınmış olan alaylı subayların eski görevlerine iade edilmelerini; bu istekleri yerine getirildiği takdirde isyanın duracağını belirterek, ayaklanmadan dolayı da hiç kimse hakkında tahkikata girişilmemesini istediler.

İkdam'da çıkan bir yazıya göre, isyandan evvel bütün askerlere zabıtân tarafından "Hocalarla kat'iyyen görüşmeyeceksiniz. Askerlikte diyanet aranmaz. Allah'dan başka kimse tanınmaz. Padişah ve ahali İttihad ve Terakki Cemiyetinin elindedir" diye söylenmiş; ⁶ Bu arada Volkan gazetesi de bazı askerlerin Bâbıâliye gidip Hüseyin Hilmi Paşa'ya müracaat ettiklerini, Paşa'nın ise buna pek aldırmadığını yazmıştı. ⁷

Bu sırada Ayasofya ve Meclis-i Meb'usân çevresi âsilerin merkezi oldu. Âsiler kısa bir zaman sonra fiilî tecavüzlere başladı. İlk önce Meclis reisi Ahmed Rıza Bey sanılarak, Adli-

4-) Rumi 30 Martı 31 Martı bağlayan gece; Milâdî 13/14 Nisan 1909.

5-) İ.H.Danişmend, 31 Mart Vak'ası, İstanbul 1986, s.23.

6-) İkdam nr: 5347, 14 Nisan 1909.

7-) Volkan nr: 87-88, 22-28 Mart 1909.

ye Nâzırı Nâzım Paşa ve İttihadçuların fikirlerini yayan Tanin başyazarı Hüseyin Cahid Bey sanılarak Lazkiye Meb'usu Şekib Arslan Bey asker tarafından vuruldu. Bunun yanında üç mektepli subay ile bir hatip şehid edildi.⁸

Gelişen olaylar üzerine Ahmed Rıza Bey istifâsını vererek⁹ bir dostunun evine, Hüseyin Cahid de Rus büyükelçiliğine sığındı.

Askerin isyanını yatıştırmak, askere nasihat etmek üzere Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi, ders vekili Halis Efendi ve Şerif Mehmed Sadık Paşa Sultanahmed Meydanına gittiler. Bu arada devam eden karışıklık sırasında Şerif Sadık Paşa şehid edildi.¹⁰ Bunun üzerine Şeyhülislâm askerın isteklerinin kabul edileceğini belirtti.¹¹ Mizan gazetesinin belirttiğine göre Şerif'in öldürülmesinin başkentte uyandırdığı teessürü çok büyük olmuştu.¹² Nitekim daha sonra Hareket Ordusu, İstanbul'a girdikten sonra Şerif'in ailesine taziyetlerini bildirerek, Paşa'ya kasedenlerin en şiddetli cezaya çarptırılacaklarını açıklayacaktır.¹³

Bu gelişmeler sırasında donanmada da bir takım kıpırdanmalar başladı. İsyandan bir gün evvel Âsâr-ı Tefvik zırhlısı kumandanı Binbaşı Ali Kabulî Bey'in, gemide askeri top-
layarak padişahın millet sayesinde tahtta durduğunu milletin

8-) İkdam nr:5347, 14 Nisan 1909.

9-) BA. BEO, Meclis-i Meb'usân giden 265181; Ayrıca bkz. Takvim-i Vekayi' nr:187, 7 Nisan 1325.

10-) Şerif Mehmed Sadık Paşa'nın Çarşıkapı'da bulunan mezar'kitâbesinden anlaşıldığına göre 31 Mart isyanı günü ayaklanmalara nasihat için gitmiş, orada bir kurşuna hedef olarak şehid olmuştur. Kitâbede Şerif Adnan Paşa oğlu Mehmed Sadık Paşa ismi geçiyor.

11-) Yunus Nadi, İhtilâl ve İnkılâb-ı Osmanî, İstanbul 1325, s.36.

12-) Mizan nr: 130, 6 Nisan 1325.

13-) Gn. Kur. ATASE Arşivi nr: 9-3411, Dosya: 45, Klasör: 71, Fihrist 5/11.

geleceği için gerekirse en büyük harekâta girişmenin görevleri olduğunu, padişahım çok yaşa duası edilirken ,milletin de sonsuza kadar yaşaması niyazının unutulmaması gerektiği şeklinde bir nutuk vermesi ¹⁴ aleyhinde bir takım söylentileri arttırdı. Âsâr-ı Tevfik Zırhlısı imamı, Trablusşamlı Hafız Ali Efendi'nin bunu fırsat bilerek askerinin heyecanını arttırıcı sözler sarf etmesi ile gemideki asker harekete geçti. ¹⁵ Ali Kabulf Bey, bu sırada sarayı topa tutacağı töhmetiyle ¹⁶ kendi askerleri tarafından yakalanarak Yıldız'a getirildi. Abdülhamid bu sırada gelen Bahriye efradına görünerek, yanındakilere binbaşının muhafaza edilmesi emrini vermişken, ¹⁷ askerler kumandanlarını orada süngü ve dipçik darbesi ile şehid ettiler. ¹⁸

Bu sırada donanmadaki askerinin isyanı daha da arttı. Mes'udiye zırhlısı efradı isyan günü geminin silâh depolarını kırıp cebren silâh ve cephaneye aldıkları ¹⁹ gibi, Berk-i Satvet torpidosu efradı zabıtlarını istememekte, ²⁰ Peleng-i Deryâ, ²¹ Necm-i Şevket ²² gibi gemiler efradı da isyana iştirak etmekte idi. Belgelerde askerlerin zabıtlarından hoşnut olmadıklarını imâ ederek isyan ettikleri anlaşılıyor. Bu arada Bahriye Nezâretine bağlı Haddehâne (Güverte Subayı Okulu) talebelerinin de 31 Mart isyanına asker elbisesi giyerek iştirak ettikleri anlaşılıyor. ²³

14-) İkdâm nr: 5355, 22 Nisan 1909.

15-) Dz. K.K.lığı, Dz.MA. TRS. Bl. nr: 941/14.

16-) Osmanlı nr: 37, 9 Nisan 1325.

17-) Ali Cevad, a.g.e. 59-60.

18-) Dz.K.K.lığı, Dz.MA., TRS. Bl. nr:941/1,14; Ayrıca geniş bilgi için bkz. İkdâm nr:5355, 22 Nisan 1909.

19-) Dz.K.K.lığı, DzMA. TRS.Bl. nr:941/110.

20-) Dz.K.K.lığı, Dz.MA. TRS.Bl. nr:941/17.

21-) Dz.K.K.lığı, Dz.MA. TRS.Bl.nr:941/7.

22-) Dz.K.K.lığı, Dz.MA. TRS.Bl.nr: 941/30.

23-) Dz.K.K.lığı, Dz.MA. TRS.Bl.nr: 941/12, 22, 23.

Sultanahmed'de ayaklananları bastırma görevi Hassa Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa'ya düşüyordu. Daha önceki davranışlarından kendisinin böyle bir hareketten çekinmeyeceği belli idi. Mahmud Muhtar Paşa bazı askerlerin Derviş Vahdetî'nin kurduğu İttihad-ı Muhammedî Cemiyetine açıktan açığa üye olduklarını haber alınca ²⁴ isyandan bir hafta önce Hassa Ordusu Kumandanı sıfatıyla umum orduya bir emir yayınlamıştı. ²⁵ Bu emirde Paşa, askerlerin kesinlikle İttihad-ı Muhammedî ve buna benzer cemiyetlerle alâkalarını kesmelerini emretmişti. Bu arada alay ve tabur imamlarına da, askere va'z ve nasihat edilmesini tavsiye etmişti. Bundan dolayı âsilerin istemedikleri şahıslardan birisi de Mahmud Muhtar Paşa idi. ²⁶

Mahmud Muhtar Paşa, Harbiye Nezaretindeki birlikleri çoğaltıp onların isyancıların kışkırtmalarına kapılmalarını önlemeye çabalarken, hükûmetin bütün umudu Şeyhülislâm'da idi. Paşa, köprülerin başına makineli tüfek birlikleri göndererek kabineden ve Ahmed Rıza'dan saldırı buyruğunu bekledi. Meclis kan dökülmesini istemiyordu. Mahmud Muhtar Paşa, Ahmed Rıza Bey ve Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa'ya ayaklanmanın zorla bastırılabilirliğini bildirdi. Oysa bu sırada kabine istifa kararı arifesinde idi. ²⁷ Sadrazam ve Harbiye Nâzırı, Yıldız'a bir hey'et göndererek, Mahmud Muhtar Paşa'ya görüşmelerden sonra verilecek kararı beklemesi tavsiye edildi. İsyanın zorla bastırılmasına taraftar olan Paşa, köprüdeki birlikleri geri çekerken âsilere yeni katılmalar oldu. Âsiler Harbiye Nezâretini kuşattı. Nezâretteki askere âsilere ateş emri verildiyse de onlar, bu emri dinlemediler. O sırada Yıldız'da

24-) Vahdetî, gazetede neşr ettiği makalelerde kurduğu cemiyete askerleri üye kaydettiğini; bütün ordunun İttihad-ı Muhammedî üyesi olduğunu iddia ediyordu. Bkz. Volkan nr:87, 90, 28,31 Mart 1909.

25-) Volkan nr: 106, 16 Nisan 1909.

26-) Ali Cevad, a.g.e., s.52.

27-) Ali Cevad, a.g.e., s.52.

bulunan Es'ad Paşa, padişahın askere görünmesinin isyanın durdurulması için yeterli olacağını belirtti ise de Abdülhamid buna razı olmadı. ²⁸

b-) Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinin İstifası,
Tevfik Paşa Kabinesinin Kurulması

Hüseyin Hilmi Paşa isyandan bir kaç gün evvel topladığı ileri gelenlerden her hangi bir karışıklıkta orduya güvenilip güvenilemeyeceğini sorup olumlu cevap alınca, çıkabilecek karışıklıklardan çekinmez olmuştu. Avcı taburları isyan edince, Paşa ümitsizliğe kapıldı. ²⁹ İsyanın kısa sürede genişlemesinden dolayı hal çareleri aramaktan aciz kalan Hüseyin Hilmi Paşa ve kabinesi isyanın çıktığı gün (13 Nisan 1909) istifa etti. Abdülhamid-isyandan dolayı ilerde sorumlu tutulmamak için- nâzırların istifa sebeplerini yazarak, bir mazbata ile sunmalarını istedi.

Hilmi Paşa'nın istifası üzerine padişah, sadârete tarafsızlığı ile tanınmış olan Tevfik Paşa'yı getirdi. ³⁰ Bu sırada Tevfik Paşa kabineyi kurarken Abdülhamid, başkumandan sıfatıyla Harbiye ve Bahriye nazırlarını sadâret hattı hümâyununa koydurmak istedi. Tevfik Paşa, böyle bir hareketin anayasa hükümlerine aykırı olduğunu ve İttihadçıların tepkisine sebep olacağını belirtti. ³¹ Fakat buna rağmen bu iki paşa nezârete tayin olundu. Edhem Paşa Harbiye nâzırlığına, Emin Paşa Bahriye Nâzırlığına getirildi. Harbiye Nezâretine Müşir Edhem Paşa'nın tayini ile asker memnun olmuş, artık kışlalara çekilmeye başlamış, ³² fakat isyan tam manasıyla durmamıştı.

28-) Ali Cevad, a.g.e, 49-50; ayrıca bkz. Yunus Nâdi, a.g.e, s.47.

29-) Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, (yay. İsmet Bozdağ), İstanbul 1985, s.107; ayrıca bkz. "Ahmed İzzet Paşa'nın Hâtırâtı", Akşam nr:3437, 7 Mayıs 1928.

30-) İ.H.Danişmend, Kronoloji IV, s.370; ayrıca bkz. Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, s.107.

31-) Ali Cevad, a.g.e, s.57.

32-) Yunus Nadi, a.g.e, s.48.

Bu sırada Yıldız'da bulunan Arnavut mebuslardan İsmail Kemal Bey, yeni Erkân-ı Harbiye Nâzırı İzzet Paşa'ya telefon açarak nezarettteki askerinin diğerleri ile barıştırılmasını teklif ediyordu. Saray adına İsmail Kemal'in verdiği buyruklar üzerine Mahmud Muhtar Paşa bir ordunun iki kumandanı olamayacağını belirterek istifa etti. ³³

Askerinin ayaklanması açıkça İttihadçılara karşı bir hareket olduğundan İttihad ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri Rumeli'ye geçmek üzere ortadan kaybolmuşlardı. Osmanlı basınından İkdam, Volkan, Mizan, Osmanlı ve Serbestî gibi gazeteler İttihadçılar aleyhine tavır takınmışlar, isyancılara karşı ise ilk günler biraz ılımlı bakmışlardı. Bu arada bazı yabancı basın ve diplomatlar da -Amerika elçisi gibi- askerinin isteklerini haklı buluyordu.

Abdülhamid'in Sultanahmed'de isyan eden askere görünmek istememesi üzerine yeni istifa etmiş olan Hilmi Paşa'nın da tasvibi ile askere hitaben bir irade çıkarılması uygun görüldü. ³⁴ Padişah isyan eden askerinin afvedildiğine dair iradeyi Ali Cevad Bey vasıtasıyla meclis önünde askere tebliğ edilmesi emrini verdi. ³⁵ Ali Cevad Bey, Şeyhülislâmla birlikte Meb'usân Meclisi önünde askerinin afvedildiğini ve bundan böyle şeriate bir kat daha dikkat edileceğini tebliğ etti. ³⁶

Abdülhamid'in isyan eden askeri afvetmesi İttihadçılarda su-i zan uyandırdı. Bu yüzden, askerinin galeyânında padişahın dahli olduğu kanaatine vardılar.

33-) Ali Cevad, a.g.e, s.53; Yunus Nadi, a.g.e, s.140

34-) İkdam nr: 5348, 15 Nisan 1909.

35-) Ali Cevad, a.g.e, s.49-50; ayrıca bkz. Yunus Nadi, a.g.e, s.47.

36-) Ali Cevad, a.g.e, s.53-54.

31 Mart olayının patlak verdiği gün Adana ve Erzurum'da da isyanlar çıktı. Adana'daki hadise Ermeni-Türk mücadelesi şeklinde başladı. Hükümet yabancı devletlerin müdahalesini önlemek için harekete geçip bölgeye asker gönderdi.³⁷ İsyana çok sert bir şekilde bastırıldı, bölgede örfî idare ilân edildi.³⁸ Erzurum'daki isyan ise mektepli-alaylı çatışmasından kaynaklanmıştı. IV. Ordu kumandanı İbrahim Paşa kan dökülmeden isyanı bastırmış, isyana ön ayak olan Yusuf Paşa yakalanıp İstanbul'a gönderilmişti.³⁹

c-) İttihad ve Terakki'nin Ayaklanmaya ve
Yeni Kabineye Karşı Tavrı

İstanbul'daki askerî isyan, Selanik'teki İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumîsine İsmail Canbulat'ın "Meşrutiyet mahvoldu!" diye çektiği telgrafla haber verildi.⁴⁰ Ayaklanma haberi gelir gelmez İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumîsi derhal kesin bir tavır aldı.

İstanbul'daki isyancılar yalnızca cemiyet üyelerinin peşine düşmüşler ve aynı dikkatle yalnızca Şuray-ı Ümmet ve Tanin gibi İttihadçı gazeteleri yağma etmişlerdi. Cemiyet tam bir yenilgi içerisinde olmakla beraber Makedonya'daki nüfuzunu daha yitirmemişti.⁴¹ Cemiyete bağlı olan III. Ordu ise anayasaya sadıktı.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifası ile kurulan Tefvik Paşa kabinesinin meşru olmadığını belirten İttihad ve Terakki

37-) BA, BEO Harbiye giden: 264922, 264992.

38-) BA, İrade Dahiliye: 45, 30 R.ahır 1327/;7 Mayıs 1325.

39-) BA, BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniyye: 269717.

40-) Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İştittiklerim, Ankara 1951, s.29; ayrıca bkz. Danişmend, 31 Mart, s.34.

41-) Feroz Ahmed, a.g.e., s.83.

Cemiyeti derhal eski kabinenin göreve getirilmesini istedi.⁴² Ayrıca Makedonya eyaletlerinden Abdülhamid'e, anayasayı ihlâl, meşrutiyet hükûmetini yıkmakla suçlayan ve bunun hesabının sorulacağı mealinde telgraf ve mektuplar yağmakta idi.⁴³ Hatta İttihad ve Terakki Cemiyeti Manastır Şubesi padişahı telgraf başına çağırıp, İstanbul ahvali hakkında bilgi istiyor, Tevfik Paşa hükûmetini de tanımayı red ediyordu.⁴⁴

Çeşitli bölgelerden gönderilen telgraflarda yer alan meclisin dağıtıldığı, meşrutiyete darbe indirildiği şayiâlarını hükûmet yalanlıyor;⁴⁵ meclisin çok az bir eksikle de olsa içtima' ettiğini, eski kabineye mensup yedi azanın yeni kabinede görevlendirildiğini, Tevfik Paşa kabinesinin eski kabinenin siyasetini takip edeceği ifade edilerek asılsız haberlere inanılmaması tavsiye ediliyordu.⁴⁶

Tevfik Paşa ve kabinesini suçlayıcı mahiyetteki telgraflar İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin bütün Osmanlı İmparatorluğundaki merkez ve taşra teşkilâtlarından gönderilmeye devam etti. 13 Nisan 1325 tarihli Yanya valisi Ali Rıza'nın telgrafında da hükûmet suçlanıyor, eski kabinenin derhal yeniden başa gelmesi ile suçluların şiddetle cezalandırılmaları isteniyordu. Ayrıca halihazırda bulunan Tevfik Paşa kabinesine itimatlarının olmadığını; şayet eski kabine başa gelmezse, "anâsır-ı muhtelif-e-i milletle müttehiden" İstanbul üzerine yürümeye and içtikleri ifade ediliyordu.⁴⁷

-
- 42-) İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin istekleri için bkz. Takvim-i Vekayi nr:185, 5 Nisan 1325; MMZC, c.III, Devre I, içtima' senesi I, celse 2-3, 57, inikad, 4 Nisan 1325, Ankara 1982, s.30-48.
- 43-) Telgraf metinleri için bkz. MMZC, c.III, 56. inikad, 3 Nisan 1325, s.26; Takvim-i Vekayi nr:183, 3 Nisan 1325.
- 44-) Danışmend, 31 Mart, s.57-97; ayrıca bkz. A.F.Türkgeldi, a.g.e, s.29-30.
- 45-) Meclis-i Meb'usân ve âyân meşrutiyete darbe vurulmadığını temin ediyordu. Bkz. BA, BEO Meclis-i Meb'usân giden: 265252, Meclis-i Âyân giden: 265255.
- 46-) MMZC, 3 Nisan 1325, 56. in'ikad, celse III, s.26-27. Ayrıca bkz. Takvim-i Vekayi nr:185, 5 Nisan 1325.
- 47-) Takvim-i Vekayi nr:183, 3 Nisan 1325.

d-) Rumeli Ordusunun ve Diğer Orduların
Ayaklanmaya Karşı Tepkileri

31 Mart isyanı haberi Selanik'e varınca III. Ordu derhal kesin bir tavır aldı. Bu sırada Rumeli Müfettişi vekili ve III. Ordu Kumandanı bulunan Mahmud Şevket Paşa başkanlığında askerî kulüpte yapılan toplantıda Rumeli'den gidecek bir ordu ile isyanın bastırılması kararlaştırıldı.⁴⁸

İsyanın bastırılması yolunda görüşlerin mütalâasından sonra Mahmud Şevket Paşa tarafından yapılan teklif üzerine⁴⁹ İttihad ve Terakki Cemiyeti ile ortaklaşa hareketle 14 Nisan 1909 günü Selanik'te büyük bir miting tertip edilmiş, böylece kamuoyu da harekete geçirilmek istenmişti.

Selanik'te Hürriyet Meydanında toplanan 20-30.000 kişilik Türk ve anâsır-ı muhtelifeye mensup kalabalık önünde Yeni Asır gazetesi başyazarı Necip Fazlı ve Müderris Receb Türkçe, Avdül Arnavutça, Tomak Bulgarca, Emanuel Karasu Türkçe ve Yahudice, Nikola Sırpça, Kurki Apano Efendi Ulahça ve ileri gelen bir Rum da Rumca konuşmalar yaptılar. Bu konuşmalar meşrutiyetin tehlikede olduğu belirtildikten sonra "Silâh başına arş İstanbul'a!" sloganı ile bitti.⁵⁰

Bu arada başkentten kaçan İttihadçılar, Selanik'te 1908 devrimini yapan subaylarla bir araya gelerek isyanı bastırmaya karar vermişlerdi. Öyle ki, 1908 Temmuzunda hükûmet darbesi yapan askerler, şimdi yeniden kuvvete baş-

48-) Tahsin Uzer eserinde: "...İsyan haberini duyunca derhal Mahmud Şevket Paşa'ya gittim. Beyazkule karşı-sında askerî kulüpte toplantı yaptık. Bu ayaklanmanın bütün askerî birliklere bulaşması ihtimali vardı. İsyanın bastırılması için Müşir Mahmud Şevket Paşa komutasında bir kuvvetin gönderilmesine karar verdik.." der. Bkz. Makedonya'da Eşkiyalık Tarihi ve Son Devir Osmanlı Yönetimi, Ankara 1987, s.242-43.

49-) Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa ve Hareket Ordusu, yay. Sicill-i Memurin Hey'et-i Tahririyesi, İstanbul 1327, s.12.

50-) Celâl Bayar, a.g.e., s.212.

vuruyorlardı. İstanbul'da isyan eden birliklerle, Selanik'ten gönderilecek meşrutiyetçi ordu arasındaki çatışma durumu belirleyecek gibi görünüyordu. ⁵¹

Mahmud Şevket Paşa isyanın ertesi günü (14 Nisan 1909) İstanbul'da hükûmeti sıkıştırmaya başladı. Paşa, Harbiye Nezâretine çektiği telgrafda İstanbul'da çıkan isyanda ölüm vak'aları olduğu yolunda şayialar dolaştığını ve bu yüzden Rumeli'deki ahalinin fevkalâde heyecanda olduğunu belirterek, İstanbul üzerine yürümeye hazırlandıklarını, hadise sükûn bulmadıkça bölgedeki heyecanın yatıştırılmasının mümkün olmadığını ifade ederek bilgi istiyordu. ⁵²

Harbiye Nâzırı Edhem Paşa da, Mahmud Şevket Paşa'ya aynı tarihli cevabî telgrafında; III. Ordu'dan gönderilen II. ve IV. Avcı taburlarının önyak olması ile başlayan karışıklığın kabinenin değiştirilmesiyle bastırıldığını, Adliye Nâzırı ile Lazkiye Mebusunun öldürülmesinden başka bir hadise olmadığı, anayasanın emniyette olduğu ve bundan dolayı her hangi bir karışıklığa mahal verilmemek üzere İstanbul'a her halükârda hareket etmekten sakınılmasını tavsiye ediyordu. ⁵³

Bu arada Erzurum'da bulunan IV. Ordu Kumandanı İbrahim Paşa da hükûmet merkezine bir telgraf göndererek, isyanı sert bir dille protesto etti. Aynı mealdeki telgrafını III. Ordu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa'ya da gönderip İstanbul'daki hadiseleri IV. Ordu adına protesto ederek Kanun-ı

51-) Paul Imbert, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri: Türkiye'nin Mes'eleleri, (çev: Adnan Cemgil), İstanbul 1981, s.198; Ayrıca bkz. Ş. Süreyya Aydemir, Enver Paşa 1908-1914 II, İstanbul 1981, s. 161-164.

52-) İkdam nr: 5350, 17 Nisan 1909.

53-) Celâl Bayar, a.g.e., s.332-33.

Esâsî ve meşrutiyetin korunması için İstanbul üzerine yürümeye karar verdiğini ve bu yüzden Harbiye Nezâretinden Trabzon'a yeterli miktarda deniz nakliyat vasıtası gönderilmesini istediğini ⁵⁴ belirtiyordu.

Mahmud Şevket Paşa, İbrahim Paşa'ya cevabî telgrafında bu müracaatı takdir ve şükranla karşıladığını belirttikten sonra II. ve III. ordunun yeterli kuvvetle İstanbul üzerine yürüyeceğini, IV. Ordunun merkeze uzaklığı ve ayrıca çıkabilecek her hangi bir iç ve dış tehlide karşı tedbir bâbından mıntıkasında kalmasını uygun görüyor ve IV. ordunun katiyyen para yardımında bulunmamasını tavsiye ediyordu. ⁵⁵ İbrahim Paşa da, bu emirler doğrultusunda hareket etti.

III. Ordunun Selanik'ten hareket edeceği haberi gelince, Yıldız ile Kabine ve III. Ordu arasında cereyan eden muhaberede padişah, meşrutiyete bağlı kaldığını bir kez daha ifade etmişti. İkdâm gazetesinde çıkan bir habere göre padişah, Selanik'ten İstanbul'a gelecek olan ordunun bütün masraflarını temin edeceğini belirtmişti. ⁵⁶

Ali Cevad Bey, gelişen bütün bu gayr-i memnûn hadiseler karşısında Abdülhamid'in sanıldığı gibi korku ve telaş içerisinde olmadığını, vicdanen müsterih olduğunu ifade ederek, isyanın Ahrâr ve İttihad ve Terakki Cemiyeti çatışmasından doğduğunu, bu durumun gerek memleketi, gerekse padişahı helâke sürüklediğini belirtir. ⁵⁷

54-) MMZC, 4 Nisan 1325, 57. İnikad, celse 2, s.41-42; Ayrıca bkz. Takvim-i Vekayi nr:188, 8 Nisan 1325.

55-) Celâl Bayar, a.g.e., s.163; Ecvet Güresin, 31 Mart İsyanı, İstanbul 1969, s. 54-57.

56-) İkdâm nr:5356, 23 Nisan 1909.

57-) Ali Cevad, a.g.e., s.66.

Bu sırada hükûmet yapılacak harekâtı önlemek için Şehremâneti muavini Adil Bey ile Drama Mebusu Agâh ve Serrez Mebusu Naşit Beyleri Selanik'e gönderdi. Bunların Selanik'e gönderilme maksadı İstanbul'da meşrutiyet idaresi aleyhinde harekâтта bulunmadığını izah etmekte.⁵⁸ Gelişmelerden anlaşıldığı üzere bu hey'et orduyu iknâ edemedi. Bu arada Hassa ordusu sabık kumandanı Mahmud Muhtar Paşa ile sabık Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa da Selanik'e geldi (17 Nisan 1909).⁵⁹ Yine aynı gün Edirne Mebusu ve Mebusân Meclisi ikinci reisi olan Talat Bey de şahsî işlerini görmek -aslında gelen ordu ile irtibata geçmek- için Edirne'ye gitmek üzere 15 Nisan'dan geçerli olmak kaydıyla izin aldı.⁶⁰

Bütün bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere İstanbul'da meşrutiyete darbe vurulduğuna inanan III. Ordu İstanbul'a yürümeye kesin karar vermiş, bunun için de bütün ihtimalleri hesaplamıştı.

e-) İstanbul'da Cemiyet-i İlmiye ve Hey'et-i Mütteffikanın Faaliyetleri

İsyan İstanbul'da büyük bir tedhiş ve korku havası yaratmış; hesaplı ve çekingen de olsa buna karşı bazı teşebbüsler olmuştu.

Ulemânın ve ileri gelenlerin dahil olduğu "Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye" isyanın başlamasıyla beraber iki

58-) Ali Cevad, a.g.e., s.185.

59-) İkdam nr:5351, 18 Nisan 1909; Mahmud Muhtar Paşa'nın İstanbul'dan ayrılışı hakkında bkz. Sir Edwin Pears, a.g.e., s. 264-65; Ali Haydar Midhat, Paşa ile aynı gemide geldiğini ve 31 Mart olayı hakkında tafsilâtlı bilgi edindiğini yazar. Bkz. Hatıralar : 1872-1946, İstanbul 1946, s. 217-24.

60-) Ali Cevad, a.g.e., s. 186.

beyannâme neşretti. Birinci beyannâmede ⁶¹ mebuslara ve bütün millete hitab edildi. Özetle beyannâmede meşrutiyetin şeriate uygunluğu, müslim olsun, gayr-i müslim olsun ulemânın mebuslara itimadınının tam olduğu, istifa edeceklerin vatan haini sayılacağı zikredildikten sonra, "Şanlı asker evlâtlarımız!" hitabıyla 31 Mart'a katılan askerinin ulemânın nasihatlerini dinlemesi tavsiye olunuyordu. ⁶² Bu beyannâmeden de anlaşıldığı üzere ulemâ da meşrutiyetin korunması taraftarı idi.

Bu sırada Derviş Vahdetî'nin Volkan'da "Halife-i İslâm Abdülhamid Han'a Açık Mektup" adı altında neşrettiği yazıda, Abdülhamid'e meşrutiyeti ve meclisi lağvedebilecek fırsatın eline geçtiğini belirtiyordu. Bunun üzerine Cemiyet-i İlmiye, ikinci beyannâmesini neşretme lüzûmunu duydu. ⁶³ Bu beyannâmede (16 Nisan 1909) Cemiyet daha kat'î ve azimli bir dil kullandı. ⁶⁴ Cemiyet-i İlmiye beyanâtında Vahdetî'nin yazdıklarını düzeltme ihtiyacını duymuştu. ⁶⁵ Volkan'da Derviş Vahdetî askeri kıskırtırken, aynı gazetesinin yazarlarından olan Said-i Kürdî (Nursî), Vahdetî'yi ortalığı kargaşaya sürüklemekle suçluyor; askerlere subaylarına karşı itaatkâr davranmalarını tavsiye ediyordu. ⁶⁶

Cemiyet-i İlmiye'nin bu beyannâmeyi neşrettiği sırada Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti de bir beyannâme neşrederek bütün fırka ve cemiyetleri ittihadı çağırırdı. ⁶⁷ Bunun

61-) 15 Nisan 1909'da neşredilen bu beyannâmenin tam metni için bkz. Tercümân-ı Hakikat nr:10061; Sabah nr: 7026, 4 Nisan 1325.

62-) Yunus Nadi, a.g.e., s.62-64; Ayrıca Mizancı Murad da "Asker evlâtlarımız" başlığı ile âsilerin yatışması için makale neşretti. Bkz. Mizan nr: 126,2 Nisan 1325.

63-) Volkan nr: 104, 14 Nisan 1909.

64-) Beyannâmenin metni için bkz. Tercümân-ı Hakikat nr: 10062, 3 Nisan 1325.

65-) Sabah nr: 7026, 4 Nisan 1325; Ayrıca bkz. Yunus Nadi, a.g.e., s.69-70; C.Bayar, a.g.e., s. 166.

66-) İkdam nr: 5348, 15 Nisan 1909.

67-) A.Bedevisi Kuran, a.g.e., s. 517.

üzerine Tokatlıyan'da toplanan İttihad ve Têrakki Cemiyeti, Ahrar, Fırka-i İbâd, Osmanlı Demokrat Fırkası, Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti, Rum Cemiyet-i Siyasiyesi, Arnavut Başı-kım Merkez Kulübü, Mülkiye Mezunîn Kulübü, Cemiyet-i Tıbbiyye-i Osmaniye vesâir kulüb ve hey'etler ile bilumum Osmanlı basını 17 Nisan 1909 günü "Hey'et-i Müttefika-i Osmaniye" adında birleşik bir cephe kurdular.

Hey'et-i Müttefika; meşrutiyetin devamı uğrunda gayret sarf edilmesi için gazetelerin tek bir gayeye yönelmelerini ve meclisin hiç bir taraftan tehdide maruz bırakılmaması kararını aldı.⁶⁸ Bu maksadın temini için yukarıda isimleri geçen hey'etler arasından karma bir hey'et teşkil edilecek; bu hey'ete İttihad ve Terakki Cemiyeti, Ahrar, Taşnaksutyun, Fırka-i İbâd ve Rum Cemiyetinden ikişer, Osmanlı basınından dört, diğer kulüblerden birer üye bulunacaktı. Bundan anlaşılıyor ki, bütün ekalliyetler anarşiyi bertaraf ve Osmanlılığı muhafaza etmek için camia ayrılığı göstermeden birleşmişlerdi. Bir diğer husus da hey'etin kendisine meclis ve hükûmetin üzerinde meşrutiyet muhafızı sıfatıyla bir denetleme yetkisi tanınmasıydı. Bu durum İttihad ve Terakki Cemiyetinin meşrutiyetin ilânından beri uygulamaya çalıştığı ve bu yüzden muhalefetin devamlı saldırısına maruz kaldığı bir durumdu.⁶⁹ Bütün bunlara rağmen, Hey'et-i Müttefika bir varlık gösteremedi. Dikkati çeken bir husus da, İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti ile Cemiyet-i İlmiye'nin buna dahil olmaması idi.

İkdam'da Ali Kemâl Hey'et-i Müttefikanın kuruluşunu takdirle karşılarken,⁷⁰ Süleyman Nazif de "Yeni Ümidler"

68-) Sabah nr: 7026, 5 Nisan 1325; Ayrıca bkz. Y. Nadi, a.g.e., s. 76-78.

69-) Sina Akşin, 31 Mart Olayı, İstanbul 1972, s. 175-76.

70-) İkdam nr: 5351, 18 Nisan 1909.

adlı makalesinde gelişmeleri sevindirici buluyordu.⁷¹ :

Bu sırada Prens Sabahaâdin de iki beyannâme neşretti; Birinde ulemâya, diğesinde Osmanlı askerlerine hitab ediyordu.⁷² Prens, "Osmanlı Askerlerine Açık Mektup" adlı beyannâmesinde şeriatın cinayetle müdafaa edilemeyeceğini söyledikten sonra askerlere zabitlerinin emirlerine itaat etmelerini tavsiye ediyordu.⁷³

Fakat bütün bu teşekküllerin neşrettiği beyannâmelerin tesirini gösterdiği söylenemez. Âsi askerlerin pervasızlıkları yine devam etmekte idi.

71-) Osmanlı nr: 33, 18 Nisan 1909.

72-) A. Bedevi Kuran, a.g.e., s. 515.

73-) Prens Sabahaddin'in beyannâmeleri için bkz. Osmanlı nr: 34, 6 Nisan 1325; Mizan nr: 130, 6 Nisan 1325; İkdam nr: 5355, 19 Nisan 1909.

II. B Ö L Ü M

HAREKET ORDUSUNUN HAZIRLANMASI

a-) Ordunun Hazırlanması, Sevk ve İdaresi

İstanbul'da patlak veren isyan haberi 13 Nisan 1909 günü Selanik'teki İttihad ve Terakki Cemiyeti merkezine ulaşırken, bir gün sonra da başka bir telgraf III. Ordu merkezine ulaştı.

Bu sırada Selanik'te XI. Redif Fırkası kumandanlığında bulunan Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa¹ İstanbul hadisesini 14 Nisan 1909 sabahı başkentte bulunan damadı Mustafa Rahmi (Evrenos) Bey'den aldığı bir telgrafla öğrendi. Hüsnü Paşa, mânâlı bulduğu bu telgrafı maiyetinde bulunan Erkân-ı Harp Kolağası Mustafa Kemâl (Atatürk) Bey'e göstererek fikrini öğrenmek istedi.²

-
- 1-) Hüseyin Hüsnü Paşa (1852-1918), Hareket ordusunun ilk kumandanı, sıkı disiplinden yana profesyonel bir askerdi. Ordu ile politikanın birbirine karışmasına şiddetle karşıydı. 1914'deki temizleme hareketinde ordudan atılanlar arasında değildi, fakat savaşta faal bir görev almadı.
 - 2-) Bu sırada Mustafa Kemâl Selanik'teki Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi kumandanlığını deruhte etmekte idi. Bkz. Osmanlı nr:36, 21 Nisan 1909; Hikmet Bayur'a göre ise Selanik'teki XVII. Redif Fırkası Kurmaybaşkanlığı ile Selanik-Üsküp demiryolu müfettişliği görevini yürütüyordu. Bkz. a.g.e, I/2, s. 197; BA'da bulunan bir iradeden anlaşıldığına göre, Mustafa Kemâl bu sırada Selanik'te Jandarma Mektebi Kumandanıdır. Bkz. BA, İrade Askeriyye 32, 11 C.Ahır 1327/16 Haziran 1325.

Kolağası Mustafa Kemâl Bey, İstanbul'dan alınan bütün telgrafları inceledikten sonra, başkente kuvvet sevk edilmesi yolundaki fikrini Hüseyin Hüsnü Paşa'ya bildirdi. Bu fikir daha önce III. Ordu kumandanı Mahmud Şevket Paşa tarafından da kabul edilmişti. Sevkedilecek kuvvetin başına Hüseyin Hüsnü Paşa, Erkân-ı Harbiye reisliğine de Mustafa Kemâl'in getirilmesi kararlaştırıldı.³ Mustafa Kemâl bu görevde ilk defa kurmaylık yeteneğini ispat edecekti.⁴

Bu sırada Edirne'de bulunan II. Orduda da süratli bir faaliyet başlamıştı. Selanik İttihad ve Terakki Cemiyeti merkezi vaziyet hakkında Edirne'ye gerekli malumâtı vermiş; bunun üzerine iki ordu kumandanı (II. ve III. ordu) yakın ve daimî muhabereye geçmişti. II. Ordu kumandanı Salih Paşa endişeli idi.⁵ Sonuçta II. ve III. Orduların beraberce İstanbul'a asker sevki kararlaştırıldı. Selanik'te hazırlanmakta olan Hüseyin Hüsnü Paşa kumandasındaki tümen ve gönüllülerden mürekkep kuvvete, Edirne'den Mirliya Şevket Turgut Paşa kumandasında bir tümen eklenecekti. Salih Paşa ile Mahmud Şevket Paşa bu hususta mutabakata vardılar. Hazırlanacak olan bu mürettep orduya Mahmud Şevket Paşa kumanda edecekti.⁶ İstanbul üzerine sevk edilecek olan kuvvet iki

-
- 3-) Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk: Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Ankara 1988, s. 8.
- 4-) Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu, (çev. Necdet Sander), İstanbul 1981, s. 68.
- 5-) Kâzım Karabekir, İttihad ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu, Nasıl Kuruldu, Nasıl İdare Olundu?, (yay. Faruk-Emel Ozerengil), İstanbul 1982, s. 446.
- 6-) İsmet İnönü, İnönü'nün Hatıraları: Genç Subaylık Yıllarım 1884-1918, (yay. Sabahattin Selek), İstanbul 1969, s. 74-75; Ayrıca bkz. K. Karabekir, a.g.e., s. 447.

mürettep fırkaya ayrıldı: Birinci fırkanın kumandanı yukarıdaki karar üzere Hüseyin Hüsnü Paşa, Erkân-ı Harbiyesi Mustafa Kemâl Bey; İkinci mürettep fırkanın kumandanı Mirliya Şevket Turgut Paşa, Erkân-ı Harbiyesi Kâzım Karabekir Bey olacaktır. ⁷

Selanik'ten İstanbul üzerine yürüyen bu kuvvetlere Mustafa Kemâl Bey "Hareket Ordusu" adını vermiş ve bu isim tarihimize böyle geçmiştir. Mustafa Kemâl, bu ismin verilmesini şöyle izah eder:

"... İstanbul'a hitaben bir beyannâme yazmak lâzım geldi. Bunu ben yazdım; Sonra sefirlere hitaben ikinci bir beyannâme yazdık. Buna imza konulmasının münasip olduğunu düşündük. Bazı arkadaşlar Hürriyet Ordusu dediler. Halbuki bütün ordu Hürriyet Ordusu vaziyetinde idi. Operasyon kuvvetleri denilmesini de uygun bulmadım. Fransızca "mouvement" mânâsına gelen hareket kelimesi aklıma geldi. Zaten yürüyüş halinde idik. Kuvvetlerimizin adı "Hareket Ordusu" oldu." ⁸

İstanbul üzerine sevkedilecek olan orduya, Hareket Ordusu ismini veren Mustafa Kemâl, Harekâtın muvaffakiyetle sonuçlanması için başlıca şu şartların lüzumuna inanıyordu: ⁹

- 1- Ordunun bir an önce teşkilâtlanıp vakit kaybetmeden İstanbul üzerine hareketi,
- 2- Subayların kendilerine verilecek askerî görev dışında hiç bir şeyle meşgul olmamaları,
- 3- Hareket Ordusuna dışarıdan hiç bir kuvvetin (yani politikacıların) müdahalede bulunmaması.

7-) Gn.Kur. ATASE Arşivi 9-3411, Dosya:38, Klasör:71, Fihrist:4/17; Ayrıca bkz. İ.İnönü, a.g.e., s.77.

8-) Türklerin Altın Kitabı: Gazi'nin Hayatı, (yay.Türk Neşriyat Yurdu), Ankara 1928, s.22; Ayrıca bkz. C. Bayar, a.g.e., s. 214; T.Uzer, a.g.e., s. 243.

9-) Mithat Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi IV, İstanbul 1963, s. 3444.

Mustafa Kemâl bu fikirleri Selanik'te Askerî Kulübte yapılan toplantıda ileri sürdü. Onun subayları siyasetten ayırmaya matuf düşünce ve teşebbüslerine kızmış ve bunlardan ürkmüş olan bazı cemiyet erkânı, Mustafa Kemâl'in İstanbul'a gönderilecek ordunun erkân-ı harbliğinde bulunmasını uygun görmemiş, ancak tehlikenin büyüklüğü bu gibi söylenti ve hareketlere meydan vermemiştir.

Nitekim 14 Nisan 1909 günü Selanik'te verilen nutuklar tesiri göstermiş; Arnavut Başkım kulüpleri ve diğer azınlıklara mensup siyasî teşekküller isyanın bastırılmasında vazife almak için harekete geçmişlerdi.

Bu arada 14 Nisan günü seferberlik ilân edildi. Selanik Redif Tümeninin bütün taburları silâh altına alındı. Selanik Redif Alayı Binbaşı Naki Bey'in, Serez Redif Alayı da Erkân-ı Harb Miralayı Hasan İzzet Bey'in kumandası altında toplandı.¹⁰ Seferberlik çağrısına uyan ihtiyat ve redif askerleri silâhlarını almaya giderken, birçokları da gönüllü yazıldı. Bu sırada Serez'de ihtiyatlar, redifler ve müslümanlarla birlikte Bulgar ve Rûm gönüllüler de Hasan İzzet Bey'in kumandası altında toplandı. Manastır'da da heyecanla hazırlıklar başlamış ve Ohri Millî Taburu Resneli Niyazi Bey'in kumandasında harekete geçmişti. II. Meşrutiyetin ilânında rol oynayanlardan biri olan Eyup Sabri (Akgöl) Bey de harekete geçenler arasındaydı.

İstanbul'a gönderilecek olan orduda nizamiyeden olmayan askerî birlikler önemli bir yekûn tutuyordu. Bu bakımdan ordunun tereküp tarzı dikkat çekici idi. Balkanlı kavimlerin hemen hepsinden az veya çok gruplar gönüllü sıfatı ile Hareket ordusuna iltihak etti. Orduda bilhassa Makedonyalılarla Arnavutlar çoğunlukta idi.¹¹ II. Meşrutiyetin öncesine kadar

10-) C.Bayar, a.g.e, s.213.

11-) W.M.Ramsay, The Revolution in Constantinople and Turkey, London 1909, s.106-107.

Makedonya'da devleti uzun yıllar uğraştırmış olan, meşhur Bulgar çeteleri de reisleri Sandanski ve Paniça ile gönüllü olarak orduya katıldı. Gönüllü birlikler orduda büyük bir yekûn tutuyordu. ¹² Dikkati çeken nokta Hareket Ordusunun kuruluşunda İttihad-ı Anâsırcılığa son derece önem verilmiş olması idi. Muhtemelen bunun iki sebebi vardı: Biri, orduların sınırlara bağlı olması hasebiyle Hareket Ordusuna asker bulamamak kaygısı, diğeri hem Düvel-i Muazzamanın, hem de Balkanlı devletlerin Hareket Ordusundan yana sempatilerini kazanmaktı. Ayrıca Rumeli Ordusunun İstanbul'a yürüdüğü bir sırada -ki askerî gücün bu bölgede zayıflamasından- azıllı çetecileri Hareket Ordusu bünyesine alarak, onları kontrol altında bulundurmaya düşünmüşlerdi.

Bu sırada kumandanlar Balkan devletlerinin ve özellikle o sırada Osmanlı devleti ile anlaşmazlık halinde bulunan Bulgaristan'ın saldırısından çekindiklerinden Rumeli'yi bir an olsun boş bırakmamışlardı. ¹³ Bulgaristan Komiserliği'nden daha önce alınan bilgiye göre, Osmanlı devletinde bir karışıklık anında Bulgarların boş durmayacakları belli idi. Üstelik bu sırada Bulgaristan'dan başka Sırbistan'da da seferberlik ilân edildiği yolundaki rivayetler basında yer alıyordu. ¹⁴ Bu yüzden Hareket Ordusunda ihtiyat, redif ve gönüllülere fazlaca yer verildiğinden, kozmopolit bir durum görülmüyordu.

Hareket Ordusunun İstanbul'a sevkîyatında Dedeâğaç hareket üssü olmak üzere harekâtı, Mahmud Şevket Paşa üzerine almış; Yunus Nadi'ye göre Paşa bu uğurda bütün servetini

12-) BA, BEO, Harbiye giden: 265080.

13-) İkdam nr:5351, 18 Nisan 1909.

14-) İkdam nr:5351, 18 Nisan 1909.

ortaya koymuştu. ¹⁵ Öte yandan Ramsay, ordunun masraflarının Almanya ve Avusturya tarafından karşılandığını belirtiyordu. ¹⁶

Nitekim, 15 Nisan 1909 Perşembe günü gecesi Binbaşı Muhtar Bey kumandasındaki ilk Hareket Ordusu birliği, 1700 askerihâmil iki trenle Selanik'ten yola çıktı. ¹⁷ Hükûmet, Selanik'te Hareket Ordusunun faaliyetleri hakkında haberdâr olmasına rağmen, ¹⁸ O sırada yayınladığı beyannâmede; "...Der-saâdete hariçten asker celb olunacağına dair işa'ât ve neşri-yâtın aslı esâsı yoktur," diyordu. Rumeli'deki gelişmelerden haberdâr olan hükûmetin bu sırada tek kaygısı, isyan eden İstanbul askerinin yeniden sokaklara dökülmesini önlemektir. ¹⁹ (EK-1)

Selanik'ten gelen öncülerle birleşmek üzere, 16 Nisan 1909 Cuma günü Edirne'den trenle XII. Alayın iki taburu ile Kâzım Karabekir harekete geçti. Çatalca'ya varıldıktan sonra Selanik'ten gelen Muhtar Bey'le iki ordunun cephesi taksim edildi. İstanbul cephesi III. Ordu birlikleriyle Muhtar Bey'e Beyoğlu ve Yıldız cephesi II. Ordu birliklerinin kontrolüne verilmesi kararlaştırıldı. ²⁰

15-) Y.Nadi, a.g.e., s.125; ayrıca bkz. Ziya Şâkir Soku, Mah-mud Şevket Paşa, İstanbul Anadolu Türk Kitap Deposu Tarihsiz, s.47.

16-) W.M.Ramsay, a.g.e., s.18,45.

17-) BA, BEO, Harbiye giden: 265080 numaralı belgede şöyle zikredilir:"3 Nisan 1325'te Selanik'ten 1700 askeri hâmil olarak hareket etmiş olan iki trenden biri bu gece alafranga saat 2'de, diğeri de yarın sabah hareket edeceği ..."; ayrıca bkz. Ali Cevad, a.g.e., s.185.

18-) Hükûmet Selanik'ten gelen birliklerin nereye ne zaman varacağını da biliyordu. "...Dedeâğaç'tan 12'de yola çıkacak olan tren yarın saat 12'de (17 Nisan) Hadımköyü'ne varacaktır. Trende 73 zâbit, 630 efrad, 43 re's bargir vardır."Bkz. BA, BEO, Harbiye giden:265080; ayrıca krş. İ.H.Danişmend, Kronoloji IV, s.375.

19-) İkdam nr:5350, 17 Nisan 1909.

20-) K.Karabekir, a.g.e., s.447-48.

Bu sırada İkdam gazetesi "Silâh Başına!" parolası ile şunları yazıyordu:"Selanik nasıl bir menbâ-i hür ve hürriyet olduğunu bugün de ispat ediyor. İhtiyat ve redif efradı taht-ı silâha alınır alınmaz bütün gençler ve hamiyetli gönüllüler (Arnavut, Bulgar,Rum, Sırp, Ermeni, Yahudi) koşa koşa silâh almaya müsareât eylemişlerdi." 21

Hareket Ordusu efradını Selanik'ten Çatalca'ya ve oradan da İstanbul'a nakil için günde dörder tren hareket edecekti. Bu arada Selanik ve Manastır vilâyetlerinde halka silâh dağıtılmış, ordunun sevkîyatı için de her taraftan kâfi olan meblağ verilmişti. II. ve III. Orduların müteahhidleri, bedellerini meşrutî idarenin iadesinden sonra ödenmek şartıyla orduların ihtiyacı olan her şeyi temine hazır olduklarını beyân etmişlerdi. 22

Nitekim, 31 Mart hadisesinin patlak verip İstanbul üzerine bir ordu ile yürüneceği haberini alan hürriyetçi fikirlere sahip zâbitân Selanik'te toplanmaya başladı. Bu sırada Berlin Ateşemiliteri Binbaşı Enver, Viyana Ateşemiliteri Binbaşı Hafız İsmail Hakkı, Paris Ateşemiliteri Binbaşı Fethi (Okyar) Beyler,²³ olayı haber aldıkları gibi istifa ederek Sofya üzerinden Selanik'e gelmişler,²⁴ Halk tarafından çöşku ile karşılanmışlardı.²⁵ Hadise sırasında istifaya mecbur kalmış olan ittihadçılardan meclis reisi Ahmed Raza; Hüseyin Cahid, Cavid, Rahmi ve Nâzım Beyler de Selanik'e gelmişti. Rahmi ve Cavid Beyler beraberlerinde Tal'at, Enver, Niyazi Beylerle Emanuel Karasu Efendi olduğu

21-) İkdam nr: 5353, 20 Nisan 1909.

22-) Osmanlı nr:36, 21 Nisan 1909; İkdam nr:5353.

23-) BA BEO, Harbiye gelen:266137.

24-) İkdam nr:5349, 16 Nisan 1909;Ayrıca bkz.Ş.S.Aydemir, a.g.e,s.164.

25-) Sabah nr:7028, 6 Nisan 1325.

halde Selanik'ten Çatalca'ya hareket etmişti. ²⁶

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, Hareket Ordusunun Selanik ve Edirne'den gelen nizamî birliklerinin sevkîyatında hürriyetçi fikirlere sahip erkân-ı harplerin rolleri mühimdi. III. Ordunun sevkîyatında Mustafa Kemâl, Ali Fethi, Hafız İsmail Hakkı, Enver, Cemâl, Kolağası Niyazi, Eyup Sabri, Miralay Hasan İzzet, Binbaşı Naki, Miralay Galip, Binbaşı Muhtar ve Yusuf Rasih Beyler; II. Ordunun sevkîyatında Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Çebesoy), İsmet (İnönü), Refet (Bele), Hüseyin Rauf (Orbay), Fevzi (Çakmak), Vehip (Paşa) ve Ali İhsan (Sabis) Beyler gibi ileride mühim vazifeler alacak olan subaylar bulunuyordu. Hareket Ordusundaki bu vazifeleri onların ilk tecrübeleri olacaktı. ²⁷

b-) Hareket Ordusu Öncülerinin Çatalca'ya Varışı
ve Bu Durum Karşısında Yabancı Devletlerin Tutumu

Hareket Ordusu öncü birliklerinden ilki 15 Nisan 1909 akşamı Selanik'ten hareketle, 39 saatlik yolculuktan sonra Ispartakule'ye varmıştı. ²⁸ Binbaşı Muhtar ve Miralay Galip komutasındaki bu öncülerin Çatalca'ya vardıkları haberi İstanbul'da heyecanı bir kat daha arttırdı, ²⁹ hükûmeti telâşa düşürdü.

Bu arada Selanik askerinin Çatalca'ya gelmesinden bir gün önce, Çatalca askerinden 600 kadar topçu neferi meşrutiyetin tehlikede olup olmadığını öğrenmek için İstanbul'a

26-) İkdam nr:5353, 20 Nisan 1909.

27-) Geniş bilgi için bkz. İ. İnönü, a.g.e., s.77; S.S. Aydemir, a.g.e., s.164; K.Karabekir, a.g.e., s.447.

28-) İkdam nr:5354, 21 Nisan 1909.

29-) Ali Cevad, a.g.e., s. 186.

gelmişti. Hükûmetin gelenlere işlerin yolunda olduğunu bildirmesi üzerine asker tekrar Çatalca'ya geri döndü. Hükûmet, bu sırada telâş içinde olan halka bir beyannâme neşretmek lüzûmunu duydu. Hükûmetin resmî ilânında bu 600 askerin, gelen askerlerle (Hareket Ordusu) bir irtibatı olmadığı ve halkın telâş etmeyip iş-güçleriyle uğraşmalarını tavsiye ediyordu.³⁰ Hükûmet böyle bir ilânla halkı yatıştırmak, isyancı askerin Hareket Ordusuna karşı bir çıkışını önlemek ve Hareket Ordusunun İstanbul'a girmesini vazgeçirmek düşüncesinde idi. Zirâ, bu ordunun 31 Mart isyancılarıyla karşılaşması İstanbul'da kanlı çatışmalara sebebiyet verebilir; bu durum da, gayr-i müslimleri korumak bahanesiyle büyük devletlerin İstanbul'a asker çıkarması ihtimalini arttıırırdı. Zaten bu sırada bazı vilâyetlerden alınan telgraflara göre İngiliz, Fransız ve İtalyan filoları Akdeniz sahillerinde (Antalya-Mersin açıklarında) seyrediyordu.³¹ İkdam, İngiliz donanmasından iki zırhlının Beşike körfezine demirlediğini, Rus donanmasının da Sivastopol'dan Karadeniz'e açıldığı haberini veriyordu.³²

Nitekim, Bu sırada büyük devletler Osmanlı devletindeki bu gelişmeleri çok yakından takip ediyorlardı. İkdam'ın Osmanischer Lloyd gazetesinden iktibâs ederek verdiği habere göre İngilizler İstanbul ahvalinden pek endişeli görünüyor; bilhassa Bulgaristan'la Sırbistan'ın seferberlik halinde olmasından korkuyordu. Bu sırada Sofya hükûmeti ise tam bağımsızlık peşinde idi. Osmanlı ordusunun bu hareketi beynelmilel bir ihtilâfı vukua getireceğinden Almanya gelişmeleri

30-) İkdam nr: 5351, 18 Nisan 1909.

31-) İ.H.Danişmend, 31 Mart, s. 114-15.

32-) İkdam nr: 5351, 18 Nisan 1909.

endişeyle takip ediyordu. Avusturya, Bulgaristan'ın taarruzî bir hareketinden -kendi menfaatlerine halel geleceğinden- dolayı endişe duyuyordu. Fransa ise her hangi bir karışıklığa mahal bırakmamak için Osmanlı devletinin Bulgaristan'ın istiklâlini tastik etmesini tavsiye ediyordu.³³ Bu arada İstanbul'da bulunan Amerikan sefiri Lişman, İngiliz sefiri Lawther ve Rus sefiri Zinovief Osmanlı devletindeki mevcut statükonun korunmasından yana olup³⁴ Sofya'daki sefâretlerine haber göndererek, Bulgaristan krallığına nasihatte bulunmalarını tavsiye ediyorlardı.

Büyük devletler, Osmanlı devletindeki bu gelişmeler hakkındaki fikirlerini beyân ederken Hareket Ordusunun öncü birlikleri Çatalca'da toplanmaya başlamıştı. Öncülerin Çatalca'ya geldiği sırada buradaki kışlanın askerleri de İstanbul'a çekildi.³⁵ Bu arada öncülerin Çatalca'ya gelişinden sonra muhtelif askerî kulüblerden hükûmete telgraflar gelmeye başladı. Bu telgraflarda özet olarak, Tevfik Paşa hükûmetinin meşrû olmadığı belirtilerek İstifası ve İstanbul'daki âsilerin şiddetle cezalandırılması isteniyordu.³⁶

Ordunun Çatalca'ya gelişi İstanbul'da ticarî hayatı da etkiledi. Gañata borsasında ve diğer İstanbul borsalarında tahvillerin satışı $\frac{3}{8}$ nispetinde azaldı; ticarî hayatta bir durgunluk başladı.³⁷

33-) İkdam nr: 5351, 18 Nisan 1909.

34-) İkdam nr: 5354, 21 Nisan 1909.

35-) K.Karabekir, a.g.e., s. 448.

36-) MMZC, 4 Nisan 1325,57. İnıkad, celse:III, s. 36-37, 41-42, 44-45.

37-) İkdam nr: 5350, 17 Nisan 1909.

Bu arada Hareket Ordusu birliklerinin henüz Çatalca'da toplanmaya başladığı sırada, Anadolu demiryolu hattı üzerinde bulunan Eskişehir kasabası, III. Ordu merkezinden İzmir yolu ile gönderilmiş olan asker tarafından işgal olundu. İstanbul'daki âsilerin Anadolu'ya firar edebilecekleri endişesiyle Eskişehir'e asker yığılmıştı. Firar edenleri tevkif etmek Eskişehir'deki askerin birinci vazifesi idi. İcab ederse bu askerler de İstanbul'a sevkedilecekti.³⁸ Bu arada Çatalca Kıt'aâtı kumandanı Mirliya Hıfzı'dan gelen telgrafa göre II. ve III. ordulardan mürettep fırkalar süratli bir şekilde Çatalca'da toplanmakta idi. Buna göre Çatalca'da teşkil edilen ordugâhlarda bulunan ordunun birinci vazifesi İstanbul'da asayiş süratli bir şekilde iade etmektir.³⁹

Diğer taraftan da Mahmud Şevket Paşa, İstanbul'a telgraflar çekerek hükûmeti sıkıştırmaya başlamıştı. Harbiye Nâzırı Edhem Paşa'ya çektiği telgrafta ise meşrutiyete riayet olundukça padişaha sadakat göstereceğini söylüyordu.⁴⁰

Bu sırada Hareket Ordusunun Hüseyin Hüsnü Paşa komutasındaki birlikleri Selanik'te son hazırlıklarını yapmaktaydı.⁴¹ Çatalca; Selanik ve Edirne'den gelecek olan orduların buluşma noktası idi. Hareket Ordusu Selanik'ten mürettep bir tümen halinde (5 piyade, 1 topçu alayı ile 2 süvari bölüğü ve 1 makineli tüfek bölüğünden kurulu) hareket etti.

38-) İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909.

39-) Mizan nr:131, 7 Nisan 1325.

40-) C.Bayar, a.g.e, s.332-35.

41-) Hareket Ordusunun kuruluşu şöyle idi: Mürettep I. Fırka kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, erkân-ı harpleri Kolağası Mustafa Kemâl, Sami, İzzeddin, mülhak Kolağası Vâsif, mülâzım-ı evvel Ahmed Tefrik, yardımcı mülâzım Hakkı; Mürettep II. Fırka kumandanı Mirliya Şevket Turgut Paşa, erkân-ı harpleri Kâzım Karabekir, İsmet ve Vehip Beylerdi. Bkz. Gn. Kur. ATASE Atatürk Arşivi, kutu:6, zarf:6, Fihrist:I.

Şevkut Turgut Paşa da, Edirne stratejik bakımdan önemli bir bölgede bulunduğundan bir kısım kuvvetini Bulgaristan'ın herhangi bir şekilde tecavüz ihtimaline karşı ihtiyat olarak bırakarak hareket etmişti.⁴²

Selanik'ten yola çıkan öncülerin Çatalca'ya varışından sonra 19-21 Nisan günlerinde Selanik, Drama, Serez, Gümülcine, Manastır ve Üsküp'ten bir çok askerî tren hareket etti.

c-) Hareket Ordusunun Çatalca'dan İstanbul'a Yönelmesi,
Gelen Orduya Karşı Hükûmetin Aldığı Tedbirler

Bu sırada Çatalca'daki birlikler aldıkları emir üzerine ileri harekâta geçti. III. Ordunun Selanik XVII. Alayına mensup tahminen 1200 kişilik tabur 18 Nisan 1909 günü Çatalca'dan Hadımköyü'ne geldi. Binbaşı Muhtar Bey kumandasında olan bu kuvvetler Hadımköyü'ne geldiklerinde ordu öncüsü vazifesini alarak Ispartakule mintikasını tuttu. II. Ordudan XII. Alaya mensup tabur da Kâzım Karabekir komutasında Hadımköyü'ne geldi.⁴³ Selanik, Manastır ve Üsküp'ten gelen birkaç tabur da bunları takip etti. Hadımköyü'nde bulunan topçu kışlası işgal olundu. Kışlanın istihkâm ve silâhları Hareket Ordusunun bu öncüleri tarafından muhafazaya alındı.

Bu arada Hükûmet, 16 Nisan 1909 günü mecliste Çatalca'ya bir kaç tabur asker geldiğini, bunların Çatalca'da kalmalarını sağlamak için ne gibi tedbirler alınması gerektiği konusunu gündeme getirdi. Meclis, gelen askere nasihat etmek ve Çatalca'da kalmalarını sağlamak için Tophane-i Âmire Nâzırı Ferik Hurşid Paşa, Erkân-ı Harp Mirlivası Memduh Paşa, Haleb Mebusu Nafi Paşa, Üsküp Mebusu Said Efendi, Rize Mebusu Ahmed Bey,

42-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dosya:38,Klasör:71, Fihrist: 4/17.

43-) İkdam nr:5353, 19 Nisan 1909.

Ders vekili Halis Efendi ile bir dersiâmın gönderilmesini uygun buldu. ⁴⁴

Hükûmet daha önce yaptığı kabine toplantısında Hüseyin Hilmi Paşa ile Ali Rıza Paşa'nın Hareket Ordusuna gönderilecek iknâ hey'etinde yer alması yolundaki meclisin teklifini uygun bulmamıştı. ⁴⁵ Meclisin Hilmi Paşa ve Ali Rıza Paşaları Çatalca'ya gönderilecek hey'ete teklif etmesinin gayesi, Rumeli askerinin İstanbul'daki yönetime karşı husumetini azaltmaktı. Meclis Hilmi Paşa'yı göndermekle hükûmete yapılan tazyiklerin azalacağı ihtimalini de hesap etmişti.

17 Nisan günü Hurşid Paşa ve maiyeti Türbedere'ye kadar giderek oradan Çatalca ve Hadımköyü'ndeki taburlara nasihatte bulundu. Ertesi gün Hurşid Paşa'nın maiyetinde bulunan Ahmed Bey İstanbul'a dönerek hazırladıkları raporu mecliste okudu. Ahmed Bey'in mecliste verdiği izahatta; Selanik'ten gelen askerinin hasmâne bir tavır almayacağını, meşrutiyetin tehlikede olduğu haberi alındığı için gelmekte olduklarını, dönmelerine imkân olmadığını belirtiyordu. Ayrıca gelen askerlerin, İstanbul askeri tarafından selâmlanması halinde düşmanlığın kalkacağı, ulemânın bu durumu İstanbul'daki askere tebliğ ile gelen askerinin silâh arkadaşları olduğunu ifade etmeleri isteniyordu. Bununla beraber Selanik'ten gelen askerinin Rami kışlasına yerleştirilerek İstanbul askeri tarafından selâmlanması ve gelen taburların Hassa ordusu kumandanlığı emrine girmeleri ve bunların iskân vs. ihtiyaçlarının cihet-i askeriyece karşılanmaları isteniyordu. ⁴⁶ (EK-2)

44-) BA, MVM nr:126, 26 R.Evvel 1327/4 Nisan 1325.

45-) BA, MVM aynı numara.

46-) BA, MVM nr:126 27 R.Evvel 1327/5 Nisan 1325; Geniş bilgi için bkz. BA, BEO, Harbiye giden:265777.

Hurşid Paşa şimdilik Selanik'ten gelen askerın İstanbul'a girmesini geciktirmeyi kabul ettirmişti. Ama bu geciktirme başkentteki âsiler tarafından fırsat sayılarak direnmek için en ufak bir hazırlık yapıldığı halde sorumluluğun kabine ve müsebbiblerine ait olmak üzere derhal İstanbul'a yürüneceğini bildiriyordu. Hareket ordusu kumandanlığı ise ihtiyatlı davranıyordu, çünkü Çatalca'da henüz İstanbul üzerine yürüyecek miktarda asker toplanmamıştı.

Hurşid Paşa'dan gelen haberlerden sonra mecliste Yusuf Kemâl (Tengirşek) Bey ateşli bir konuşma yaparak her iki askeri kavga eden evlâtlara benzetti. Bu bakımdan Çatalca'dakilere durumun açıkça belirtilmesini istiyordu. Daha sonra mecliste taşradan gelen telgraflar okundu. Telgraflar; askerî kulübler, mahallî İttihad ve Terakki Cemiyetleri, Din adamları ve ordu komutanlarınca çekilmişti. Azınlık derneklerinin de telgrafları vardı. Bunların her biri meşrutiyet için türlü fedakârlığa razı olduklarını ifade ile Tefvik Paşa kabinesini tanımlıyor, olan bitenleri istibdada dönüş olarak yorumluyorlardı.⁴⁷

Bu arada Hurşid Paşa Hey'etinden başka Meclis-i Vükelâ'dan da bir hey'etin Çatalca'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Meclis âzasından olan Hasan Fehmi Efendi, Hoca Fehmi Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Esad Paşa, Şerif Efendi, Kozmîdi Efendi, Mustafa Arif Bey, Boşo Efendi, Hacı Kâsım Efendi ve Yusuf Kemâl Bey'den müteşekkil on kişilik bir hey'et özel bir trenle Çatalca'ya gitti. Bu hey'etin görevi de Çatalca'ya gelen askerlere nasihatte bulunarak, "mucib-i zarar ve elem olacak bir mes'uliyete meydan vermemek" idi.⁴⁸

47-) MMZC, 4 Nisan 1325, 57. İnikad, celse:2-3, s. 36-49.

48-) BA, MVM nr:126, 26 R.Evvel 1327/4 Nisan 1325; Osmanlı gazetesi ise ertesi günkü neşriyatında Çatalca'ya 30 mebus gönderildiğini yazar. krş. Osmanlı nr:33, 5 Nisan 1325.

Bu sırada bazı devlet adamları da bu meselelerin halli için yabancı devletlerin yardımına ihtiyaç duymuşlardı. Nitekim Meclis-i Vükelâ adına Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa, İngiliz elçisi Sir Gerard Lawther'ı ziyaret ederek elçilik baş tercümanı Fitzmaurice'in de Çatalca'ya gönderilecek mebuslar hey'etine katılmasını istedi. Aslında Fitzmaurice "Intelligence Service"nin sadık bir elemânı olup Jön Türkler tarafından da destekleniyordu.⁴⁹ Hükûmet gidecek hey'ete bunun da katılmasını isterken şunu düşünüyordu : Meşrutiyete karşı bir hareket olmadığına bir yabancı -özellikle bir İngiliz- tanık olursa Hareket Ordusu için bunun daha inandırıcı olması ihtimali vardı. Lawther bu duruma pek istekli olmadığını belirtmişti.⁵⁰ Fitzmaurice İstanbul'daki olayları İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda yorumluyor, görünüşte Jön Türkler'le iyi geçiniyordu.⁵¹ Bu sırada Fitzmaurice nasihat hey'etine katılma meselesini Sadrazam ve Harbiye Nâzırı ile görüştü, fakat ikisi ile de mutabakata varamadı.⁵²

Bu gelişmeler üzerine Hariciye Nezâreti dış temsilciliklere bir tamim göndererek İstanbul'da sükûnetin hâkim olduğunu, olayların fazla abartıldığını zikretmek lüzûmunu hissetti.

Hurşid Paşa heyeti ile meclisten gönderilmiş olan hey'et Hareket Ordusu öncüleri ile Hadımköyü ve Çatalca'da yaptığı görüşmelerde isteneni sağlayamayınca ertesi günü (18 Nisan 1909) Erkân-ı Harbiye Reisi İzzet Paşa ile

49-) Philippe de Zara, Mustafa Kemâl Dictateur, Paris 1936, s.61.

50-) Sina Akşin, a.g.e., s.172.

51-) Fitzmaurice'in faaliyetleri için bkz. BA, Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı nr:3249, Dosya:86/33.

52-) Edwin Pears, a.g.e., s. 263.

Çürüksulu Mahmud Paşa Hadımköyü'ne hareket etti. ⁵³ Tabii ki bu giden nasihat hey'eti de öncekiler gibi, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a yürümesine mâni olamadı. İzzet Paşa 19 Nisan sabahı İstanbul'a döndü. Bu sırada Hadımköyü'nde bulunan Hareket Ordusu öncü birlikleri kumandanlarından Erkân-ı Harp Miralayı Hasan İzzet, Erkân-ı Harp Kaymakamı Salâhaddin ve Cemâl Bey (Paşa)'lerin III. Orduya yazdıkları 19 Nisan 1909 tarihli rapordan İzzet Paşa'nın hükûmetin taleplerini Hareket Ordusuna kabul ettirmek için fazla bir gayret saffetmediği anlaşılıyordu. Raporda belirtildiği üzere, hatta Hareket Ordusu ile ilgili bazı kararların Paşa ile birlikte alındığı ifade ediliyordu. ⁵⁴

Böylece iknâ yoluyla ordunun Çatalca'da kalması sağlanamayınca, meclisteki mebuslar tarafından çeşitli fikir ve görüşler ortaya atıldı. Bu sırada 31 Mart isyanında rolü olduğundan dolayı suçlanan Arnavut mebuslardan İsmail Kemâl Bey'e göre ⁵⁵ Hassa Ordusunun silâhlı direnmesinden başka bir tek yol kalıyordu: Büyük devlet temsilcilerinin işe karışması. İsmail Kemâl, Alman ve Rus elçileriyle görüşmüş fakat bunlar harekete geçmeye niyetli olmadıklarını belirtmişlerdi. Bunun üzerine, 18 Nisan 1909 günü İngiliz Sefiri Lawther'a giderek, gelen ordunun durdurulması için yardım talep etmişti. Lawther böyle bir teklifin kimin tarafından geldiğini sorunca, İsmail Kemâl bunun için Abdülhamid'e teklifte bulunacağını söylemişse de, elçi artık padişahın gelebilecek böyle bir isteğin gereken değeri taşımayacağını belirtmişti. ⁵⁶

d-) Hareket Ordusundaki Gelişmeler

Hareket Ordusu kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa, İstanbul'daki gelişmelerden haberdâr olup dış tehlikenin büyüdüğünü anlayınca 19 Nisan 1909 günü Dedeâğaç'tan İstanbul'a bir telgraf çekmek lüzûmunu duydu. Avusturya elçisineçekilen bu telgrafta ordunun meşrutiyeti güçlendirmek için harekete geçtiği;

53-) Ali Cevad, a.g.e, s.186; 20 Nisan tarihli İkdâm'da Nâzım Paşa'nın da bu hey'ette bulunduğu yazılıdır. Krş. İkdâm nr:5353, 20 Nisan 1909.

54-) C.Bayar, a.g.e, s.625-29.

55-) Mevlânzâde Rifat, İnkılâb-ı Osmanî'den Bir Yaprak, Kahire 1329, s.9.

56-) Feroz Ahmed, a.p.e, s.84-85.

elçilerin ve bütün yabancıların can ve mallarının korunacağı, İstanbul'da âsayişin bozulmasına mahal ve imkân bırakılmayacağı temin ediliyordu. Telgraf elçi tarafından Bâbiâli'ye tebliğ edildi.⁵⁷ Bu arada Selanik Defterdarlığından, Maliye Nâzırı Nuri Bey'e gelen telgrafta Tevfik Paşa kabinesinin gayrimeşrû olduğundan bahsedilerek, defterdarlıkça Maliye Nâzırının hiçbir emrinin yerine getirilmeyeceği bildirilmişti.⁵⁸

Hattâ bir rivayete göre bu sırada, Meclis-i Âyân ve Mebusân'ın Selanik'e nakli dahi düşünülmüş; fakat Hareket Ordusu birliklerinin Çatalca'dan ileriharekâta geçmeleri üzerine ertelenmişti.

Bu arada İstanbul'daki askere ve Rumeli'den gelen orduya ve halka yapılan propagandalar her iki tarafın hâlet-i ruhiyesini gerginleştirmiş, psikolojik olarak her iki tarafı da birbirine düşman haline getirmişti. Rumeli'deki hıristiyan halka verilen nutuklardan anlaşıldığına göre; İstanbul'da mutaassıplar isyan edip kiliselere ve hıristiyanlara tecavüz ederek erkek ve kadınları katlettikleri; hükûmet, meşrutiyet ve sefirlerin tehlikede olduklarından onların kurtarılması gerektiği ve bu yoldaki gayretlerinin ücretleri ne ise ödeneceği, İstanbul'un zaptında alınacak mal ve eşyanın kendilerine kâr kalacağı ifade edilmekte idi. Arnavutluk cihetinde yapılan propagandalarda onların İslâm dinine mensubiyetleri nazar-ı dikkate alınarak, İstanbul müslümanlarının umumen gâvur oldukları, erkeklerin şapka giyip kadınların çarşaflarını çıkardıkları, her yerin gazino ve tiyatrolarla dolduğu, din ve devletin tehlikede olduğu ve bu durumdan memleketi Arnavutların kurtaracağı ifade edilmekteydi.⁵⁹ İstanbul'daki askerlere ise Rumeli'deki hıristiyanların padişahı halletmek için harekete geçtikleri propagandası yapılıyordu.

57-) İkdâm nr:5353, 20 Nisan 1909.

58-) İkdâm aynı nüsha.

59-) Mizancı Murad, Tatlı Emeller, Acı Hakikatler, İstanbul 1330, s. 160-61.

Nitekim Rumeli ordusunun İstanbul'a sevkîyatında asker arasında, İstanbul'daki âsiler aleyhine propaganda yaparak onları sıkı bir kontrol altında tutabilmek için zâbitler görevlendirildi. Er kıyafeti giymiş olan bu zâbitler erlerle içiçe idi. Bunlar, Hareket Ordusu efradını psikolojik bir telkinât altında tutarak, Bulgar ve Ruslar'ın Osmanlı devletine karşı saldırmak üzereyken üstelik her türlü imkâna sahip oldukları halde İstanbul'dakilerin isyan etmelerinin düşmana hizmet etmek mânâsına geldiğini ifade ediyorlardı. ⁶⁰

İstanbul ve Rumeli'de bu propagandalar yapılırken, Hareket Ordusu ilerlemeye devam etmekteydi. 17 Nisan 1909 günü Ispartakule'den 300 kişilik bir müfreze öncü olarak sevk edildi. Aynı gün Rıfat Bey kumandasında 150 jandarma neferi ile nefer elbisesi giymiş altmış kadar zâbitten oluşan müfreze Ispartakule'den hareketle gece Küçük Çekmece istasyonunu işgal etti. Ordunun öncü birliğini teşkil eden bu jandarma müfrezesinin arkasından hareket eden 1000 kişilik bir kuvvet de Ambarlı civarına geldi. ⁶¹

Bu sırada İkdâm gazetesinin verdiği habere göre gelen orduda pek çok sivil zâbit vardı. Bunların zâbit alâmeti olarak ellerinde dürbünleri mevcuttu. Ordudaki ast üst ilişkisinin gayet iyi olduğu ve ordunun maneviyâtının yüksek tutulduğu ifade ediliyordu. ⁶²

Çatalca'daki Hareket Ordusunun mevcudu her gün yeni katılmalar sebebiyle giderek arttı. Ordunun miktarının 18 Nisan 1909 günü 15.000 civarında olduğu tahmin ediliyordu. ⁶³

60-) Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara 1988, s. 35-37.

61-) İkdâm nr:5353, 20 Nisan 1909.

62-) İkdâm nr:5354, 21 Nisan 1909.

63-) V.M.Ramsay, a.g.e, s.43; Ayrıca bkz. Tercümân-ı Hakikât nr:10063, 18 Nisan 1909.

Bu arada 19 Nisan günü Küçük Çekmece'den gelen jandarma müfrezesi Ayastefanos istasyonunu işgal etti. Böylece Hareket Ordusu İstanbul'a biraz daha yaklaştı. Gelen askerler arasında bilhassa nefer elbisesi giymiş olan erkân-ı harpler dikkati çekmekteydi.⁶⁴ Ordunun Ayastefanos'a gelmesi üzerine İstanbul'daki kıt'alardan firar ederek, gelen Rumeli ordusuna katılan zâbitlerin sayısı günden güne arttı. Ertesi gün (20 Nisan 1909) Makriköyü (Bakırköyü) işgal edildi. Bu sırada İstanbul'dan Ayastefanos'a gelen Hukuk, Mülkiye ve Ticaret Mektebi talebelerinden pek çoğu gelen Rumeli ordusuna gönüllü olarak katıldı.⁶⁵

Bu sırada Hadımköyü'ne gelen gönüllülerin miktarında da büyük bir artış vardı. 23 Nisan günkü gazetelerin ifadesine göre Hadımköyü'ne 39 vagon Arnavut gönüllüsü gelmişti. Aynı günün gecesi de her birinde ortalama 70 kişi bulunan 25 vagon gönüllü Çekmece'ye geldi. Çekmece'ye gelen gönüllülerden 4.000 Bulgar Sandanski ve Paniça'nın, Filibe'den gelen 1200 Rum Kapitan Keta Cavarablo'nun, Arnavutluk'tan gelen 8.000 civarındaki Arnavut Bayram Fehmi ve Çirçis'in, Makedonya'dan gelen 850 Rum Kapitan Krayka'nın emrinde bulunuyordu. Selanik'ten de 700 Yahudi gönüllüsü gelmişti.⁶⁶ Aynı gün Resneli Niyazi Bey de 1800 kişilik Resne Millî Taburu ile Hadımköyü'ne varmıştı.

Gazetelerde çıkan haberlere göre muhasara ordusunun sayısı giderek arttı. 20 Nisan 1909 tarihli Sabah'a göre, tahminen ordunun miktarı 20.000, gönüllülerin miktarı ise 16.000 civarında idi.⁶⁷ İkdam gazetesine göre 21 Nisan tarihinde ordunun miktarı tahminen 50.000 civarında idi. Hadımköyü'nden

64-) Said Paşa, Said Paşa'nın Hatırâtı II/2, Dersaadet 1328, s.475.

65-) İkdam nr:5354, 21 Nisan 1909.

66-) Osmanlı nr: 38, 23 Nisan 1909; Ayrıca bkz. İkdam ,aynı nüsha ve 5357, 24 Nisan 1909.

67-) Sabah nr: 7029, 20 Nisan 1909.

Ayastefanos'a ilerleyen öncü fırkasında 36 adet top mevcuttu. Bunların altısının uzun menzilli olduğu, ayrıca gelen orduda 6 adet harp otomobili (tank) olduğu belirtiliyordu.⁶⁸ Bunun yanında İkdam gazetesi 23 Nisan 1909 tarihli nüshasında Hareket Ordusunun mevcudunun 25.000 nizâmî, 15.000 gönüllü olduğunu tahmin ederek verdiği haberlerde çelişki yaratıyordu.⁶⁹ Osmanlı gazetesine göre gönüllülerin içerisinde pek çok Arnavut milyoneri mevcuttu. Ayrıca 4.000 kadar Arnavut kadını da gönüllü yazılmış, fakat gelen birliklere bunlar alınmamıştı.⁷⁰ Yunus Nadi'ye göre ise Sandanski'nin emrinde 16.000, Paniça'nın emrinde 10.000 Bulgar gönüllüsü mevcuttu.⁷¹ Ordunun sayısı değişik kaynaklarda farklı olarak zikredilmiş, izafî olarak rakamlar verilmiş, bu da tahminden öteye gidememiştir.

Ordunun sayıca artması üzerine Ermeni Taşnaksutyun komitesi 7-8 kadından mürekkep bir hey'eti Hadımköyü'nde bulunan Hareket Ordusuna gönderdi. Bu hey'ete Ermeni mebus Vartakes Efendi de dahil edildi. Kadınlar, üzerinde "Yaşasın Vatan, Yaşasın Kanun-î Esasî" yazılı bayrağı zabıtâna hediye ettikleri gibi, Vartakes Efendi de gelen asker ve gönüllülere bir nutuk verdi. İkdam gazetesine göre başta Enver Bey olmak üzere zâbitler Ermeni hey'ete bu hareketinden dolayı teşekkür etti. Askerler de "Yaşasın Taşnaksutyun Cemiyeti!" diye mukabele edip alkış tuttu.⁷² Bu arada orduya Ermeniler'den de

68-) İkdam nr:5354, 21 Nisan 1909.

69-) İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909; Tercümân-ı Hakikat de bu rakamları veriyor:Bkz.nr:10064,6 Nisan 1909.

70-) Osmanlı nr:45, 19 Nisan 1909.

71-) Y.Nadi, a.g.e. s.127.

72-) İkdam nr:5356, 5357; 23-24 Nisan 1909.

gönüllüler katıldı. Hınçak Komitesi de bir hey'et göndererek orduya gönüllü olarak katılmak isteyenler olduğunu bildirdi. Hareket Ordusu kumandanlığı Ermeniler'in bu hareketini teşekkürle karşılayıp gerekirse ileride gönüllü olarak orduya alınabileceklerini bildirdi. Bu sırada Tekirdağ'dan gelen 60-70 kadar Ermeni genci Çekmece'de orduya katıldı. Hareket Ordusu ile görüşüp İstanbul'a dönen Taşnaksutyun Hey'eti kanaatlerini İkdam'da neşretti. Buna göre Hareket ordusu meşrutiyetin devam ve bekâsını talep etmekte, hadisede padişahın ne derece rolü olup olmadığının açıklanmasını ve isyana katılanların cezalandırılmasını istemekteydi.⁷³

Nitekim, Hareket Ordusu birliklerinin Ayastefanos'a yığınak yapmasıyla İstanbul basınında bütün dikkatini bu cihete yöneltmişti. O sırada Osmanlı gazetesi başyazarlarından olan Süleyman Nazif, Çekmece ve Ayastefanos'a gelen Hareket Ordusunu ziyaret etmiş, ordu hakkındaki intibâlarını 21 Nisan 1909 tarihli gazetede; "Hürriyet ordusunda" başlığı altında kaleme aldığı makalesinde anlatmıştı.⁷⁴ Süleyman Nazif bu orduyu bir asır önce Sultan Mahmud'u tahta çıkarmış olan Âlemdar Mustafa Paşa ordusuna benzetiyordu. Süleyman Nazif bu makalesinde Selanik'te Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi Kumandanı ve III. Ordunun kahramanlarından diye bahsettiği Kolağası Mustafa Kemâl Bey ile de görüştüğünü belirtiyordu.⁷⁵

73-) İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909.

74-) Osmanlı nr:36, 21 Nisan 1909.

75-) Süleyman Nazif "Hürriyet Ordusunda" adlı makalesinde şunları yazıyordu: "...Ayastefanos'ta Meclis-i Maârif âzasından Hikmet Bey'e tesadüf ettim. Beni iki refikimle evine götürdü, öğle taâmı yaptık. Hikmet Bey'in hânelerinde III. Ordu kahramanlarından Mümtaz Yüzbaşı Mustafa Kemâl Bey'e tesadüf ettim. Selanik Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi Kumandanı iken tehlikede bulunan vatanın imdadına müsareâtla payitahta koşmuş, şimdi nefer libâsıyla zâbitlik ediyor". Bkz. Osmanlı nr: 36, 21 Nisan 1909; Mustafa Kemâl'in Selanik Jandarma Mektebi Kumandanlığı vazifesinde bulunduğunu, Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra Yemen'e tayin edildiğine dair çıkan bir iradeden de anlıyoruz. Bkz. BA, İrade Askeriye:32, 11 C.Ahır 1327/16 Haziran 1325.

Hareket Ordusunun Ayastefanos'taki tahkimâtı kuvvetlendirmesi ve hükûmeti tazyike başlaması üzerine padişahın da tasvibi alınarak Meclis-i Mebusân tarafından seçilen on kişilik bir hey'et, Dahiliye Nâzırı Rauf Paşa ile görüştükten sonra yanlarına Harbiye Nezâretinden ve meşihatten katılan memurlar ve ulemâdan da bazı kimseleri alarak kışlalara gitti. ⁷⁶ Hey'et İstanbul askerinden her ne şekilde olursa olsun tekrar isyan çıkmasına mani olmak için başkentte bulunan bütün kara ve deniz askerlerini şer'en ve kanunen mükellef oldukları "it'at-ı askeriye" temin etmekle mükellefti. ⁷⁷ Bu yüzden ilk önce Harbiye Nezâretindeki I. Fırka, sonra Yıldız'daki II. Fırka ve diğer bölgelerdeki kara ve deniz asker ve küçük zâbitlerine; padişaha ve zâbitlere mutlak itaat edecekleri ve siyasî işlere karışmayacakları yolunda teker teker yemin ettirildi. ⁷⁸

e-) Hareket Ordusu Kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa'nın İstanbul Halkına Beyânâtı

Hükûmet, Hareket Ordusunun İstanbul'a girmesini önlemek için çeşitli teşebbüslerde bulunmuş, gönderilen nasihat hey'etleri Rumeli ordusunu iknâ edememişti. Bu görüşmeler kesin sonuç almaktan ziyade karşılıklı birbirini yoklama mahiyetinde idi. Zira, daha Hareket Ordusunun asıl kumandanı olan Mahmud Şevket Paşa gelmemişti. III. Ordu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa, Selanik'te kalarak buradan orduyu, aynı

76-) BA, BEO Harbiye Giden:265151; Geniş bilgi için bkz. İkdam nr:5353, 19 Nisan 1909; Ali Cevad, a.g.e, s.186.

77-) BA, BEO, Meclis-i Mebusân gelen:265151.

78-) BA, BEO, Meşihat giden:265302; Yeminin metni şöyle idi:"Evvelü'l-emr Efendimize ve zâbitlerimize itaatten ayrılmayacağımıza ve kimsenin malına ve canına tecavüz etmeyeceğimize ve siyasî işlere karışmayacağımıza bilcümle asker arkadaşlarımızla kardeş gibi muameleden ayrılmayacağımıza..."

zamanda hükümet merkezine karşı ele aldıkları davanın siyasetini idare ediyordu.⁷⁹

Ayastefanos'a gelenler öncülerdi. Ordu ile İstanbul'dan gelen hey'etlerin anlaşamayacakları da belli olmuştu. İstanbul'dan gelen hey'etlerin amacı, herşeyin az çok yolunda olduğunu göstererek Hareket Ordusunun geri dönmesini, hiç olmazsa İstanbul'a girmesini önleyerek iki asker arasında çarpışma ihtimalini ortadan kaldırmaktı.

Hareket Ordusu ise İstanbul'a girmeye kararlı idi. Olsa olsa bu girişi geciktirebilirdi, fakat bu geciktirmenin ne kadar süreceği belli değildi. Bu yüzden 18 Nisan tarihli Hey'et-i Vükelâ toplantısının en önemli konusunu Hareket Ordusu teşkil ediyordu.⁸⁰ Meclis, Hareket Ordusunun meşrutiyeti ve düzeni korumak için geldiğini ve gitmesine imkân olmadığını anladı. Bu durumda Hurşid Paşa âsayişin temini için gelen ordudan istifade edilmesini teklif etti.

19 Nisan 1909 (hadisenin yedinci günü) 'da Hareket Ordusu nâmına Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından Erkân-ı Harbiye Reisi İzzet Paşa'ya ve İstanbul halkına birer telgraf çekilirdi.⁸¹ Ordunun Harbiye Nâzırını ihlâl ederek Erkân-ı Harbiye Reisine telgraf çekmesinin sebebi vardı. Hareket Ordusuna göre Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, anayasa hükümlerine aykırı olarak zorbaların baskısıyla iktidardan çekildiği için yeni kurulan Tevfik Paşa hükümetini tanımıyorlardı. Tabiatıyla bu kabinede bulunan Harbiye Nâzırı da kendilerine muhatap olamazdı.

Hüseyin Hüsnü Paşa Erkân-ı Harbiye Riyasetine çektiği

79-) C.Bayar, a.g.e., s.329

80-) Geniş bilgi için bkz. MMZC, 58. İnikad, 5 Nisan 1325, Devre I, içtimâ senesi I, cilt III, celse I, s.60-69.

81-) Telgrafların tam metinleri için bkz: Mizan nr: 132, 8 Nisan 1325/21 Nisan 1909; Ayrıca bkz. Sabah nr: 7030, 21 Nisan 1909; İkdam nr:5354, 21 Nisan 1909.

telgrafta,⁸² İstanbul'daki irticâ hareketine karışmış olan askerlerin 600 yıldan beri lekesiz bir itaat ve nâmusu taşımakta olan Osmanlı ordusunu pek büyük bir utanca düşürdüğünü ve bu lekenin derhal silinmesi için II. ve III. ordudan tertip edilmiş birliklerin Küçük Çekmece ve Ayastefanos'a gelmiş olduklarını, İstanbul'daki silâh arkadaşlarının, mevkuf subayları hemen serbest bırakarak, kendilerine körü körüne itaat edeceklerine ve siyasî işlere bir daha karışmayacaklarına dair yemin etmelerini, kendilerini aldatıp "Şeriat isteriz" diye, isyana sevk edenlerin cezalandırılması için alınacak tedbirlere katiyen karışmayarak Hareket Ordusu efradını öz kardeşleri bilmelerini, aralarına karışıp kendilerini isyana sevketmiş olanları subaylarına haber vermelerini ve böyle yaptıkları takdirde hiç bir zarar görmeyeceklerini bildirdi. Ayrıca yeniden İstanbul'daki askere şeyhülislâm ve ders vekili huzurunda yemin ettirilmesi şart koşulmuştu.

Aynı gün Hareket Ordusu Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Mustafa Kemâl tarafından kaleme alınmış olan bir beyannâme neşretti. Burada madde madde şu görüşlere yer veriliyordu:⁸³

1- Millet, yıllardan beri zulmeden istibdad kuvvetini parçalayarak meşrû meşrutiyet hükûmetini kurdu. Bu kansız mes'ut inkılâptan zarar görenler, kanunsuz bir şekilde menfaat temin etmelerine hizmet etmiş olan eski halin tekrar kurulması için bin türlü hile ve alçaklığa başvurarak meşrû meşrutiyet hükûmetini yaralamak istedi. Bütün insanlık âleminin lânetlediği İstanbul faciasına sebep olarak masum kanlar döktü.

2-) Millet, hayat ve ikbâlinin yegâne dayanağı olan meşrutiyetin yaralanmak ve şeriat hükümleri ve milletçe kurtuluş ve saadetinizi içine alan anayasamızın ayaklar

82-) Telgraflarda 6 Nisan kaydı olmasına rağmen, 7 Nisan (1325)'da tebliğ edilmiştir. Belki de Hüsnü Paşa 6 Nisan günü yazılmış olan müsveddeleri imzalamıştır. Telgraf hakkında yorumlar için bkz. C.Bayar, a.g.e, s.239-40; Said Paşa da hâtîrâtında 7 Nisan tarihini verir. Bkz. a.g.e, s.476.

83-) Beyannâme metnini sadeleştirerek aldık. Asıl metin için bkz. İkdâm nr:5354, 21 Nisan 1909; Ayrıca bkz. Y.Nadi, a.g.e, s. 149-51.

altına alınmak istenildiğini gördü. Bu alçakça hareketlere sebep olanları cezalandırmak üzere İstanbul'a yürümeye karar verdi. İlk icra kuvveti olmak üzere işte bizi, İstanbul surları karşısında gördüğünüz, bu Hareket Ordusunu buraya gönderdi.

3-) Hareket Ordusunun maksat ve vazifesi meşru meşrutiyet hükümetimizi hiçbir kuvvetin sarsamayacağı surette kuvvetlendirmek ve sırf şeriat kuvveti ile desteklenen anayasanın üstünde hiç bir kanun, hiç bir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat etmek ve meşru meşrutiyetimizin yerleşmesinden memnun olmayan vatan ve millet hâinlerine son ve kat'î bir ders vermektir.

4-) Zulüm gören ahali ve tarafsız erler korunacaktır. Ancak suç ortakları ve kışkırtıcılar lââyık oldukları kanunî cezadan kurtulamayacaklardır.

5-) Hey'et-i Fazıla-i Ulemâ iftiharımız, baştacımızdır. Fakat hâinlikle adi ve şahsî menfaat elde etmek maksadıyla yalandan kisve-i ilmiyeye (burada askeri kışkırtan softalar kastediliyor) bürünerek ve şerefli İslâm dinini küçümseyip alay mevzuu haline getirmekten çekinmeyerek fesat yaymaya kalkışan bir takım hafiye-ler, menfaatperestler elbette kanun ve şeriat hükümlerine göre muamele görmekten kurtulamayacaklardır.

6-) Milletvekillerinin (Mebus) ve bunların seçtikleri Hey-et-i Vükelânın hayatları ve Kanun-ı Esasînin kendilerine verdiği haklar ve yetkiler olduğu gibi korunacak, umumî sükûn ve esenlik muhakkak sağlanacaktır.

7-) Vatanın selâmeti ve millî saadetimizin lüzûm gösterdiği bu askerî harekâtımız esnasında memleketin dahilî inzibatı ve tam sükûnetini ve herkesin mal ve canının korunmasını temin etmek için her türlü tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır.

8-) İstanbul'da bulunan sefirler ve bütün ecnebilere huzursuz olmalarına meydan verilmeyecektir.

9-) İstanbul Vak'a-î faciasında kanları dökülen şühe-dânın ruhları karşısında hesap vermeye korkanlar, ancak bu kanlı facianın failleri, tahrikçileri ve ortaklarıdır. bu hakikati herkes bilmeli, telâş ve heyecana kapılmayıp müsterih olmalıdır.

Bu beyannâmeler ordunun bu işte ne kadar kararlı olduğunu göstermekte idi. İstanbul'da Hüseyin Hüsnü Paşa'nın telgrafları büyük şaşkınlık yarattı. Beyannâmenin neşri üzerine Hassa Ordusu Kumandanı Nâzım Paşa ve bazı kumandanlar Hareket Ordusuna silâhla karşı konulmasına dair padişaha teklifte bulundu.⁸⁴ II. Abdülhamid bu teklif üzerine:"Paşalar! Ben askerlerimin arasında kan dökülmesini istemem. Ben Halife-i İslâmım, müslümanı müslümana kırdırtmam!"⁸⁵ diyerek, reddetti.⁸⁶ Padişah bu hareketiyle büyüklük göstererek tarafsızlığını muhafaza etmiştir. Zira Abdülhamid, Hassa Ordusuna -ki mevcudu 70.000 civarında- gelen orduya karşı "vur" emrini vermiş olsaydı müthiş bir iç harp patlak verebilir, bu da yabancı müdahalesine sebep teşkil ederdi. O, tarafsızlığını muhafaza etmekle kalmayıp Rumeli kuvvetlerine mukavemet etmemeleri için İstanbul'daki askere yemin ettirdi.⁸⁷

84-) Abdülhamid Hatıratında;"...Hareket Ordusunun gelişini Osmanlı Bankası haber verdi. Hareket Ordusunun yolda durdurulmasını başta Nâzım Paşa olmak üzere devlete sadık ileri gelenler bana tavsiye ettiler, kabul etmedim..." der. Bunun için bkz. Abdülhamid'in Hatıra Defteri, s. 110; Ayrıca bkz. Ziya Şakir, Sultan Hamid'in Son Günleri, İstanbul 1943, s. 153.

85-) İ.H.Danişmend, 31 Mart, s. 116; Ayrıca bkz. Abdülhamid'in Hatıra Defteri, s. 111.

86-) Tahsin Uzer, a.g.e, s. 95-96.

87-) Geniş bilgi için bkz; Danişmend, a.g.e, s.117.

f-) Hareket Ordusunun Ayastefanos'ta Yığınak Yapması
ve Lojistik Destek Sağlanması

Hareket Ordusunun öncü birlikleri son derece sür'atli bir şekilde Ayastefanos'u işgal edip bölgeyi kontrol altına aldı. Bundan sonra geriden gelen birlikler gayet ihtiyatlı olarak ilerledi. Bu arada III. Orduda malî bir muzayaka vardı. Nitekim bütün Osmanlı ordularında olduğu gibi, 31 Mart öncesine kadar III. Orduda da malî muzayaka artmış, müteahhidler orduya erzak teminini kısıtlamaya başlamıştı. 25 Şubat 1909 tarihinde Mahmud Şevket Paşa III. Ordu için 65.000 liraya ihtiyaç olduğunu Harbiye nezaretine bildirmiş, fakat hazineden sadece 25.000 lira gönderilmişti. ⁸⁸ Paşa, müteahhidlere borçlarını ödeyememekten dolayı ordunun bir takım ihtiyaçlarının temin edilemediğini belirtiyordu. Ayrıca zâbitânın Kânunuevveliden (Aralık 1908) bu yana maaşlarının verilmediğini de bildiriyordu. ⁸⁹ Mahmud Şevket Paşa 1909 Mart ayı başında "erzak tedarükünün müşkilâtı derece-i nihayeye vardığını" belirterek III. Ordu için acele olarak 50.000 liranın gönderrilmesini talep etti; ayrıca parasızlıktan dolayı İşkodra vali ve kumandanlığına müteahhidlerin erzak getirmediklerini beyân etti. ⁹⁰ Maliye Nezareti ise maliyenin muzayaka içinde olduğundan geçen ay 10.000 lira gönderildiğini, bu ay da ancak 10.000 liranın gönderilebileceğini Paşaya bildirdi. Mahmud Şevket Paşa, İstanbul'a girdikten sonra tekrar maliyeden para talep etmiş ve müteaddid defalarda III. Ordunun borçlarını ödeyebilmiştir. ⁹¹

Öte yandan bazılarında göre de Hareket ordusunu finanse eden Almanya olmuştu. ⁹² Zira Alman subaylar Genç Türkleri her

88-) BA, BEO, Maliye giden: 262365.

89-) Zâbitânın maaşlarının ödenmesi için 50.000 liranın süratle III. Ordu Kumandanlığına gönderilmesi hususunda Maliye nezaretine yazılan tezkire için bkz. BA, BEO, Maliye giden:263757, 9 Mart 1325.

90-) BA, BEO, Maliye gelen:263429, 4 Mart 1325.

91-) Bunun için bkz. BA, BEO Maliye gelen:266065; Ayrıca bkz. BA, BEO Maliye giden:265855.

92-) Hareket Ordusunun Almanya tarafından finanse edildiği hakkında bkz. W.M.Ramsay, a.g.e., s. 18,45.

zaman destekledi. Ramsay'agöre Almanlar, durumun zorluğuna göğüs gerebilmek için Hareket Ordusuna yardım ettiler. Çünkü onlara göre Genç Türklerin zaferi Almanların zaferi sayılacaktı. ⁹³

Hareket ordusunun malî harcamaları için Selanik ve Edirne gümrükleri gelirleri tahsis edilmişti. Harekât esnasında ordu için alınan herşey anında ödenmekte olup mübrem ihtiyaçlar için Selanik ve Edirne defterdarlıklarından da bir kaç bin lira verilmişti. Bu arada Selanik, Siroz, İskeçe ve Drama'daki tacirler orduya istedikleri kadar ödünç para verebileceklerini söylüyorlardı. ⁹⁴ Manastır ve Selanik vilâyetleri gönüllülere silâh dağıtıyor; orduların nakliyat ve sevkiyat masrafı için de her tarafça "mebâliğ-i kâfiye" veriliyordu. Ekmek, peksimet vs. ihtiyaçlar için II. ve III. orduların müteahhidleri, bedelleri idare-i meşrutanın tamamıyla te'sisinden sonra ödenmesi şartıyla ordularca lüzumlu olan bütün ihtiyaçların halledebileceklerini belirtiyorlardı. ⁹⁵ Yukarıda da belirtildiği gibi III. Ordu maddî bakımdan zaruret içerisinde idi. Rumeli'deki III. Orduya 1909 Martına kadar erzak temininde -paranın ödenmemesinden dolayı- sarf-ı nazar eden müteahhidlerin, Hareket Ordusu için istedikleri kadar para ve erzak temin edeceklerine söz vermeleri ilgi çekicidir. Ordunun Ayastefanos'da yığınak yapmasından sonra Rumeli'den peyderpey erzak ve levazım gelmeye devam etmiş; 21 Nisan günü Küçük Çekmece'ye trenle yeterli miktarda un getirilmiş; gelen un vs.nin kontrolü için de Ayastefanos'dan tabib gönderilmişti. ⁹⁶

93-) W.M.Ramsay, a.g.e. s. 46'da şöyle diyor:"... The Young Turk victory was the triumph of Germany."

94-) İkdam nr:5354, 21 Nisan 1909.

95-) İkdam nr:5353, 20 Nisan 1909; Ayrıca bkz. Sabah nr: 7029, 20 Nisan 1909.

96-) İkdam nr:5355, 22 Nisan 1909; Sabah'a göre ordu işçileri peşin alıyordu. Bkz. Sabah nr:7032, 23 Nisan 1909.

Ordunun her şeyi önceden hesaplanmış, hiç bir şey tesadüflere bırakılmamıştı. Meselâ Meriç nehri ric'at hattını temin için köprücü bölüğü, her türlü muhabereyi temin için telgraf bölüğü ve bunların her türlü edevât ve vesaiti beraberdi. Asker çok iyi teşkilâtlandırılmış olup gayet ihtiyatlı hareket etmekte idi. ⁹⁷ Küçük Çekmece ve Ayastefanos adeta bir karargâh haline gelmişti. ⁹⁸

İstanbul'dan da bir takım hey'etler ordu ile görüşmelerde bulunuyordu. Ayastefanos'a gelen Şehremini Hazım Bey ⁹⁹ Hareket Ordusu erkânı ile görüşerek İstanbul'dan her ne arzuları varsa Makriköyü Belediyesi vasıtasıyla tedarik edebileceğini belirtti. Bu sırada Harbiye Nezareti de Hareket Ordusuna 200 kadar çadırla 15.000 kişiye kâfi erzak vs. gönderdi. İstanbul'daki beğlik fırınlardan her akşam Ayastefanos'a katarlarla taze ekmekek sevk edildi. ¹⁰⁰

Bu arada ordu Ayastefanos (Yeşilköy)'a yığınak yaptıktan sonra Edirne Ziraat Bankası şubesinde bulunan 4.000 liranın ci-
het-i askeriyyeye verilmesini Maliye Nezaretinden bir telgrafla talep etti. ¹⁰¹ Meclis-i Vükelânın 21 Nisan 1909 tarihli kararı ile bu paranın orduya verilmesi kararlaştırılmıştı. ¹⁰²

97-) Osmanlı nr:36, 8 Nisan 1325/21 Nisan 1909.

98-) Edwin Pears, a.g.e, s. 276.

99-) Ebubekir Hâzım Tepeyran.

100-) Osmanlı nr: 37, 9 Nisan 1325/22 Nisan 1909; Ayrıca bkz. İkdam nr:5355, 22 Nisan 1909.

101-) BA, BEO, Maliye giden: 265244.

102-) BA, MVM, nr:127, 1 R.Ahır 1327/8 Nisan 1325.

Ayastefanos'da toplanan ordunun miktarı hakkındaki görüşler değişiktir.¹⁰³ Hareket Ordusunda nizamî birliklerin sayısı 40-50.000 civarında, gönüllülerin mevcudu ise 20-25.000 civarında idi.¹⁰⁴

Öncü kuvvetler Ayastefanos'ta toplandıkları sırada esas ordu da ağırlıklarıyla Hadımköyü'nden Halkalı'ya geldi. 21 Nisan'da I. Mürettep Fırka Erkân-ı Harbi Mustafa Kemal'in imzasıyla bir numaralı ordu emri yayınlandı.¹⁰⁵ Bu emrin en önemli birinci maddesi şöyle idi:"Hareket Ordusu, görevini sadece askerî yönden yapacaktır. Politik konular ve bu konuda İstanbul ile görüşme yapmak şimdilik görev dışıdır. Hiç bir rütbe sahibi, hiç bir kimse ile bu konuda konuşmaya ve Hareket Ordusunun kuruluşu dışında herhangi bir şahsın bu göreve katılmasına müsaade edemez."

103-) Hareket Ordusundaki nizamî birliklerin miktarı hakkında gazetelerde belirtilen rakamlar şöyle idi: Osmanlı gazetesi 45.000 (nr:36, 21 Nisan 1909); İkdam 25.000 (nr:5356, 23 Nisan 1909); Sabah 46.000 (nr:7029, 20 Nisan 1909); Tercüman-ı Hakikat 50.000(nr:10065, 20 Nisan 1909); Ramsay'a göre ise 40.000 nizamî, 20.000 gönüllü (a.g.e, s.109); Pears 40.000 (a.g.e, s. 276) olarak gösterirler. Gönüllülerin miktarı ise İkdam'a göre Resneli Niyazi'nin emrinde 1800 (nr:5356, 23 Nisan 1909), Paniça ve Sandanski'nin emrinde 4.000 kûsûr kişi(nr:5354, 21 Nisan 1909); diğer gönüllülerle birlikte 15.000 idi. Osmanlı gazetesine göre Kapitan Keto emrinde 1200 Rum, Çirçis emrinde 4.000 Arnavut, Paniça'nın emrinde 850 gönüllü mevcuttu (nr:38, 23 Nisan). Sabah Resneli Niyazi emrinde 25.000, Sandanski emrinde 16.000, Paniça'nın emrinde 10.000, Çirçis emrinde 15.000 Arnavut olduğunu belirtir(nr:7029, 20 Nisan), Ramsay (a.g.e, s.109) ve Pears (a.g.e, s.276) gönüllüleri 15-20.000 civarında gösterir. Ayrıca Selanik'ten ve Edirne'den de 700 Yahudi gönüllü katılmıştı. Bu arada Sabah gazetesine göre yalnız Selanik'ten 60.000, Kosova'dan 80.000, İşkodra'dan 76.000 kişi gönüllü yazılmış(nr: 7033, 24 Nisan), bu durumdan memnun kalan İttihad ve Terakki Cemiyeti bu şehirlilerin ahalisine teşekkür dileklerini sunmuştu.

104-) Mahmud Şevket Paşa ile yapılan mülâkatta, Paşa her ihtimale karşı İstanbul'a 50.000 kişilik bir kuvvet sevki fikrinde olduğunu belirtir. Bkz. İkdam nr:5357, 24 Nisan 1909. Aslında röportaj bir önceki gün yapılmış olup ordunun İstanbul'a girdiği gün gazetede neşrolunmuştur.

105-) Gn.Kur ATASE, Atatürk Arşivi, Kutu:6, zarf:6, Fihrist1/3.

Aynı gün iki numaralı emirle İstanbul ile temasın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması, bütün yolların gözaltında bulundurulması, İstanbul'dan orduyu kıskırtmak üzere görevli olarak ve temas için geleceklerin ve şüpheli kimselerin ¹⁰⁶ muhafızlı olarak, ordu karargâhına gönderilmesi istendi. ¹⁰⁷

Hareket Ordusunun İstanbul'a sevkiyatı sırasında III. ordu mıntikasında bulunan ulemâ dahi askere vaaz ve nasihatta bulunmak üzere orduya katılmıştı. ¹⁰⁸

Bu sırada Rumeli ordusu Yeşilköy'de gerekli hazırlıkları yaparken orduyu Selanik'ten idare eden III. ordu komutanı Mahmud Şevket Paşa 21 Nisan günü İstanbul'a hareket etti. ¹⁰⁹ Paşa ile birlikte Hüseyin Cahid, Cavid ve Rahmi Beyler gibi önde gelen ittihadçılar da hareket etmişti. Mahmud Şevket Paşa hareketinden önce Serez'den meclise bir telgraf çekerek, memleketi muhataradan kurtarmak için II. ve III. orduların müşterek harekete geçtiklerini bildirdi. ¹¹⁰ Paşa, ayrıca alınması gereken tedbirleri bildirmek ve bunların yürütülmesi konusunda izlenecek usulü görüşmek üzere bir hey'etin makine başına gönderilmesini istiyordu. ^(EK-3) Şayet ordunun bu iyi niyetleri karşısında kararsızlık ve kaçamak yoluna sapılırsa her türlü şiddet tedbirlerine başvurulacağı haber veriliyordu. Bunun üzerine Şuray-ı Devlet Reisi Raif Paşa ile Maarif Nâzırı Abdurrahman

106-) İkdam'ın 22 Nisan tarihli nüshasında ceplerinde rakı ve şarap şişeleri olduğu halde askeri kıskırtmaya gelen hoca kılıklı 40 küsûr kişinin Ayastefanos'ta yakalandığı, ayrıca 23 Nisan tarihli nüshada 543 kişilik bir âsi listesinin Hüseyin Hüsnü Paşa'ya verildiği belirtiliyordu. Bkz. nr:5356, 23 Nisan 1909.

107-) Gn.Kur. ATASE, Atatürk Arşivi, Kutu:6, Zarf:6, Fihrist: 1/4.

108-) Sabah nr:7029, 20 Nisan 1909.

109-) Ali Cevad, a.g.e, s.187.

110-) Telgraf metni için bkz. BA, MVM, nr:127, 2 R.Ahır 1327/9 Nisan 1325, Paşa'nın telgrafı 7 Nisan 1325 tarihlidir. Bkz. BA, Yıldız Maruzât Defteri, nr:15658.

Şeref Bey Babıali telgraf hanesine gönderildi. Mahmud Şevket Paşa alınmasını istediği tedbirleri şöyle sıraladı: ¹¹¹ (EK-4)

1-) İstanbul'daki askerinin hemen hepsi isyana katılmış olduğundan bu askerinin İstanbul'da kalması halinde şehrin asayişinin bozulacağını, padişahı koruyacak bir miktar asker bırakılıp gerisinin terhisinin, III. Ordudan bir fırkanın Davutpaşa ve Rami kışlalarında ikâmesini, İstanbul'un asayiş ve inzibatı için yalnız polis ve jandarmaların istihdamını,

2-) İstanbul'da sıkıyönetim ilân edilmesini,

3-) Mebusan Meclisinin Kanun-ı Esasîye uygun olarak toplanması, bir başkan seçmesi ve yine Kanun-ı Esasîye uygun olarak bir kabine kurulmasını,

4-) Meclisin matbuat, dernek, kulüb, miting ve ser-seri nizamâmelerini yapmasını ve bunlar yapılmıncaya kadar sıkıyönetimin yürürlükte kalmasını,

5-) Bütün bu tedbirlerin alınması hususunda ordu kesin kararlı bulunduğundan bunların derhal uygulanmasını istiyordu.

Hükûmet bu istekler karşısında bunları esasen kabul ettiğini, yalnız işin askerî yanlarını inceleyeceğini ve sonucunun bildirileceğini açıkladı. Bunun üzerine Mahmud Şevket Paşa durumun ne merkezde olduğunu, Babıaliye 24 saatlik bir süre tanıdığını, ileri sürülen şartların kabul edilmezse bütün sorumluluğun sebep olanlara ait olacağını bütün livalara bildirdi. ¹¹² Hükûmet ise Paşa'ya İstanbul'daki askerinin tahlifine (yemin ettirilmesine) başladığını bildiriyordu.

Bu sırada II. Ordu komutanı Ferik Salih Paşa'dan Mahmud Şevket Paşa'ya önemli bir telgraf geldi. Salih Paşa telgrafında III. Ordunun Babıaliye yaptığı teklifleri olduğu gibi kabul ettiğini, vatanın kurtuluşu için gerekli olan

112-) BA, MVM, nr:127, 1 R. Ahır 1327/8 Nisan 1325.
112-) C. Bayar, a.g.e., s. 610-611.

örfî idarenin başına da Paşa'nın lââyık olduğunu belirtiyordu. Ayrıca ordunun siyasete karışmayıp tarafsız davranması bütün siyasal kuruluşlara ve Avrupa'ya güven vermek bakımından önemli olduğunu zikrediyordu. Telgrafın sonunda Salih Paşa'nın daha önce Mebusan Meclisine çektiği, meclisin Allah'tan başka hiç bir etkinin altında bulunmaması ve ordunun siyaset dışı olması gerektiğini savunan telgrafın metni eklenmişti.¹¹³ (EK-5)

Bu arada Mahmud Şevket Paşa'dan hükûmete ikinci bir telgraf geldi. Paşa telgrafında İstanbul'da bulunan 321-22'li ihtiyat askerlerinin en kısa zamanda terhisini istiyordu. Böylece 31 Mart'a ön ayak olan askeri zayıflatmak için onları terhis etmek düşüncesi ileri sürülmüştü. Bu istek hükûmeti çaresiz razı olmak zorunda bırakmıştı. Meclisin de zaten Ayastefanos'ta toplanacağı haberleri ortalığa yayıldığından hükûmetin son derece zayıfladığı anlaşılıyordu.¹¹⁴

Bu telgraf üzerine kabine aynı gün hazırladığı cevapta, Paşa'nın bu isteklerinin kabul edilmekle beraber, İstanbul'daki askerinin tamamıyla elde olmadığından uygulamaya geçilemeyeceğini bildiriyordu. Zira kıskırtmalardan dolayı yeniden isyan patlak verebilirdi. Onun için sırayla gelen askerinin İstanbul'a yaklaştırılması, İstanbul askerinden müfrezeler gönderilerek, gelenlerle barıştırılması ve gelen Hareket ordusundan lüzumu kadarının İstanbul'a alınması teklif ediliyordu. Alınacak tedbirlerin kararlaştırılması için de Hassa ve Hareket Ordusu kumandanlarının tayin edilen bir mahalde buluşmaları öne sürülüyordu.¹¹⁵ (EK-6)

Bu arada İttihad ve Terakki Cemiyetine Hareket Ordusuyla ve diğer fırkalarla ilişkisini aydınlatmak ihtiyacını

113-) Telgraf metni için bkz. C.Bayar, a.g.e, s.619-623.

114-) BA, MVM, nr:127, 9 Nisan 1325.

115-) BA, aynı mazbata.

duydu. O gün hazırladığı bildiri ile 31 Mart'ın görünüşte Cemiyete, ama gerçekte meşrutiyete karşı yönelmiş olduğunu, ordunun ise askerinin bu işe âlet edilmiş olmasından dolayı şan ve şerefine sürülmek istenen lekeyi silmek ve meşrutiyete yapılan zararları, milletin isteğine uygun olarak gidermek ve sorumluları cezalandırmak için harekete geçtiğini, ordunun İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından Ahrar Fırkasına karşı, onunla hesaplaşmak için kullanılması gibi bir durumun söz konusu olmadığını bildiriyordu.¹¹⁶ Ayrıca Yıldız ile İttihad ve Terakki arasında her hangi bir pazarlık yapılmadığını ordu kumandanlığından başka hiç bir nüfuzun söz konusu olmadığını belirtiyordu. Böylece İttihad ve Terakki memleketin içinde birlik sağlama işini orduya veriyordu.

Burada şunu belirtmek gerekir ki, Hüsnü Paşa'nın beyanatlarıyla Mahmud Şevket Paşa'nın telgrafları arasında önemli ayrılıklar vardır. Mahmud Şevket Paşa uzun vadeli sorularla ilgilidir: Sıkıyönetim, İstanbul'un ileride asayiş meselesi, meclisin çıkaracağı kanunlar, padişahın, meclisin ve hükûmetin durumu, Hüsnü Paşa'nın ele almadığı meselelerdi. Hüsnü Paşa hükûmete büyük hak ve yetkiler tanırken,¹¹⁷ Mahmud Şevket Paşa hükûmetin Kanun-ı Esasiye uygun olmadığını söylüyordu. Hüsnü Paşa padişahı kapalı olarak tehdit ederken, Mahmud Şevket Paşa padişaha bağlılığını açıkça ifade ediyordu. Ayrıca Mahmud Şevket Paşa meclisin çıkaracağı kanunları sayarak ona emir vermekte, Hüsnü Paşa'nın aksine millet adını anmamakta, isteklerini ordu adına ileri sürmekteydi. Bir diğer husus da Mahmud Şevket Paşa Hareket Ordusu yerine II. ve III. Ordu ifadelerini kullanıyordu.¹¹⁸

116-) İttihad ve Terakki Cemiyetinin bu bildirisi 7 Nisan 1325 tarihli olup İkdam'da daha sonra yayınlanmıştır. Bkz. İkdam nr:5359, 28 Nisan 1909.

117-) Hüseyin Hüsnü Paşa hükûmet için "Mebusların şayan-ı itimad görüp intihab ettikleri" tabirini kullanır.

118-) Sina Akşin, a.g.e., s.229-30.

g-) Hareket Ordusunda Komuta Kademesindeki Değişiklikler: Mahmud Şevket Paşa'nın Ayastefanos'a Gelip Komutayı Ele Alması

21 Nisan 1909'da Selanik'ten hareket eden Mahmud Şevket Paşa maiyetinde Erkân-ı Harbiye Reisi Mirliya Pertev ve Ali Rıza Paşalar ile Topçu Kumandanı Mirliya Hasan Rıza Paşa, II. Ordu Kumandanı Salih Paşa ve mebuslardan birkaçı olmak üzere 22 Nisan günü Ayastefanos'a gelmişti.¹¹⁹ Bir gün önce de Ahmed Rıza Bey, Enver Bey, Hafız Hakkı ve Fethi Beyler Ayastefanos'a gelmişti.¹²⁰

Mebusan ve Ayân Meclisleri de bu sırada Ayastefanos'ta Yat Kulübünde toplanma kararı almıştı.¹²¹

Bu sırada Düvel-i Muazzamanın İstanbul'da bulunan elçileri kabineye ve Hareket ordusuna bir muhtıra göndererek, İstanbul'da iki ordu arasında kan dökülürse devletlerin deniz harekâtına başvuracaklarına karar vermiş olduklarını tebliğ etmişlerdi.¹²²

Hareket ordusunun ilk kumandanı olan Hüsnü Paşa daha önce 21 Nisan 1909'da III. Ordu kumandanlığına İstanbul üzerine yürüyeceğini bildirmişti. Bu ihbar ve istek Selanik'te bir takım müzakerelere mevzu teşkil etmişti. İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisinde uzun münakaşalardan sonra Mahmud Şevket'in Umum kumandanlığı ele alması kararlaştırılmıştı.

119-) İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909.

120-) İkdam nr:5355, 22 Nisan 1909.

121-) Meclis-i Millî Beyannâmesinde: "...1325 Senesi Nisanının 9. Perşembe günü saat 8.30'da Ayastefanos'ta içtimâ..." edileceğini bildiriyordu. Bkz. Takvim-i Vekayi nr:191, 4 R. Ahır 1327/11 Nisan 1325; Ayrıca bkz. Ali Cevad, a.g.e., s. 141.

122-) İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909.

Mahmud Şevket Paşa Yeşilköy'e gelince kumandayı ele aldı. Bu arada Hüseyin Hüsnü Paşa da görevine devamla Mahmud Şevket Paşa'nın emrine girdi. Paşa ile gelen erkân-ı harplerden olan Binbaşı Enver, Hafız Hakkı ve Fethi Beyler de ordunun diğer birliklerinde erkân-ı harpliklere getirildiler. Bu arada Mustafa Kemâl'in kurmaylığı yani Hareket ordusundaki I. Mürettep Fırkadaki Erkân-ı Harplik görevi devam etmekteydi. Atatürk ile ilgili biyografilerde Binbaşı Enver Bey'in rütbece üstün olması hasebiyle Mustafa Kemâl'in uhdesinde olan kurmay başkanlığını kendi uhdesine aldığına dair çeşitli hatırat ve eserlerdeki ¹²³ görüşlere rağmen, ATASE Arşivinde bulunan bir belgeden anlaşıldığına göre Mustafa Kemâl Hareket ordusu Davutpaşa Kışlasını işgal ettiği gün (23 Nisan 1909) dahi erkân-ı harplik vazifesini yürütmek-

123-) Y.H.Bayur, Mahmud Şevket Paşa'nın İstanbul'a gelişi ile Hüsnü Paşa ve erkân-ı harbiyesi Mustafa Kemâl'in bir kenara itildiğini belirtir. Bkz. a.g.e, I/2, s.203-4; C.Bayar, Mustafa Kemâl rütbece küçük olduğundan Ayastefanos'ta onların emrine girdiğini, ayrıca kendisine göre, Mustafa Kemâl'in Halkalı karargâhında hastalandığından dolayı bundan sonra isminin geçmediğini belirtir. Bkz. a.g.e, s.338; Ş.S.Aydemir, Enver'in Yeşilköy'e gelince Mustafa Kemâl'in kurmay başkanlığını alıp teşebbüsü kendi elinde topladığını, Mustafa Kemâl'in bu duruma kırılarak, arka plana itilerek Selanik'e döndüğünü, böylece eline geçen bir fırsatı kaybettiğini belirtir. Enver Paşa II, İstanbul 1981, s.167, halbuki Aydemir bir sayfa öncesinde Hüsnü Paşa ve Mustafa Kemâl'in Mahmud Şevket Paşa'nın emrine girdiğini zikreder; Aydemir, Tek Adam I adlı eserinde de aynı kanaatini belirtir, s. 160-61; A.B.Kuran, Mustafa Kemâl rütbece küçük olduğundan onların emrine girdi der, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri, s.518; Lord Kinross, Enver'in süratle Ayastefanos'a gelmesine Mustafa Kemâl'in canının sıkıldığını yazar, a.g.e, s.68; İA, "Atatürk Maddesinde", Mustafa Kemâl'in 31 Mart olayı bastırıldıktan sonra Selanik'e döndüğünü belirtir. Bkz. İA, c.I, s.721; Bu arada Hatıratlarda belirtildiği gibi Hüseyin Hüsnü Paşa ve Erkân-ı Harbiyesi Mustafa Kemâl geri plana atılmamış ve Hareket ordusu İstanbul'a girdikten sonra dahi I. Mürettep Fırka Kumandanlığındaki görevini yürütmüştür. Bunu 6 Mayıs 1325/19 Mayıs 1909 tarihli Harbiye tezkiresinden anlıyoruz. Bkz. Gn.Kur. ATASE Arşivi, nr:9-3411, Dosya: 38, Klasör:71; Fihrist: 4/17.

te idi. ¹²⁴ Enver Bey öyle anlaşılıyor ki, başka bir birliğin kurmay başkanı idi. Hareket ordusunda onun çok meşhur olması, daha önce II. Meşrutiyetin ilânında kazanmış olduğu şöhretten ileri geliyordu. Bu arada Mustafa Kemâl'in Yemen'e tayinine dâir çıkan bir iradede anlaşıldığına göre (11 C.Ahır 1327/16 Haziran 1909) de Galata'da Jandarma İnzibat Karakolunda görevlidir. ¹²⁵ Bu iradede belirtildiği üzere Mustafa Kemâl'in Hareket ordusu ile İstanbul'u girmiş olması lâzımdır. (EK-7)

Mahmud Şevket Paşa, Ayastefanos'a geldiği gün (22 Nisan) Sadarete gönderdiği telgrafta ¹²⁶ alınacak tedbirler üzerinde görüşmek üzere Hassa Kumandanı Nâzım Paşa'nın Ayastefanos'a gelmesini istedi ve onu epeyce alıkoydu; gaye ne olur ne olmaz düşüncesiyle İstanbul'daki orduyu başsız bırakmaktı.

Bu arada 23 Nisan 1909 (10 Nisan 1325) günü Abdülhamid'in son cuma selâmlığı çok az kişi tarafından icra olundu. ¹²⁷ Selâmlık resminde bulunmak üzere sur dışındaki Davutpaşa ve Ramî kışlalarının askerleri gidince, Hareket ordusu mukavemetsiz olarak bu kışlaları ele geçirdi.

Cuma günü Mahmud Şevket Paşa'dan padişaha bir telgraf geldi. ¹²⁸ Paşa daha önceki telgraflarında olduğu gibi padişaha bağlılığını ifade etmekteydi. ¹²⁹ Ayrıca telgrafta bazı

-
- 124-) 23 Nisan 1909 günü Hareket ordusu Davutpaşa kışlasını ele geçirdikten sonra Mustafa Kemâl, ordu kumandanlığına yazdığı bir yazıda kışla yakınında ordugâh kurulup kurulmayacağı hakkında bilgi istiyordu. Bkz. Gn. Kur. ATASE Arşivi 9-3411, Dosya:38, Klasör:71, Fihrist:4/19.
- 125-) BA, Irade Askeriye nr:32, 11 C.Ahır 1327/16 Haz.1909.
- 126-) I.H.Danişmend, 31 Mart, s. 112.
- 127-) Geniş bilgi için bkz. Ali Cevad, a.g.e, s. 68.
- 128-) Bu telgraf hakkında sadece Ali Cevad'da bilgi vardır. Bkz. a.g.e, s. 68.
- 129-) Paul Imbert, a.g.e, s.200; Padişahın hal' edilme şayiâları karşısında metanetini yitirmediğini Hüseyin Cahid saraylı biriyle yaptığı mülâkatta da zikr ediyor. Bkz. Tanin nr:256, 7 Mayıs 1325.

fesatçıların padişahın Rumeli'den gelen ordu tarafından hal' ediyeceği şayiasının hâşâ aslı esası olmadığı zikr edilerek, gelen ordunun bizzat kanun-ı esâsiyi ve padişahı korumak emelinde olduğunu bildiriyordu.

Mahmud Şevket Paşa aynı gün Sadarete de bir tel çekip yukarıdaki fikirlerini tekrarlayıp bunların gazetelerde yayınlanmasını ve elçiliklere de tebliğini istedi. Paşa gelen askerinin kesinlikle padişahı hal' maksadını gütmeyeceğini tekrar etti.¹³⁰ Paşa ayrıca Ayastefanos'a geldiğinde ordunun ve donanmanın kumandanlığını da üstlendiğini belirtiyordu. Donanma zâbitânı da Hareket ordusu ile müttefik olduğunu beyân ediyordu. Mecidiye kruvazörü umum efrad ve zabitânı İkdam'a gönderdikleri beyanatta kanlarının son damlasına kadar Hareket ordusunu destekleyeceklerini bildiriyordu.¹³¹ Ertuğrul korveti, Âsâr-ı Tevfik fırkateyni, Feth-i Bülend, Peyk-i Şevket torpidoları da Ayastefanos önüne gelip Mahmud Şevket Paşa'nın emrine girdi.¹³²

130-) Takvim-i Vekayi nr:191, 11 Nisan 1325/ 24 Nisan 1909; krş. Ali Cevad, a.g.e., s. 69; Ayrıca bkz. İkdam nr: 5357, 24 Nisan 1909.

131-) İkdam nr: 5355, 22 Nisan 1909.

132-) İkdam nr: 5356, 5357, 23-24 Nisan 1909.

III. B Ö L Ü M

MECLİS-İ MİLLİ'NİN AYASTEFANOS (YEŞİLKÖY)'DA TOPLANMASI

a-) Gelişen Olaylar Karşısında Meclis'in Tutumu

Mahmud Şevket Paşa'nın Selanik'ten harekâtından itibaren hükûmetle devamlı bir muhabere başlamıştı. Paşa'nın İstanbul'a harekette kesin kararlı olduğunu anlayan hükûmet, 21 Nisan günü bir beyannâme neşretti. Beyannâmede ordular arasında ihtilâf olmadığı, İstanbul'da âsaişin sağlandığı belirtiliyordu. ¹

Bu arada İstanbul'da, 31 Mart'tan bu yana mecliste yeterli çoğunluk sağlanamadı. İttihadçı mebusların büyük çoğunluğu İstanbul dışına gitti. İstanbul'da kalan mebuslar 22 Nisan günü saat 14.00-15.30 arasında yaptıkları gizli toplantıdan sonra dağıldılar. Öte yandan Ayastefanos'tan yapılan çağrıya uyarak orada toplanan mebusların sayısı yüzü geçmişti. ² Bunlar, Antalya mebusu Ebuzziya Tevfik Bey'in riyasetinde görüşerek, mebusân ve âyâ üyelerinin Ayastefanos'a gelerek Meclis-i

1-) Takvim-i Vekayi nr:189, 9 Nisan 1325/22 Nisan 1909.

2-) S. Akşin, a.g.e, s. 244.

Millî halinde toplanmalarına karar aldı.³

O gün (22 Nisan 1909) Mebusân ve Âyân meclisleri "Meclis-i Umumî-i Millî" adı altında saat 8.30'da Ayastefanos'da Yat Kulübünde toplandı.⁴ Millî Meclis, oybirliği ile başkanlığa Âyân reisi Said Paşa'yı seçti.⁵ Bu sırada Meclis-i Mebusân reisi bulunan Haleb mebusu Mustafa Efendi istifa ederek oy birliğiyle Ahmed Rıza Bey'in başkanlığı kabul edildi.⁶ Said Paşa'nın teklifi ile Meclis-i Millînin başkanlığını birlikte yürüttüler. İkdâm'a göre meclis 7.30'da toplandı ve ilk oturum gizli yapıldı, verilen önergieyle padişahın hal'i görüşülmeye başlandı.⁷ Yunus Nadi mecliste yapılan görüşmelerden bazı kulağı deliklerin bu sonucu çıkardıklarını belirtiyor.⁸ Bu durumu haber alan Mahmud Şevket Paşa, Ahmed Rıza'yı çağırarak ona şunları söyledi :

"...Ben maiyetimdeki askeri, meşrutiyeti ve padişahı kaldırmak isteyenleri te'dip için padişahın ve milletin canı tehlikede diyerek buraya kadar getirdim. Hal'in bizim taraftan vuku bulacağını duyarsa isyan eder, mahv oluruz. Siz Âyân ve Mebusân'a gizlice anlatınız,şimdilik

3-) Y. Nadi, a.g.e., s. 170-71; Y. Nadi: "...acabakendi mi çekilecek, çekilip alınacak mı?" diyerek olayların padişahın hal'i ile sonuçlanacağını şüphesiz olduğunu belirtiyor; Ayrıca İkdâm'a göre Ayastefanos'ta toplananların sayısı 80'den fazla idi. Bkz. nr:5355, 22 Nisan 1909.

4-) Ali Cevad, a.g.e., s.141,187.

5-) Said Paşa, a.g.e.,II/2, s. 476.

6-) İkdâm nr:5356, 23 Nisan 1909; Ahmed Rıza'nın başkan seçilmesi üzerine mecliste yaptığı konuşma için bkz.İkdâm nr:5357, 24 Nisan 1909.

7-) İ.H.Danişmend, Kronoloji IV, s.375, burada hal' fetva müsveddesinin bile hazırlanmış olduğunu belirtir; Said Paşa meclise girmezden evvel Mahmud Şevket Paşa ile görüşmüştür. Bkz. a.g.e., s.476.

8-) Y. Nadi, a.g.e., s.182.

ses çıkarmasınlar, bu işi müzakere etmek zamanı geldiğini ben size haber veririm..."

Bu arada Rumeli'nin bir çok yerinde padişahı meşru tanımadıkları hakkında ve hutbelerde adının kaldırıldığı yolunda telgraflar gelmekte idi.⁹

Ahmed Rıza Bey, Abdülhamid'e güvenilemeyeceğini, Meclis adına onun istifaya çağrılması lüzûmunu belirterek bu mealde hazırlamış olduğu bir telgraf metnini Paşa'ya gösterdi. Bunda ayrıca padişahın dokunulmazlığı, geçimin temin edilmesi belirtilerek, Osmanlı ülkesinde veya ülke dışında bir yere gitmesini teklif ediyordu. Bu telgrafın çekilmesi paşanın onayına bağlıydı.¹⁰ Paşa hal' meselesinin zamansız olduğunu söylemekle iktifa etmişti. Bu sırada İkdam'da çıkan bir habere göre Enver Bey, Abdülhamid'in tahtta kalamayacağını bildiriyordu.¹¹

Bu arada Meclis-i Umumi-i Millî bir beyannâme neşredererek Hareket ordusu tarafından yayınlanmış olan beyannâmeyi tasvip ettiğini, ordunun istek ve harekâtının milletten gayelerine uygun olduğunu belirtiyordu.¹² Yine aynı gün Said Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve Tal'at Beylerin imzasıyla Sadarete bir telgraf çekildi.¹³ Telgrafta meclisin dokunulmazlığından bahsolunarak ordunun memleketin güvenliğini geri getirmek için çalıştığını, padişah kanun-ı esâsiye sadık kaldıkça haklarının korunacağı anlatılıyordu.¹⁴ Burada şu kanaat

-
- 9-) İ.H.Danişmend, Kronoloji IV, s. 375.
 10-) "İlk Meclis-i Mebusân Reisi Ahmed Rıza Bey'in Hatıraları" Cumhuriyet nr:9154, 3 Şubat 1950.
 11-) İkdam nr:5357, 24 Nisan 1909.
 12-) 9 Nisan 1325 tarihli bu beyannâme metni için bkz. Takvim-i Vekayi nr: 191, 11 Nisan 1325/24 Nisan 1909.
 13-) Telgraf metni için bkz. Said Paşa, a.g.e, II/2, s.476-77.
 14-) Ramsay'e göre Hürriyet ordusu sultanı tahtından indir-meyeceğine söz verdi; çünkü bir iki hafta içinde (yazarın kehanetine göre) padişah ölecekti, a.g.e, s.96.

belirmektedir: İstanbul, hükümet ve padişah aldatıcı telgraflarla oyalanmak istenmiştir. Oysa Meclis-i Millî Abdülhamid'i tahttan indirmeye karar vermiş gibidir.¹⁵

Gizli toplantıdan sonra meclis söz konusu edilen bildiriyi hazırladı. Buna göre, 31 Mart hadisesi ile meşrutiyete darbe vurulmuştu. İsyanın tamamen bertaraf edilmesi, meşrutiyet ve asayişin temini ve olaylara sebep olanların kanunlar çerçevesinde cezalandırılmaları konusunda Hareket ordusunun yayınladığı bildiriye¹⁶ meclis destekliyor ve milletin isteklerine uygun buluyordu.¹⁷ Bundan dolayı ordunun harekâtına karşı çıkmak cezayı gerektirecekti. Böylece meclisin de tasvibi alındıktan sonra Hareket ordusunun şimdiye kadar ki ve bundan sonraki faaliyetleri meşrûiyet kazanmış oluyordu.

b-) Abdülhamid Aleyhinde Propagandanın Artması

İsyanın başlamasından sonra hükûmete muhtelif bölgelerden telgraflar gelmeye başlamıştı. Bu sırada İttihad ve Terakki Cemiyeti, Abdülhamid'e zaten güvenilemeyeceğinden isyanda onun parmağı olduğu şayiasını yayarak onun hal' edilmesine doğru giden ilk faaliyetlerini başlatmış oluyordu. Tevfik Paşa'yı suçlayıcı mahiyette çekilen telgraflar, aslında kapalı olarak Abdülhamid idaresinin sert bir tenkidi mahiyetinde idi.¹⁸

Bu arada isyanda askerleri kışkırtıcı mahiyette yazılar yazan Derviş Vahdetî, zaptiyenezaretinin kendisi hakkında zabıt

15-) S.Akşin, a.g.e., s.256.

16-) Takvim-i Vekayi nr: 191, 11 Nisan 1325/24 Nisan 1909.

17-) Meclisin bu kararı daha önce defalarca hükûmete çekilen telgraflardaki aynı tabirlerin tekrarından başka birşey değildi.

18-) Telgraf metinleri için bkz. İ.H.Danişmend, 31 Mart, s. 57-97.

tuttuğunu öğrenince, hayatının muhafaza altına alınması rica-
sında bulundu. Ayrıca, kendisinin boğdurulmak istendiği veh-
mine kapılarak Volkan'da genişçe bir beyanâta bulundu. ¹⁹
Zaten daha önce hükümet, Vahdetî ve Volkan gazetesi hakkında
"usul-i meşrutiyetin ilgasını teşvik ve ezhân-ı umumiyyeyi
tehyic" suretinde makaleleri yayınladığından, dava açılmasını
kararlaştırmıştı. ²⁰ İkdâm'ın 21 Nisan tarihli nüshasından
anlaşıldığına göre Derviş kurtuluşu kaçmakta bulmuştu. Bu
sırada Mizan'da çıkan bir yazıda da "Lâzım Bir Nasihat" baş-
lığı altında gelişmelerin haddinden fazla abartılmasından
şikâyet ediliyordu. ²¹ Ayrıca Hüsnü Paşa'nın bildirisini de
alkışlayarak, Fransız ihtilâlinden ders alınıp yenenin yeni-
lene kanun dışı muamele yapmaması tavsiye olunuyordu. ²²

Bazı gazetelerin neşriyatında ise saray erkânının da
isyanda rolü olduğu haberleri yer almaya başlamıştı. ²³ Bu
haberlere göre isyanda onbir saray hizmetlisi faaliyette bu-
lunmuştur.

Bu sırada La Turquie ve İkdâm'da çıkan bir şayiye
göre Abdülhamid, saltanatına dokunulmaması şartıyla orduya
para teklif etmişti. ²⁴ Servet-i Fünûn da Abdülhamid aleyhine
neşriyatını arttırmıştı. Padişahın ülkeyi Avusturya'ya peşkeş
çektığı haberlerini yazıyordu. 20 Nisan günü İkdâm ise Ha-
reket ordusunun İstanbul'a nasıl gireceğini açıklıyordu. Bazı
gazeteler de, Erzurum'dan Türk ve Ermeni gönüllülerinin hare-
kete geçtiklerini yazıyordu. Hilâl gazetesi de halkı galeyana

-
- 19-) Volkan nr:110, 7 Nisan 1325/20 Nisan 1909.
20-) BA, MVM nr: 126, 24 R.Evvel 1327/2 Nisan 1325.
21-) Mizan nr: 133, 9 Nisan 1325; Bunda La Turquie ve
Osmanischer Lloyd gazeteleri şikâyet edilir.
22-) Mizan nr: 132, 8 Nisan 1325.
23-) Tercüman-ı Hakikat nr: 10067, 9 Nisan 1325.
24-) İkdâm nr:5356, 23 Nisan 1909; Ayrıca bkz. Y.Nadi,
a.g.e., s. 175.

getirici makaleler neşr ettiğinden, yayını hükümetçe yasaklandı, ²⁵ sahibi hakkında da soruşturma açıldı. ²⁶ O gün neşre başlayan Hürriyet de, Hilâl gibi Abdülhamid'i zalim ilân ederek, tahttan çekilmezse, indirileceğini yazıyordu. Bunun üzerine bir kısım asker Hilâl, İkdâm, Eşref gazetelerine gidip padişah aleytarı yazıların neşrinden dolayı tehditte bulunmuştu. ²⁷

Öte yandan Sultan Abdülhamid, Servet-i Fünûn'un haberini şiddetle redederek, bunun iftira olduğunu bildirmekte idi. Ayrıca, "saltanat ve hilâfet makamının etki gücünü iyi kullanmamış olsaydım, gerek İstanbul'da, gerek vilâyetlerde kan gövdeyi götürürdü" demekte idi. ²⁸

Bu sırada Enver Bey'in Fransızların Motin gazetesine verdiği demeçten anlaşıldığına göre "Abdülhamid'in tahtında kalması vatanın mahv u perişan olması demek olacağından, sultanın bundan böyle hayatının muhafazasından başka hiç bir talepte bulunma hakkı olamayacağı" ²⁹ ifade edilmişti. Enver Bey'in ihtiyatsız şekilde demeç vermesi, belki de muhabirin yabancı olmasından kaynaklanıyordu. Şu var ki, Avrupa matbuatında çıkan bir haber ertesi gün İstanbul'da duyuluyordu.

31 Mart günü İstanbul askerinin hareketini asilâne bulan İkdâm, bu defa Hareket ordusunun beraberinde onu alkışlıyor; Abdülhamid'i yeriordu. Padişah'ı Neron'a benzeterek, hal' edileceği şayialarına yer veriyordu. ³⁰

25-) BA, MVM nr: 127, 8 Nisan 1325.

26-) BA, BEO, Dahiliye giden: 265300.

27-) Y. Nadi, a.g.e, s. 171-78.

28-) Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, (yay: İ. Bozdağ), s. 115.

29-) İkdâm nr: 5357, 24 Nisan 1909.

30-) İkdâm nr: 5356, 23 Nisan 1909.

Bu sırada İstanbul'daki yabancı gazeteler de yavaş yavaş Abdülhamid'i tutmaktan vaz geçip Hareket ordusu tarafını -belki de hareketin ordu tarafından başarılı olacağını sezdiklerinden- tutmaya başlamışlardı.

Yerli ve yabancı basının Abdülhamid aleyhtarı propagandalarından başka, büyük devletlerin de her an müdahaleye hazır oldukları şayiaları ortalığı kaplamıştı. Hatta bazı Avrupa devletleri donanmalarını Osmanlı sahillerine göndermişti.

Nitekim bu arada İkdam'ın Pozantiyon adlı Ermeni gazetesinden naklen verdiği habere göre Yıldız, kabine ve Hareket ordusu arasında cereyan eden görüşmeler sonunda padişah; meşrutiyet için ettiği yemine muhalif bir harekette bulunmadığını, ordunun şehre girip ve şehirdeki askerlerin Rumeli'ye gönderilmelerine muvafakat edeceğini ve Hareket ordusu tarafından divan-ı harb teşkil olunup geçen salı günü hadisede rol oynayanların cezalandırılmalarını, kendisinin de suçu varsa hükme razı olduğunu belirtiyordu.³¹ Ayrıca padişah ordunun İstanbul'a gelmesi için yaptığı bütün masrafları şahsî hazinesinden ödemeyi kabul ediyordu.³²

c-) Hareket Ordusundaki Gelişmeler

Hareket ordusunun Ayastefanos'taki birliklerinin miktarı her geçen gün sayıca arttı. Rumeli ordusu artık son çalışmalarını tamamlamak üzere idi. Bu sırada kabinede, Mahmud Şevket Paşa'nın daha önce telgrafla İstanbul'dan talep ettiği terhis meselesi de gündeme gelmişti. Yıldız'daki Arnavut taburları Kosova'ya, Araplar V. Orduya, Kürd ve Lâzların da memleketlerine gönderilmesi kararlaştırılmış olduğun-

31-) Y.H.Bayur, İnkılâp Tarihi I/2, s.208'de; şayet padişah hal' edilmezse, İttihadçılar geleceklerinin çok kötü olacağını kanaatindeydiler şeklinde ifade eder.

32-) İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909.

dan Abdülhamid buna pek razı olmamıştı. Bu arada Yıldız'da, II. Fırkaya mensup Fesli Zühaf Alayı taburları Taşkışla'ya nakledilip yerlerine Nizamiye Taburu getirilmişti. II. Fırkaya mensup İstihkâm bölüğü de Eyüb'e nakledilmişti. ³³

Hareket ordusu ise hiç bir şeyi tesadüfe bırakmamış, gayet ihtiyatlı bir şekilde yavaşça ilerlemekteydi. Ordu karargâhı Kalfaköy'de kuruldu. Selanikten XIII. Sahra Topçu Alayı ile üç cebel topçu bataryası ve II. Ordudan getirilen VII. Topçu Alayı da Kalfaköy'e geldi. II. ve III. Orduların telgraf bölükleri de süratli bir şekilde muhabereyi temin için kısmen Halkalı, kısmen de Kalfaköy karargâhı civarında karar kıldı. Levazım hey'eti de Hadımköyü'nden Ispartakule'ye nakledildi. ³⁴ Muhasara kıt'aâtının durumu ise şöyleydi: Florya'dan başlayan muhasara hattı Küçük Halkalı ve Büyük Halkalı'nın güneyinden Metris Çiftliğine, oradan da Pirinççiköy, Çamurlu Han, Paşa Çayırı, Balıklı Havuz, Çavuş Paşa Çiftliği üzerinden Alibeyköyü'ne, Çobançeşmesi'nden Kağıthâne'ye kadar uzanmakta idi. Şu halde Florya'dan Kağıthâne'ye kadar gayet kuvvetli bir muhasara birliği mevcuttu. Ordu, münasip noktalara batarya ve mitralyözler yerleştirdi. ³⁵

Bu sırada Mahmud Şevket Paşa 23 Nisan 1909 Cuma günü saat 1.30 (9.30)'da Halkalı karargâhında, Hareket ordusu birliklerinin harekâtı hakkında iki numaralı ordu emrini yayınladı. ³⁶ Bu emre göre Hareket ordusu birlikleri Bosnaviran'ı, Baruthâne ve Bakırköy'ü işgal edecek, Rami Kışlasına kadar olan yani Yedikule'den Kağıthâne'ye kadar olan mıntika kontrol altına alınacaktı. Bu emre göre, ordu birlikleri geceyi işgal edilen yerlerde geçireceklerdi.

33-) İkdâm nr:5339,5340, 6-7 Nisan 1909.

34-) İkdâm nr: 5357, 24 Nisan 1909.

35-) İkdâm nr: 5355, 22 Nisan 1909.

36-) İhsan İlgar, "31 Mart ve Hareket Ordusu", BTTD, sayı:6, İstanbul 1968, s.26-29.

Nitekim ordunun 34. Alay, 7. Taburu 23 Nisan'da Makri-köy'e gelip Baruthâne'yi işgal etti. Erkân-ı Harp Binbaşı Muhtar Bey de maiyetindeki Selanik 17. Avcı Taburu ile Zeytinburnu Baruthânesini silâh kullanmadan teslim aldı.³⁷ Rami Kışlasındaki asker de Hareket ordusuna iltihak etti. Davutpaşa Kışlasının zâbitleri de gelen orduya katıldı; kışladaki küçük zâbitlerle askerler anlaşma taraftarı değildi. La Turquie'e göre (21 Nisan 1909) Davutpaşa Kışlasında öldürülen mektepli zâbit sayısı 272'ye çıkmıştı.³⁸ La Turquie gazetesi öyle anlaşılıyor ki haberi olduğundan fazla abartmıştı. İkdam'a göre Davutpaşa Kışlası efradı 23 Nisan 1909 günü Hareket ordusuna katılmıştı.³⁹ Hareket ordusu birliklerinin Davutpaşa Kışlasını ele geçirmesi üzerine I. Mürettep Fırka Kurmay başkanı Erkân-ı Harp Kolağası Mustafa Kemâl Bey, ordu kumandanlığına yazdığı pusulada kışla yakınında ordugâh kurulup kurulmayacağı hakkında bilgi istedi.⁴⁰ Ordu ayrıca Zeytinburnu'nda Demirhâne'yi de işgal etti. Bu sırada Kağıthânedeki ileri karakolların Okmeydanı sırtlarına kadar ilerlediklerini İkdam gazetesi haber veriyordu.⁴¹ Öte yandan Mürettep I. Fırka kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın 40 numaralı emriyle Erkân-ı Harp Binbaşısı Fethi Bey'den harekâtı hakkında rapor istemesinden anlaşıldığına göre, ordu gayet muntazam bir şekilde ilerliyordu. Hüsnü Paşa şayet rapor gönderilmezse harp geridelerinin gönderilmesinin yeterli olacağını belirtiyordu.⁴²

37-) Osmanlı nr: 36, 21 Nisan 1909.

38-) İkdam nr: 5355, 22 Nisan 1909; Ramsay bu sayıyı 30 olarak gösterir. Bkz. a.g.e., s.96.

39-) İkdam nr:5357, 24 Nisan 1909.

40-) Mürettep I. Fırka Erkân-ı Harbi Kolağası Mustafa Kemâl'in yazdığı bu pusula için bkz. Gn.Kur. ATASE Arşivi nr: 9-3411, Dosya:38, Klasör:71, Fihrist: 4/19.

41-) İkdam nr: 5355, 22 Nisan 1909.

42-) Gn.Kur. ATASE, nr:9-3411, Dosya:45, Klasör:71, Fihrist:7.

Bu arada muhasara ordusu Erkân-ı Harbiyesi Mirliya Pertev Paşa Çatalca'ya giderek Rumeli'den yeni gelen birliklerin kontrolünü yaptı. III. Ordu tarafından getirilen ağır sahra toplarınının karaya nakli için Sirkeci istasyonundan Ayastefanos'a büyük vinçler gönderildi. Bir kısım silâhlar III. Ordudan donanmayla getirilmişti. Ayrıca donanmadan da Hareket ordusu için silâh alındı.⁴³ 21 Nisan akşamı öncü birlikleri Yedikule'den Kağıthâne'ye kadar şehri muhasara altına almıştı.⁴⁴

Ordunun bu muhasara haberi İstanbul'daki halk üzerinde de tesir uyandırdı. Yıldız civarında Ortaköy ve Beşiktaş'taki bir kısım Ermeni halk evlerini terke başladı. Bir kısmı da Haydarpaşa'dan trenle Anadolu'ya hareket etti. Hıristiyanlık nokta-i nazarından bakan Pears'a göre İstanbul halkı, gayr-i müslimlere fanatikçe davrandığından dolayı Ermeniler evlerini terk ediyordu.⁴⁵

Hareket ordusunun öncüleri Yeşilköy, Çamurluhan, Cebeciköy, Kemerburgaz, Belgrat ormanlarıyla Bahçeköy civarlarını kontrol altına alarak, İstanbul'u bir çember halinde kuşatmıştı.⁴⁶ İkdam'ın haberine göre, II. ve III. orduya mensup müfrezeler Maslak civarına varmıştı. Bu müfrezelerin maiyetinde topçular da mevcuttu. Alınan karar gereği müfrezeler Baltalimanı'na kadar ilerleyerek, burayı aldıktan sonra Ortaköy'e doğru gidip Yıldız'ı kuşatacaklardı.

Bu sırada Hareket ordusu Erkân-ı Harbiye hey'eti muhasaranın ne surette icra olunacağı hakkında müzakerede bulu-

43-) Mesudiye zırhlısından 100 adet mavzer tüfeği alınmıştı. Bkz. Gn Kur. ATASE, nr:9-3411, Dos:57, Kla:82, Fih:9/3.

44-) Osmanlı nr: 36, 21 Nisan 1909.

45-) Pears, a.g.e. s.290.

46-) Osmanlı nr: 36, 21 Nisan 1909.

narak ittifakla bir karara vardı. Bu karar hükmünce; Hareket Ordusu askerleri her ne suretle olursa olsun kan dökülmesini önlemek için şimdilik gayet ihtiyatlı hareket ederek şehre girmeyeceklerdi. Fakat muhasara günden güne güçlendirilerek şehir daha sıkı kuşatılacaktı. Kağıthâne ciheti tutulduktan sonra 6.000'e yakın asker Yıldız tarafına harekete geçecekti. Dışarıdan girecek asker İstanbul'dakilere silâhlarını terkettirecekti.⁴⁷

Bu arada Ayastefanos'tan itibaren ordunun öncü kuvvetleri kumandanlığını Miralay Galip, Binbaşı Muhtar, Binbaşı Yusuf Rasih Beyler deruhte ediyordu. Donanma da Rüstem Bey kumandasında idi. Gelişmeleri yakından takip eden İkdam'a göre Hareket ordusu İstanbul ve Beyoğlu tepeleri ile mühim mevkiileri epeyce elde ettikten sonra şehre girecekti.⁴⁸

Yabancı basında da ordunun icra edeceği hareket hakkında çeşitli yorumlar yer almaktaydı. Standart gazetesi, ordunun sol tarafının Kağıthâne, Beydöğlü, Yıldız ve Boğaziçi'ni; sağ tarafının da İstanbul'a girerek Harbiye Nezaretini ve parlamento binalarını işgal edeceğini ve bu ordunun iyi teşkilâtlanmış olduğunu belirtiyordu.⁴⁹

Bu sırada İkdam'ın Mahmud Şevket Paşa ile yaptığı röportajda ordu hakkında ve Paşanın takip edeceği siyaset hususunda mühim bazı bilgiler de öğreniyoruz. Bu bakımdan röportajı aşağıda aynen vermeyi uygun bulduk:

"Soru— İstanbul'a ne suretle gireceksiniz?

Cevap—Hürriyet-i Milleti, saadet-i memleketi temin ve tayin eden, meşrutiyeti tamamiyle iade ve bilhassa orduların inzibatını temin-i esbâbını istikmâl için ne suretle girmek mümkün olursa öyle girilecek. İstanbul'da ordumuzun zapt u

47-) İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909.

48-) İkdam nr:5354, 21 Nisan 1909.

49-) Bu gazeteden iktibasen haber İkdam'da yer almıştır. Bkz. nr:5357, 24 Nisan 1909.

raptı kalmamış. Bu hal devam ettikçe ordu ve memleket için felâh olmaz. Bunu ıslaha çalışmak her hamiyetli asker için vecibe, en büyük vazifedir. Payıtahtta efrad-ı asakir e-
linde kalan bir ordudan, bir hükûmetten ne beklenebilir? İnşaallah kan dökülmez. En büyük arzumuz budur.

Soru— Tertib olunun kuvve-i askeriye temin-i maksada yeterli mi?

Cevap—Ben her ihtimale karşı 50.000 kişilik bir kuvvet sevki fikrindeyim.

Soru— Bu hizmet-i âliyenizin inşaallah muvaffakiyetle neticelendiğinde millet elbette ordumuzu yed-i iktidar ve hamiyetinize tevdi eylemek, Harbiye Nezâretini zat-ı âlilerine vermek isteyecek, kabul buyuracak mısınız?

Cevap—Emelim vatana hizmettir. Fakat bu hizmetim son olacaktır. Bunu ifâ edince müsterihen bir kenara çekilip yaşamaya hak kazanmış olduğumdan tekaüdümü talep edeceğim. Bu hizmeti hırs-ı cah ile deruhte etmemiş olduğumu, yalnız vatanın ve ordunun selâmetini düşündüğümü ispat için bu suretle hareket bir vecibedir."⁵⁰

Nitekim Mahmud Şevket Paşa'nın bu düşüncelerinin Hareket ordusu İstanbul'a girdikten sonra değişeceği görülecektir.

50-) İkdam nr:5357, 24 Nisan 1909, Paşa ile röportaj 23 Nisan günü Ayastefanos'ta yapılmış, bir gün sonra da aynı gazetede neşredilmişti.

IV. B Ö L Ü M

HAREKET ORDUSU'NUN İSTANBUL'A GİRMESİ

a-) Ordunun İstanbul'u İşgali

Abdülhamid, gelişen olaylar karşısında baştan beri tarafsız kalmaya karar vermiş ve öyle davranmıştı. Halbuki bir devlet reisi olarak böyle bir durumda tarafsızlığı bahis konusu olamazdı. Vatani ve milleti için faydalı olacak tarafı tutması, buna göre kararlar verip tedbirler alması ve icraata geçmesi lâzımdı. Halbuki o, ordunun İstanbul'a girişine kadar tarafsızlığını devam ettirdi. Hassa ordusu kumandanı Nâzım Paşa'ya da gelen askere mukavemet etmemeleri emrini vermişti.

Mahmud Şevket Paşa 23 Nisan günü sadarete çektiği telgrafta suçluların cezalandırılacağını, padişahın hal'edilmeyeceğini belirtiyor; akabinden de "...maamafih askerlerimiz¹in ifay-ı vazife esnasında erbab-ı fesad ve denâetin yeniden bazı teşebbüsâta cüretleri ilcâsıyla tekerrür edecek hadisât mes'uliyetinin tamamıyla sebep olanlara ait olacağını" beyân ediyordu.¹ Bu bildirinin altında Mahmud Şevket Paşa'nın Babiâli'ye bir notu vardı: Bu durumun "bilâ ifâte-i vakt (vakit kaybetmeden)" ilâvelerle neşredilip elçiliklere de bildirilmesini isti-

1-) Takvim-i Vekayi nr: 191, 21 Nisan 1325.

yordu. Tefvik Paşa da gerekenin yapılacağı yolunda Paşa'ya telgraf çekti.² Mahmud Şevket Paşa, bunun yabancı elçiliklere haber verilmesiyle kendince padişah hakkında verdiği teminatı -belki de- resmîleştirmek istiyordu.

Hareket ordusu birlikleri Kağıthâne ve Maslak civarında görüldükleri haber alınınca Sadrazam Tefvik Paşa, Harbiye Nâzırı Edhem Paşa ve II. Fırka Kumandanı Memduh Paşa ile Mabeynde toplanarak umumî durum değerlendirmesi yaptı. Bu arada Yeşilköy'de bulunan Nâzım Paşa'ya Harbiye Nezâretine gelmesi için yapılan çağrıya Paşa'nın her hangi bir cevap vermediği görüldü.³

Hareket ordusu öncülerinin Yıldız civarına yaklaştıkları haberi gelince, tabiatıyla II. Fırka'da korku ve heyecan hasıl olmuş; karşı koymak için asker cephane talep etmişti. Ali Cevad Bey'e göre gece saat 6.00-7.00 (Alafranga 11-12.00) civarında bir asker sadrazam ve harbiye nazırının bulunduğu Yıldız kasrına girerek telâş ve heyecanla:"Askeri vuracaklar, bizim ne günahımız vardır? Cephane isteriz. Karı gibi ölmek istemeyiz. Onlar asker ise biz de askeriz!" diyordu. Bu askere Harbiye Nâzırı verdiği cevapta:"gelen askere kurşun atılmazsa, onlar da size atmaz" dedi. Bir kısım askerler de: "Bunlar bizi tavuk gibi öldürecekler, onlar cephane vermezse biz kendimiz alırız"diyerek oradan uzaklaştılar. Bir müddet sonra cephaneliklerin kapıları kırılıp cephanenin isyana katılan taburlara dağıtılmaya başlandığı haberi geldi.⁴

Bu sırada Ali Cevad Bey'e göre Padişah, kendi dairesi önündeki binek taşına çıkarak:"Asker zinhar kurşun atmasın!

2-) Ali Cevad, a.g.e., s.68.

3-) Ali Cevad, a.g.e., s.70.

4-) Ali Cevad, a.g.e., s. 70-71.

eğer kurşun atacaklarsa ilk önce beni vursunlar, sonra kurşun atsınlar!" diyordu.⁵

23 Nisanı 24 Nisana (1909) bağlayan cuma günü gecesini Mahmud Şevket Paşa Hareket ordusuna İstanbul içerilerine ilerleme emrini verdi. Buna göre Hareket ordusu dört koldan İstanbul'a ilerleyecekti.⁶ Ordunun bir kolu Davutpaşa Kışlasını işgal etti. O sırada kışlada kalan Ertuğrul alayı cuma selâmlığında bulunuyordu. Alay kışlaya dönüşte yerlerinin işgal edilmiş ve işgal kuvvetlerinin de kendilerinden güçlü olduklarını görünce geri dönüp Harbiye Nezâretine haber verdi. Bunun üzerine Harbiye nezareti ve Fatih Zaptiye Dairesi askerleri bir erbaşın komutasında üç taburla Davutpaşa'ya doğru ilerledi. Harbiye Nâzırı Edhem Paşa bunları engellemek için çalıştıysa da 5 bölük onu dinlemedi. Bu başı bozuk askerler Davutpaşa kışlasını geri almak için giriştikleri çatışmada başarı sağlayamadan döndüler.

Bu sırada ilerlemeye devam eden Hareket ordusu birlikleri Fatih yoluyla Bayezid'e yöneldi. Gece Harbiye Nezâreti askerinin uyumasından istifade ile Nezâret işgal olundu.⁷ Topkapı ve Bâbiâli cihetindeki asker çok direndi. Ancak top ateşiyle susturulabildi. III. Ordu topçularından Yüzbaşı Ziya ile 11. Alay III. Tabur Binbaşısı Hamdi Bey Topkapı ve Bâbiâli bölgesinde emniyeti temin etmekle görevlendirildi. Bunlar da bölgeyi sıkı bir kontrol altına aldı.⁸

Hareket ordusu birlikleri 24 Nisan 1909 Cumartesi günü sabahı bütün gücüyle İstanbul'a girdi.⁹ Bu sırada I.

5-) Ali Cevad, a.g.e., s.70; Abdülhamid Hatıra Defterinde asker arasında kan dökülmesini istemediğini belirtiyordu. Bkz. a.g.e., s.111.

6-) Bir kol Sirkeci'den, bir kol Topkapı'dan, bir kol Edirnekapi'dan, bir kol da Beyoğlu tarafından şehre girecekti. B z. Osman Nuri (A.R.), Abdülhamid-i Sâhî ve Devr-i Sâltanatı III, İstanbul 1327, s.1191.

7-) Y.Nadi, a.g.e., s.200-202.

8-) Sabah nr:7034, 26 Nisan 1909.

9-) Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa ve Hareket Ordusu, Mir'ât-ı Sicilli Memurîn Hey'et-i Tahririyesi, İstanbul 1325, s.17.

Fırka Kalfaköy'den Boğaziçi'ne kadar, II. Fırka Ayastefanos'tan Sirkeci'ye kadar olan alanı kontrolünde tutuyordu.¹⁰

Nitekim Hareket ordusu birlikleri Beyoğlu'na girince Harbiye öğrencileri de orduya katıldı. Bunların bir bölümü Sefarethânelerin muhafazası için görevlendirilirken, bir bölümü de Taksim ve Yıldız'a karşı girişilecek harekâta iştirak etti.¹¹ Bu sırada Harbiye Mektebi Süvari Dairesi önünde âsilerle Hareket ordusu birlikleri arasında çıkan çatışmada Rumeli ordusunun Selanik'ten İstanbul'a hareket eden ilk kumandanı olan Erkân-ı Harp Binbaşısı Muhtar Bey şehid oldu. Ertesi günkü gazeteler bu olaya genişçe yer verdi.¹² Beyoğlu mıntıkası kontrole alındıktan sonra Rumeli'den getirilmiş olan jandarma birliklerine sokaklarda devriye gezme görevi verildi.¹³ Bunların vazifesi Beyoğlu mıntikasının emniyetini sağlamak ve şüpheli gördüklerini yakalamaktı.

Hareket ordusu komutanlığı bu karışık durumda azınlıklara ve yabancılara karşı bir davranışın dış müdahaleye sebep olabileceğini düşünerek güvenliğe büyük önem veriyordu. Öte yandan İstanbul basını da Hareket ordusu hakkında, bilhassa gelen ordunun disiplin ve düzenini anlatmaya büyük gayret gösteriyordu. Bu konu üzerinde olduğundan fazla durulması kuşku çekecek nitelikte idi. Hakikatte Hareket ordusunun 1/3'ünü belki de daha fazla kısmını oluşturan gönüllüler derme çatma, disiplinden uzak sayılabilecek bir durumda idi. Bilhassa gönüllüler içerisinde yer alan komitacıların hangi yolla geldikleri

10-) Sabah nr:7034, 26 Nisan 1909.

11-) A.B.Kuran, Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri, s. 17.

12-) Sabah nr:aynı nüsha.

13-) Y. Nadi'ye göre bu devriyelerin çoğu jandarma kılığına girmiş genç zâbitlerdi. Bkz. a.g.e, s.202.

sorulmaya değerdı. Bu durumda akla Şu sorular geliyordu: Bunlar acaba meşrutiyete bağlı olduklarından mı, yoksa hizmetleri karŐılıęı ücret almak, ya da yağmada bulunmak için mi gelmiŐlerdi? ¹⁴ Mahmud Şevket Paşa, emrindeki -derme çatma- gönüllülerden çekiniyordu. ¹⁵ Paşa'ya göre bu karışık efrâd her neviden fena hadiselere sebep olabilir, çapulculuğa girişebilirdi.

Görülüyor ki, Mahmud Şevket Paşa da bunlardan memnun değildi; zaten gönüllüleri bu orduya katan, İttihad ve Terakki Cemiyeti olmuştu. Nitekim Sadrazam Tefvik Paşa'nın kâtibi Ali Şevki Bey, Hareket ordusunda bulunan gönüllüleri gözleri kanlı, tavırları korkunç, vahŐi tipler olarak tarif ediyordu. Bunlara kumandanları sorulduğunda ise Enver ve Niyazi'den başka kimseyi tanımadıklarını belirtiyorlardı. ¹⁶

Hareket ordusu birlikleri Beyoğlu mıntikasını ele geçirdikten sonra Taksim Kışlası ve Taşkışla cihetine gidilerek buraları kuşattı. Taşkışla -daha önce- III. ordudan getirilen avcı taburlarınının, haliyle âsi askerlerin istinadęâhı olduğundan kışlaya karşı icra edilecek hareket haliyle uzayabilirdi. Bu sırada kışla önüne gelen Hareket ordusu âsilerin Şiddetli ateşiyle karŐılaŐtı. Bunun üzerine Rumeli ordusu da Taşkışla'daki âsilere silâhla mukabele etti. Harbiye Mektebindeki toplar kışlaya tevcih edilerek kışla topa tutuldu. Tahribatın fazla olması hasebiyle âsiler dışarı fırlayınca bir kısmı öldürüldü, bir kısmı esir edildi. ¹⁷ Taşkışla'daki çarpışmalar

14-) Sina AkŐın de bu mealde sorular soruyordu. Bkz. 31 Mart, s. 274-75.

15-) Halid Ziya UŐaklıęil, Saray ve Ötesi I, İstanbul 1940, s. 49.

16-) İ.H.Danişmend, 31 Mart, s. 224-25.

17-) Sabah nr: 7034, 26 Nisan 1909; Osman Nuri, a.g.e, s.1191.

devam ederken, Taksim Kışlasındaki âsiler taktik değiştirip kuleye beyaz bayrak çekmişlerdi. Hareket ordusu efradı âsilerin teslim olduğunu sanarak kışlaya doğru ilerledi. Tüfek menziline girilince âsilerin şiddetli ateşi ile karşılaşıldı; birlikler sür'atle geriye çekildi. Bunun üzerine Taksim Kışlası da şiddetli bir top ateşine tutuldu. Kışla ele geçirildi. Taşkışla ve Taksim Kışlaları ancak şiddetli top ateşiyle susturulabildi.¹⁸ Bu arada Her iki tarafın zayıyatı epeyce fazlaydı.¹⁹

Öte yandan Yıldız Sarayına karşı girişilecek harekât için Mahmud Şevket Paşa 23 Nisan 1909 günü akşam üzeri (ertesi günkü harekât için) bir emir yayınladı.²⁰ Bu emre göre I. Ordu sabah saat 9.00'da Balmumcu sırtlarından Zincirlikuyu'ya; diğer bir gurubu Eminönü'nden hareketle Beşiktaş-Ortaköy civarında mevzi alacak, Ihlamur Köşkü (Yenimahalle)'nden Yıldız'a taarruz edecekti. Ordu karargâhı da gece saat 9.30'dan itibaren Balmumcu Çiftliğinde bulunacaktı.

Nitekim, Hareket ordusu birlikleri Paşa'nın bu harekât planındaki zamanlamadan çok önce (bir gün) Yıldız önüne geldi. 24 Nisan 1909 sabahı ortalık aydınlanmaya başladığı sırada Yıldız Sarayına karşı Rumeli ordusu tarafından Derviş Paşa arasıyla (bugünkü Nişantaşı, Topağacı semti) diğer mahallere toplar yerleştirildi. II. Mürettep Fırkaya mensup askerler de pusu ve hendeklere yattı. Ordunun bu faaliyetleri ise Yıldız'dan görülmekte idi.²¹

Bu sırada Taşkışla'da devam eden çarpışmalardaki top-tüfek sesleri Yıldız'dan işitiliyordu. Yıldız'daki askerlerin mukavemet etmemesi için Hassa ordusu II. Fırka kumandanı Memduh ve Veli

18-) İkdam nr:5358, 26 Nisan 1909.

19-) İkdam'a göre Beyoğlu-Taksim-Taşkışla cihetindeki çatışmalarda Hareket ordusu 53 ölü, 65 yaralı; âsiler 240 ölü, 475 yaralı vermişti. Bkz. nr:5362, 1 Mayıs 1909.

20-) İ. Ilgar, aynı makale, s.31.

21-) Ali Cevad, a.g.e., s.71.

Paşalara Padişah tarafından emir verildi. Abdülhamid'in yaverlerinden olan Kaymakam Çerkes Mehmed Ali Bey defalarca sarayda bulunan kışlaya gönderilerek askere nasihat etti. Bu arada Ihlamur Köşkünü merkez kabul etmiş olan Hareket ordusunun Yıldız tarafına memur kuvvetin kumandanı Şevket Turgut Paşa nezdine saraydan Çerkes Mehmed Ali Bey gönderildi. Padişah, Sadrazam ve Harbiye Nâzırının çabaları ve Mehmed Ali Bey'in Şevket Turgut Paşayla görüşmeleri sonunda Yıldız'daki askerın silâhını teslim etmesi kararlaştırıldı. Asker silâhlarını teslim ederken Balmumcu tarafındaki askerden iki taburun silâhlarıyla oğadan uzaklaştıkları haberi geldi.²² Cumartesi akşamı Anadolu yakasındaki askerî mevkiler başta Selimiye hariç olmak üzere İstanbul işgal olundu.

Bu sırada Mahmud Şevket Paşa harekâtın icrası hakkında Meclis-i Millî reisi Said Paşa'ya telgrafla bilgi veriyor; Cumartesi günü saat 1.25 (alaturka 8.30)'te çektiği telgrafta Yıldız'ın teslim olduğunu belirtiyordu.²³

Mahmud Şevket Paşa'nın şehirde olan bitenleri özetleyen resmî ilânı 24 Nisan 1909 günü akşama doğru neşrolundu. Paşa, Cuma gecesi taarruza başlamış, Cumartesi günü şafakla birlikte şehre girilmiş olması yüzünden -yani çarpışmalar dükkânlar kapalı, halk evlerdeyken başlamasından dolayı- kaybın az olduğunu haber veriyordu. Mahmud Şevket Paşa beyânatında ayrıca "... Cuma günü payitahta girmek üzere hareket emrâni verdim. Tesadüf-i haseneden olarak 324 senesi temmuzunun 11. gününe nazire teşkil etmek üzere, 325 senesi nisanının 11. günü kuvve-i mürettibemiz dört koldan payitahta duhûl eyledi",²⁴ demekteydi. Paşa, Harbiye Dairesinde askerın müdafaaya vakit bulamadan teslim olduğunu; Topkapı Sarayı, Fatih Zaptiye Dairesi, Aziziye Karakolu, Bâbîâlî, Tophâne, Maçka ve İplikhâne askerının de teslim olduğunu, yalnız Taşkışla ve Beyoğlu kışlalarında muka-

22-) Ali Cevad, a.g.e., s.71-72.

23-) Said Paşa, a.g.e., s.477.

24-) Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa, s. 28-29.

vemet olduğunu belirtiyordu. Karşı koyan kışlalarında top ateşle susturulduğunu, yalnız Üsküdar'daki askerinin 24 Nisan günü tenkil edileceğini belirtiyordu. Mahmud Şevket Paşa, her iki taraftan da hayli telefât olduğunu fakat miktarının henüz tespit edilmediğini²⁵ belirterek ordunun muzafferiyetini umum millete müjdeliyordu.

Öte yandan 25 Nisan 1909 sabahı Selimiye kışlası da teslim oldu. Böylece Hareket ordusu İstanbul'a tamamen hâkim oldu.²⁶ Pears'a göre Mahmud Şevket'in ordusu Cumartesi günü İstanbul'a girmekle planlamadan 24 saat önce bu hareketi gerçekleştirmişti.²⁷

11-12 Nisan 1325 (23-24 Nisan 1909) tarihli gazeteler her iki tarafın da zayıfatının fazla olduğunu belirtiyorlardı. İkdâm'a göre Taksim'deki çarpışmalarda âsilerden 70, Hareket ordusunda 7 kişi ölmüştür.²⁸ Aynı gazetenin 1 Mayıs nüshasında ise Hareket ordusunun Beyoğlu tarafında 53 şehid, 65 yaralı; âsilerin 230 ölü, 475 yaralı; Dersaadet yakasında Hareket ordusunun 44 şehid, 95 yaralı; âsilerin 57 ölü, 110 yaralı verdiği bildiriliyordu.²⁹ Pears'a göre; bu çarpışmalarda 4500 civarında ölü, 800 civarında yaralı vardı.³⁰ Gazetelerde ve diğer eserlerdeki haberlerin olduğundan fazla abartıldığı anlaşılıyor. ATASE Arşivinde bulunan bir belgeden anlaşıldığına göre Hareket ordusunun bu çarpışmalardaki kaybı 49 şehid, 82 yaralı idi.³¹

25-) Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa, s.30.

26-) Osman Nuri, a.g.e, s. 1194.

27-) E.Pears, a.g.e, s. 282.

28-) İkdâm nr:5358, 26 Nisan 1909.

29-) İkdâm nr:5362, 1 Mayıs 1909.

30-) E.Pears, a.g.e, s. 280.

31-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, nr: 9-3411, Dosya: 58, Klasör:82; Fihrist: 2/17-18.

Hareket ordusundan şehid olanlar için gayet gösterişli bir cenaze merasimi yapılmış, başta Mahmud Şevket Paşa ve ordu erkânı olmak üzere tüm devlet ricali hazır bulunmuştu.³² Said Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Cavid Bey, Mahmud Şevket Paşa ve Enver Bey (Paşa) merasimde birer konuşma yapmışlardı. Enver Bey konuşmasında:"...Müslümanların ve Hıristiyanların yaşarken ve ölürlen bundan böyle hiç bir ırk ve inanç ayrımı tanımaksızın vatanperver arkadaşlar olduklarının nişânesi olarak yan yana yattıklarını", önemle belirtmişti.³³ Hareket ordusu efradının büyük bir kısmı Şişli'deki Hürriyet Tepesine defnedildi.

b-) Hareket Ordusunun İstanbul'da Aldığı

Asayiş Tedbirleri: İdare-i Örfiyye İlânı

24 Nisan akşamı İstanbul'daki çarpışmalar yavaşlamış; ordu, İstanbul'u kontrol altında tutmaya başlamıştı. Aynı gün Hareket ordusu şehrin asayiş meselesine de el attı. Dersaadet Jandarma ve Polis Müfettişi Umumiliğine, Hareket ordusu öncü kumandanlarından Miralay Galip atanmış, onun imzasını taşıyan resmî ilân da 11 Nisan günü hazırlanmış, fakat 12 Nisan 1325 (25 Nisan 1909)'te İstanbul halkına tebliğ edilmişti.³⁴ İlânın metni şöyle idi:³⁵

Madde 1 : Hükûmetin âsiler tarafından sıkıştırıldığı şu zamanda herkesin hareketlerinde sükûnetini muhafaza etmesi, ahaliyi heyecana sürükleyecek hareketlerden kaçınılması, meselâ kışkırtıcı yazılar yazmak, heyecanlı sözler söylemek, sokaklarda koşuşmak gibi hareketlerden çekinilmesi,

32-) Merasim 29 Nisan 1909 günü Hürriyet Tepesi'nde yapılmıştı. Geniş bilgi için bkz. Sabah nr: 7038, 30 Nisan 1909; Osmanlı nr:43, 30 Nisan 1909.

33-) Pears, a.g.e., s. 282.

34-) İkdam nr: 5358, 26 Nisan 1909.

35-) Bu resmî beyannâmenin metni için bkz. Takvim-i Vekayi nr: 192, 13 Nisan 1325/26 Nisan 1909.

Madde 2 : Gayet seri bir şekilde memleketin inzibatını temin için karakol ve devriyelerle Hareket ordusunun istihdam eylediği askere ve Selanik'ten getirilen polis ve jandarmalara görevlerinde halkın yardımcı olması ve gece saat 1.00 (alafranga 20.00)'den sonra fenerli veya fenersiz hiç kimsenin sokaklarda dolaşmaması, herhangi bir fevkalâde hareket karşısında, buldukları bölgenin polislerine müracaat etmeleri,

Madde 3 : Askerî kuvvetlerle inzibat memurlarının dışında hiç kimsenin silâh taşımaması ve taşıyanların şiddetle cezalandırılacağı,³⁶

Madde 4 : İsyana karışan askerler silâhlarını teslim edip büyük bir kısmı tutuklanarak kalanları da herhangi bir teşebbüse kalkışamayacak derecede kuvvetten düşüklerinden ahalinin ve bütün tüccar ve esnafın işlerine devam etmeleri ilân olunuyordu.

Bu ilândan da anlaşıldığı üzere Hareket ordusu kumandanlığı örfî idareyi resmen olmasa da ilân etmiş gibiydi. Dikkati çeken mühim bir nokta da İstanbul'daki polislere güvenilmemesi idi. Bu yüzden Selanik'ten getirilen polis ve jandarmaya görev verildi. 24 Nisan 1909 günü İstanbul'da istihdam edilmek üzere Selanik, Manastır ve Kosova vilâyetlerinden polislerin hüsn-ü ahlâka sahip olanlarının İstanbul'da görevlendirilecekleri belirtilerek Mahmud Şevket Paşa'dan bilgi isteniyordu.³⁷ Bu arada Selanik'ten 5, Kosova'dan 5, Manastır'dan 13 polis memuru ile 3 komiser gönderilmişti.³⁸ 2 Mayıs 1909 tarihli olup

36-) Mahmud Şevket Paşa daha sonra geniş çaplı silâh aranması emrini verecek ve silâh taşıma, satış vs.yi kontrol altında bulundurmak için tedbirler alacaktır.

37-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dosya: 38, Klasör: 71, Fihrist: 6.

38-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dosya: 38, Klasör: 71, Fihrist: 6/1.

Selanik Polis Müdürlüğüne Hareket ordusu tarafından yazılan tezkireden anlaşıldığına göre II. ve III. Ordudan seçilmiş olan çavuş ve onbaşılardan ³⁹ okuma yazma bilen, iyi ahlâk sahibi ve yaşı otuzu geçmemiş kimselerin İstanbul'a gönderilmeleri isteniyordu. ⁴⁰ Mahmud Şevket Paşa'nın 22 Nisan 1325 tarihli tezkiresinden anlaşıldığına göre İstanbul'da polis ve jandarmanın islahı için bir mektep tesisi kararlaştırılmış ve hemen para temin edilerek harekete geçilmiştir. ⁴¹

25 Nisan 1909 günü İstanbul'da gazeteler neşrolunmadı. Çünkü 24 Nisan günü gazete idarehânelerinin tamamı kapalıydı. 25 Nisan olaylarını ertesi günkü gazetelerden öğrenmek mümkündür. 26 Nisan tarihli İkdam ve Sabah Hareket ordusunun İstanbul'a girişini İstanbul'un ikinci fethi olarak niteliyor; hatta ülkeyi istibdattan kurtarmak gibi, diğerlerinden -yani birinci fetihten- üstün yanı olduğunu ifade ediyorlardı. ⁴²

Mahmud Şevket Paşa 12 Nisan 1325'te neşrolunan resmî ilânından ⁴³ sonra, yayınladığı bir bildiride 31 Mart öncesi Hassa ordusunda görev yapan subay ve memurları 13 Nisan 1325 Pazartesi günü saat 15.00'te Hassa Dairesine çağırıyordu. ⁴⁴ O günün bir diğer önemli bildirisinde de, çoğu yerli ve yabancı gazetelerin Hareket ordusunun İttihad ve Terakki Cemiyetiyle ilgisi olduğu hususunda ileri sürdükleri iddialar yalanlanıyordu. Paşa, böyle bir şayanın aslı ve esası olmadığını, ordu, subay, erbaş ve erlerinden hiç birini-

39-) Gn.Kur. ATASE, 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:6/2.

40-) Gn.Kur. ATASE, 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:6/3.

41-) Gn.Kur. ATASE, 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:6/5; Gn. Kur. ATASE, 9-3411, Dos:71, Kla:14, Fih:1/36-37-38.

42-) Bu ifadeler için bkz. Sabah nr: 7034, 26 Nisan 1909; İkdam nr:5358, 26 Nisan 1909.

43-) Mahmud Şevket Paşa'nın resmî ilânı için bkz. Takvim-i Vekayi nr: 192, 13 Nisan 1325/26 Nisan 1909.

44-) Takvim-i Vekayi, aynı nüsha.

nin hiç bir dernek ya da fırkaya üye olmadıklarını, esasında askerinin devlet siyasetine karışmasının caiz olmadığını ve kumandanlarının emirleri dışında hareket edenlerin kanunen cezalandırılacaklarını ilân ve ihtar ediyordu.⁴⁵ Halbuki Paşa, bu açıklamalarının -yani ordunun İttihad ve Terakki Cemiyeti ile ilgisi olmadığı yolundaki fikirlerinin- gerçeğe uygun olmadığını kendisi de biliyordu. Hareket ordusu subaylarının çoğu mektepli idi. İttihad ve Terakki Cemiyetini kuran, onun belkemiğini teşkil edenler yinebu subaylardı. Hareket ordusunda da başta Enver Bey olmak üzere pek çok İttihadçı subay mühim görevler üstlenmişlerdi. Paşa, aslında İttihadçı değildi; fakat onlara eskiden olduğu gibi ılımlı davranıyordu. Basında yer alan yayınları durdurmak ve İttihadçıları uyarmak için yüzlerine karşı bir çıkış yapamayacağından bu ilânı neşretmişti. Bu bildiri istenen etkiyiyapmamış, Paşa bir hafta sonra 2 Mayıs 1909'-da bir bildiri daha neşretmişti. Bu bildiride de ordunun hiç bir fırkanın âleti olmadığı, yalnızca meşrutiyeti korumak için hareket ettiği belirtiliyordu.⁴⁶

Mahmud Şevket Paşa'nın 25 Nisan 1909'da neşrettiği ilânlardan en önemlisi şüphesiz İdare-i Örfiyye ilânı idi.⁴⁷ Sıkıyönetimin ilânıyla Hareket ordusu İstanbul ve Çevresine tamamen hâkim duruma geçmiş oluyordu.

45-) Takvim-i Vekayi nr: 192, 13 Nisan 1325/26 Nisan 1909; i.H. Danişmend, 31 Mart, s. 157-58; A.Cevad, a.g.e, s. 144

46-) Takvim-i Vekayi nr: 200, 21 Nisan 1325/ 4 Mayıs 1909.

47-) İdare-i Örfiyye Beyannâmesi

Meşrutiyet-i meşrua-i idaremizin mükemmelen teyid ve takviyesi ile beraber âtiyen ednâ mertebe düçar-ı za'f ve tezelzül olmaması ve vatan-ı mukaddesimizle Mevcudiyet-i Milliye-i Osmaniyemizin temin-i selâmet ve bekâsı esbabının istikmali zımında bu kere mübâşeret olunan hareket-i askeriye avn u inayet-i hakla rehin-i muvaffakiyet olmuş ve bunun netayic-i hasene ve hayriyesinin iktitâfı ve meşrutiyet-i mukaddesimizin metin bir surette tesis ve takviyesi fevkalâde haiz-i ehemmiyet olan payitaht asayişinin istihsal ve idâmesine menûr ve mevkûf bulunmuş olduğundan bugünden itibaren İstanbul ve Bilâd-ı Selâse ile İzmit ve Çatalca sancaklarında, Adalar ve Beykoz ve Kar-

İdare-i Örfiyye ilânından da anlaşıldığı üzere "mahall-i asayiş" tehdit edecek olan en ufak bir hareket şiddetle cezalandırılacaktı. Bu ilândan sonra şehirde ortalığı derin bir sükûnet kaplamıştı.⁴⁸

Tevfik Paşa 25 Nisan 1909 günü Yıldız'dan konağına dönmüş; Mahmud Şevket Paşa'nın sıkıyönetimi ilân ettiğini bildiren telgrafını henüz almıştı. Mahmud Şevket Paşa durumdan yabancı elçilerin de haberdâr edilmesini istiyordu.⁴⁹ Paşa'nın kendi başına sıkıyönetimi ilân etmesi hem Meclis-i Mebusân'ın, hem de hükûmetin hukukunu hiçe sayması anlamına geliyordu. Böylece hükûmet için zor bir durum ortaya çıkıyordu. Sıkıyönetimin ilânı Kanun-ı Esasî'nin 113. maddesine göre kumandanların yetkisinde olmayıp hükûmetin sorumluluğunda idi. Tevfik Paşa, durumu vakit geçirmeden kitabına uydurmak için Paşa'nın telgrafını bir teklif olarak ve Hey'et-i Vükelâ'nın yani hükûmetin bu konuda mütefik olduğunu belirterek Yıldız'a gönderdi.⁵⁰ Oysa önce kabinenin bu konuda karar alması gerekiyordu. Örfî İdarenin ilânı hakkında irade çıkınca bu, Mahmud Şevket Paşa ve meclise bildi-

tal ve Gekbüze (Gebze) kazalarında idare-i örfiyyenin ilân ve tatbikine karar verildiği ve binaenaleyh bu sırada mahall-i asayiş en ufak bir hareketin idare-i örfiyyece ağır mücâzâtı müstelzem olacağından her kesin âna göre kemâl-i basiret ve intibah üzere hareket eylemesi lüzûmu ilân olunur. 12 Nisan 1325/25 Nisan 1909

'III. Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanı

I. Ferik Mahmud Şevket

Bkz. BA, BEO, Harbiye gelen:265557;BA,YEE,Kıs:6,Evrak:1754,zarf:82,Karton:3;Takvim-i Vekayî nr:192,L3 Nisan 1325/26 Nisan 1909;İkdam nr:5358,26 Nisan 1909;Sabah nr:7034,26 Nisan 1909;Yunus Nadi, a.g.e, s.226-27.

48-) Osman Nuri, a.g.e,s. 1194.

49-) BA, BEO, Harbiye gelen: 265557; Hariciye gelen:265479; Ayrıca bkz.İ.H.Danişmend, 31 Mart, s.134-36.

50-) BA, BEO, Dahiliye giden: 267692.

rildi. ⁵¹ Tevfik Paşa süratle kabineyi toplayıp sıkıyönetim için padişah iradesinin istendiğine dair bir mazbata kaleme kaleme aldırdı. ⁵² Bu şekilde hareket etmekle hükûmet durumu kurturmak istiyordu. Durumdan Dahiliye Nezâreti de süratle haberdar edildi. ⁵³ Bu arada Mahmud Şevket Paşa'nın, Divan-ı Harb-i Örfî teşkili ve başına da Tophane Nâzırı Ferik Hurşit Paşa'nın tayini meselesini hükûmet kendi teklifiymiş gibi göstermeye çalıştı. Hey'et-i Vükelâ oy birliğiyle sıkıyönetimi ilân ettiği gibi 24 Ramazan 1294 tarihli idare-i örfiye beyannâmesinin de tatbikine karar vermişti. ⁵⁴ (EK-8)

Ortada Mahmud Şevket Paşa'nın kendi başına hareketi, hükûmetin de acziyeti karşısında gelişmeleri kılıfına uydurmaya çalıştığı garip bir durum vardı. İstanbul'daki hükûmet iki başlı bir görüntü arz ediyordu. Biri resmî hükûmet ne teşebbüs, ne de yürütme gücü kalmamış; diğeri ise gayriresmî olanı hem teşebbüs, hem de yürütme gücünü elinde bulunduran Mahmud Şevket Paşa ve Hareket ordusu komutanlığı idi. ⁵⁵

Bu arada ilân edilen örfî idarenin Şile kazasında da tatbikine karar verildi. ⁵⁶ Mahmud Şevket Paşa İdare-i Örfiye'nin kaldırılmasının mümkün olmadığından cemiyetler hakkında derhal bir nizamnâme hazırlanması hususunda Şuray-ı Devlete bir tezkire göndermişti. ⁵⁷ Çünkü Hareket ordusu kumandanlığının cemiyetler karşısında takınacağı tavır da buna göre belli

51-) BA, YEE, kısım:6, Evrak:1754, Zarf:82, Karton:3.

52-) BA, MVM, nr:127, 12 Nisan 1325.

53-) BA, BEO, Dahiliye giden: 265545.

54-) BA, BEO, Dahiliye giden: 267692.

55-) S. Akşin, a.g.e, s. 282.

56-) BA, İrade Dahiliye:4, 27 R. Ahır 1327/3 Mayıs 1325.

57-) BA, BEO, Şuray-ı Devlet giden: 265539.

olacaktı. Ayrıca Paşa'nın teklifiyle örfî idare kararname-
ne iki madde zeyl yapılmıştı.⁵⁸ İlâve edilen bu iki maddeye
göre divan-ı harplerin daha serbest hareket etmelerine imkân
tanınmış oluyordu. Bu maddelere istinaden maznûn olanlar her
ne rütbede olursa olsun İrade-i Seniyye olmadan muhakeme o-
lunur; teşkil edilen divan-ı harpler suçlu veya zanlıların
rütbelerine uygun olmayabilirdi.

12 Nisan 1325'te ilân olunan sıkıyönetim divan-ı
harb-i Örfînin dolayısıyla Mahmud Şevket Paşa'nın teklifi
ile 1911 senesi martının 1'ine kadar uzatıldı.⁵⁹

Bütün bu olaylar gelişirken hükümet de bir yandan
suçlanıyordu. Halbuki Tefvik Paşa en buhranlı dönemde padi-
şahın ricasıyla kabineyi kurmuş, elinden geldiğince çalışıp
çabalamıştı. Gayr-i meşrû ilân edilen hükümet bugüne kadar
güven oyu bile alamamıştı. Tefvik Paşa 26 Nisan 1909 günü
istifasını verdi. Millî Meclis Paşa'nın istifasını geri al-
dırdı.⁶⁰ Aynı gün Hassa ordusu kumandanı Nâzım Paşa istifa
etti,⁶¹ yerine sâbık Hassa kumandanı Mahmud Muhtar Paşa tek-
rar tayin olundu.⁶² Bu arada Yıldız sarayının işgali de Şev-
ket Turgut Paşa tarafından tamamlanmıştı. Yıldız kuşatması
esnasında bir rivayete göre Rus sefiri⁶³ ile İngiliz sefa-
reti baş tercümanı Fitzmaurice aracılığıyla Padişahın hima-
ye edilmesi teklif edilmiş, fakat Abdülhamid bütün bunları
nezaketle reddederek, gelenlerin evlâtları olduğunu söyle-
mişti.(EK-9)

58-) BA, İrade Kâvanin ve Nizâmât, nr:3, 15 C.Ahır 1327/
20 Haziran 1325.

59-) BA, İrade Askeriye nr:49, 18 Receb 1327/23 Temmuz 1325.

60-) İ.H.Danişmend, 31 Mart, s.154-56; Meclis-i Millî'-
nin Paşa'yı sadârette bulundurmasının maksadı Padi-
şahın gizlice karar verilen hal'ine kadar bir gaile
çıkarmamaktı. Paşa'nın istifası için bkz. A.Cevad,
a.g.e, s. 76-78.

61-) BA, BEO, Harbiye giden: 265370.

62-) BA, İrade Askeriye nr: 17, 15 R.Ahır 1327/22 Nisan 1325.

63-) Ali Cevad, a.g.e, s. 74.

Nitekim bu sırada sıkıyönetim ilânı meselesi Meclis-i Millî'de epey tartışma konusu olmuştu. Azınlık mebuslardan bazıları bu usulsüz duruma itiraz etti. Bulgar Mebus Boşo Efendi'nin söylediklerine bakılırsa, ordu yürütme gücü değil, hürriyet muhafızı idi. Sıkıyönetim meclise danışılarak ilân edilmeliydi. Boşo'nun bu fikirleri Yusuf Kemâl Bey (Tengirşek) tarafından zaten onun ordunun gelişine bile karşı çıktığı ifade edilerek, kabul edilmedi. Daha sonra yapılan oylamada sıkıyönetimin ilânı meclisçe de kabul olundu.⁶⁴

c-) Meclis-i Millî'nin Abdülhamid'in Hal'ine
Karar Vermesi

Ayastefanos'ta toplanan Meclis-i Millî'nin Hareket ordusu kumandanının artık meclisin kendi binasında toplanmasında bir mahzur bulunmadığını bildirmesi üzerine Ayastefanos'taki çalışmasına son vererek ertesi gün Ayasofya'daki meclis binasında toplanması kararlaştırıldı.⁶⁵

Meclis 26 Nisan günü İstanbul'a dönmüş ve Ayasofya'daki binasında toplanmaya başlamıştı. O gün Meclis-i Mebusân'da yapılacak görüşmelere katılmak üzere II. Ordu kumandanı Salih Paşa da gelmişti. Bugünün bir diğer önemli olayı da İzmit'ten müslüman, Rum ve Ermeni 4.000 gönüllünün İstanbul'a gelmesiydi.

Meclis 27 Nisan 1909 günü öğle üzeri toplanacakken sabah erkenden toplandı.⁶⁶ Meclisin kararının ne yönde olacağı daha Yeşilköy'de iken belli olmuştu. Bu sırada Meclis-i Mebusân Reisi Ahmed Rıza Bey ile Gazi Ahmed Muhtar Paşa; Mahmud Şevket Paşa'yı ziyaret etmişti. Bu defa Mahmud Şevket Paşa artık tehlikeye kalmadığını, duruma hâkim olduğunu belirterek hal' meselesini

64-) Hasan Amca, a.g.e, s. 72.

65-) Ali Cevad, a.g.e, s. 187.

66-) Said Paşa, a.g.e, s. 478.

müzakere edebileceklerini sözlerine ekledi. Meclis de bu kararı bekliyordu.⁶⁷

Âyân Reisi Said Paşa'nın başkanlığında toplanan mecliste 240 mebus, 34 âyân olmak üzere 274 kişi vardı.⁶⁸ Bu arada Gazi Ahmed Muhtar Paşa gerekçesini açıklayarak, veliahtın meclise getirilip bi'ât edilmesini teklif ediyordu. Görüşmeler devam ederken Abdülhamid'i suçlayıcı mahiyette çekilmiş olan telgraflar okundu; büyük alkış topladı. Ahmed Muhtar Paşa kürsüye çıkıp bu işin kan dökülmeden fetva ile halledilmesini de teklif etmişti.⁶⁹ Hal' fetvasını alabilmek için şeyhülislâm ve fetva emininin meclise çağırılması kararlaştırıldı. Âyândan Ahmed Muhtar Paşa ile Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, mebusândan Tal'at Bey ile Mustafa Asım Efendi'nin meşihata gönderilmesi kararlaştırıldı. Âyândan sâbık Zaptiye Nâzırı Sami Paşa'nın İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildiğine işaretle şimdi yapılanların da ikinci bir fetih olduğunu açıklayıp Reşad Efendi'nin V. Mehmed uhvanıyla tahta çıkması teklifi alkışla kabul edildi.⁷⁰

Bu sırada Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi, Fetva emini Hacı Nuri Efendi ile beraber Mebusân Dairesine geldi. Bunlar gelmezden evvel, fıkihtan anlayan bazı kimseler fetva suretleri çıkarmışlardı. Elmalılı Hamdi Efendi (Yazır)'nin hazırladığı sureti Hacı Nuri Efendi imzalamak istemedi; çünkü fetvada Padişaha isnad edilen üç mühim suçun Abdülhamid tarafından işlendiği kanaatinde değildi. Bu suçlar 31 Mart Olayına sebep olmak, dinî kitapları tahrif ettirmek, yakmak ve devlet hazinesini israf etmektir. Hal' fetvası hakkında tartışmalar başladı, sonuçta mebuslardan Mustafa Asım Efendi, Nuri

67-) Said Paşa, a.g.e, s. 478.

68-) Y.H.Bayur, a.g.e, I/2, s. 210.

69-) İ.H.Danişmend, 31 Mart, s. 192-93.

70-) C.Bayar, a.g.e, II, s. 263-64; ayrıca bkz. Ali Canip Yöntem, "Her Yönüyle Abdülhamid", Yakın Tarihimiz, III/29, İstanbul 1962, s. 65-67.

Efendi'yi ikna etti. Fetvayı Nuri Efendi imzaladı. Şeyhülislâm olarak da Ziyaeddin Efendi'nin imzasını taşıyan fetvada ⁷¹ Abdülhamid'in şer'î kitapları yakıp yırttığı, devlet hazinesini israf ettiği, kanunî sebepler olmadan şahısları hapsettirip öldürttüğü, memleketin pek çok yeri onu hal' edilmiş tanıdıklarına dair haberler geldiği, yerinde kalmasının zarara, gitmesinin faydaya ve iyiliğe sebep olacağından sultanlık ve halifelikten vaz geçmesi lüzûmu belirtiliyordu. ⁷² C. Bayar'a göre fetvada çok ağır ithamlar vardı. ⁷³ (EK-10)

71-) Fetva metni şu şekilde idi:

İmamü'l-Müslimîn olan Zeyd bazı mesâil-i mühimme-i şer'iiyyeyi kütüb-i şer'iiyeden tayy ve ihrac ve kütüb-i mezkureyi men' ve hark u ihrâk ve beytü'l-mâlde tebzîr ve israfla mesûg-ı şer'î hilâfında tasarruf ve bilâ sebeb-i şer'î katl u habs ve tagrîb-i ra'iiyye vesâir gûne mezâlimi itiyad eyledikten sonra salâha rücu' etmek üzere ahd u kâsem etmişken yemininin hânîs olarak emvâl ve umûr-ı müslimîni bîkülliyeye muhtel kılacak fitne-i azîme ihdasında ısrar ve mukatele ikâ' etmekle mene'a-i müslimîn Zeyd-i mezbûrun tagallübünü izale ettiklerinde bilâd-i islâmiyyenin cevânib-i kesîresinde mezbûru mahlu' tanıdıklarına dair ahbâr-ı mütevaliye vürûd edip mezbûrun bekâsında zarar muhakkak ve zevalinde salâh melhuz olmanın Zeyd-i Mezbûra imamet ve saltanattan feragât teklif etmek veya hal' eylemek suretlerinden hangisi erbâb-ı hall ü akd ve evliyây-ı umûr tarafından ercah görülürse icrası vacib olur mu?

Elcevab : Olur.

Ketebehu el-fakîr
es-Seyyîd Mehmed Ziyaeddin
'afiyye'anhu

Fetva metni için bkz. Düstûr Tertib-i Sâni I, Dersaadet 1329, s. 166; Takvim-i Vekayi nr: 194, 15 Nisan 1325/28 Nisan 1909; İkdam nr: 5359, 28 Nisan 1909; Y. Nadi, a.g.e., s. 239-40; Osman Nuri, a.g.e., s. 1195-96. Abdülhamid'in hal' fetvası 7 R.Ahır 1327/14 Nisan 1325/27 Nisan 1909 tarihlidir.

72-) Fetva hakkındaki açıklamalar için bkz. Ali Cevad, a.g.e., s. 148-53; Y.H.Bayar, a.g.e. I/2, s. 214-17.

73-) C. Bayar, a.g.e., s.365.

Hal' fetvası mecliste de okundu.⁷⁴ Said Paşa'nın oylamaya koymasıyla 27 Nisan 1909 günü saat 6.30(alafranga 1.30)'-da mebuslar ekseriyetle hal' kararını tasdik etti. Bu arada meclisin kararıyla veliahd Reşad Efendi, V. Mehmed Reşad unvanıyla tahta çıktı.⁷⁵

Meclisin bu kararından sonra hal'i Abdülhamid'e tebliğ edecek hey'et kuruldu. Bu sırada Yıldız'da bulunan başkâtip Ali Cevad Bey saat 17.00'de top seslerini ve meclis hey'etinin gelmekte olduğunu bildiren telgrafı aldı. Telgraf o sırada Yıldız'da bulunan Binbaşı Enver Bey tarafından verildi. Ali Cevad Bey daha önce Abdülhamid'in tahttan indirilmeyeceğine dair verilen teminata inanmadığını belirtiyordu.⁷⁶ Gelen hey'ette âyân âzasından ve yaverân-ı şehriyârîden Bahriye Feriki Arif Hikmet Paşa ile Ermeni katolik cemaatinden Aram Efendi ve Meclis-i Mebusân'dan Draç Mebusu Jandarma Livası Es'ad (Toptanî) Paşa ile Selanik mebusu Emanuel Karasu Efendiler bulunuyordu. Hey'et, Abdülhamid'e meclisin hal' kararını tebliğ etti. Bu hey'et üyeleri arasında bir Ermeniyle Yahudinin bulunuşu bilhassa Türk etkâr-ı umumiyesince iyi karşılanmamış, tenkitlere uğramıştı.⁷⁷ Buna rağmen hey'eti tertiplenlerin kimler olduğu belli değildi.⁷⁸ Oysa Reşad Efendi'ye giden hey'et o derece kozmopolit değildi. Âyân ikinci başkanını Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Mebusân ikinci başkanı Tal'at Bey, İstanbul Mebusu Mustafa Asım Efendi, Edirne Mebusu Babikyan Efendi, önden de Bolu Mebusu Habib Efendi gönderilmişti. Yeni padişah Harbiye Nezâretine gelip and içmesiyle devlet ricalinin kendisine bi'ât etmesiyle teşrifât törenleri tamamlandı.

74-) Said Paşa, a.g.e II, s. 478.

75-) Düstûr Tertîb-i Sâni I, s. 167; Takvim-i Vekayi nr:194, 15 Nisan 1325/29 Nisan 1909.

76-) Ali Cevad, a.g.e, s.80-81.

77-) Ali Cevad, a.g.e, s.81-82; Ayrıca bkz. Semih Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, (anlatan:Hüsamettin Ertürk), İstanbul 1964, s.44.

78-) Lüffî Simavî Bey, eserinde;bu hey'etin teşkilinde Abdülhamid'e düşman bulunan İttihad ve Terakki Cemiyetinin büyük rol oynadığının muhakkak olduğunu belirtir. Bkz. Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halife'nin Sarayında Gördüklerim, İstanbul 1340, s. 1; Abdülhamid hatıratında;"Beni hal'den çok hal'in bana ulaştırılma biçimi üzdü",diyordu. Bkz. Abdülhamid'in Hatıra Defteri, s. 116.

Tevfik Paşa da Dolmabahçe'ye çağrılarak sadarete kalması teklif olundu.⁷⁹ Tevfik Paşa, kurduğu bu ikinci kabinede Şeyhülislâm, Hariciye, Ticaret ve Nafia, Orman ve Maadin ve Ziraat, Evkaf Nâzırlarıyla Şuray-ı Devlet reisini değiştirmede. Dahiliyeye Ferit Paşa, Harbiye nezaretine II. Ordu kumandanı Salih Paşa, Bahriyeye Topçu Rıza Paşa, Maliyeye Rifat Bey getirildi.⁸⁰

Nitekim ordu 11 Nisanda İstanbul'a girmiş, 14 Nisan 1325/27 Nisan 1909'da Abdülhamid hal' edilmişti. 27 Nisan akşamı Hüseyin Hüsnü Paşa, Miralay Galip ve Binbaşı Fethi Bey Abdülhamid'in İstanbul'da kalamayacağını, meclis tarafından Selanik'e naklinin kararlaştırıldığını tebliğ etti.⁸¹ Abdülhamid İstanbul'da kalmak için ısrar etmişse de bu kabul edilmemişti. Miralay Galip'in ordu tarafından hayatının muhafaza altında olduğunu belirtmesi üzerine⁸² Abdülhamid, ufak bir kaç parça eşyası ve 38 kişilik maiyetiyle gece saat 7.00'de hususî bir trenle Selanik'e hareket etti.⁸³ İstanbul'da cülûs şenlikleri yapılırken Abdülhamid Selanik'e vardı; Orada Alâtini köşküne yerleştirildi.⁸⁴ Ayrıca aylık 100.000 kuruş maaş bağlandı.⁸⁵ Abdülhamid'in saray hizmetlilerinin bir kısmı yanında giderken, bir kısmı da başka yerlere sürüldü.⁸⁶

III. Ordu kumandanı Hadi Paşa'nın telgraflarından anlaşıldığına göre Abdülhamid'in muhafazası için erkân-ı harp kaymakamı Kerim Bey, Halil Recai Bey, Merkez Kaymakamı Tahsin (Uzer) Bey, Jandarma Alay Kumandanı Naşit Bey elinden gelen gayreti gösterecekti.⁸⁷

79-) Takvim-i Vekayi nr:198, 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909; 18 Nisan 1325/1 Mayıs 1909'da çıkan İrade-i Seniyye ile Tevfik Paşa kabinesini yeniden kurdu.

80-) Bkz. Takvim-i Vekayi nr: 198, 19 Nisan 1325/2 Mayıs.

81-) Ali Cevad, a.g.e., s. 84-85; Fethi Tevetoğlu, "Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları", Hayat Tarih Dergisi, sayı:2, İstanbul 1973, s. 11-21.

82-) Ali Cevad, a.g.e., s. 86.

83-) Said Paşa, a.g.e., II, s. 478; Geniş bilgi için bkz. Abdülhamid'in Hatıra Defteri, s. 118-122.

Abdülhamid tahttan indirilirken hazırlanan fetvadâ dolaylı olarak isyandan sorumlu tutuluyordu. İttihad ve Terakki Cemiyeti onu halk nazarında mutlaka suçlu göstermek ve bu hal'i böyle bir sebebe bağlamak istiyordu.⁸⁸ Bundan başka kurulan Divan-ı Harb-i Örfîde Abdülhamid'in muhakeme edilmesini istedilerse de, daha sonra kurulan Hilmi Paşa hükûmeti bunu kabul etmedi. Deliller çürüktü. Esasında vükelâ ile birlikte İttihadçıların ileri gelenleri başta Tal'at Bey olmak üzere Abdülhamid'in olayla ilgisi bulunmadığı kanaatindeydiler.⁸⁹ Son yapılan araştırmalarda bilindiği gibi Abdülhamid'in 31 Mart olayı ile hiç bir ilgisi olmadığı anlaşılmıştır.⁹⁰ Abdülhamid, hal'-den önce Tefvik Paşa'ya olaydan sorumlu tutulmak istemediğini belirterek, yapılacak bir tahkikat neticesinde hadisenin müsebbiblerinin ortaya çıkarılması şartıyla saltanattan çekilmeye hazır olduğunu söylemişti.⁹¹

-
- 84-) BA, BEO, Maliye giden:266028; Ayrıca bkz. BA, MVM nr: 127, 29 Nisan 1325/12 Mayıs 1909.
- 85-) BA, BEO, Maliye giden: 268323.
- 86-) BA, BEO, Dahiliye giden: 266826.
- 87-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, nr:9-3411, dos:13-A, Kla:71, Fih: 1; Tahsin Uzer, eserinde; Abdülhamid'in Selanik'teki hayatından genişçe bahseder. Bkz.a.g.e, s.244-50.
- 88-) Hüseyin Cahid Tanin'de Abdülhamid'i suçluyor, divan-ı harbe gönderilmesini istiyordu. Bkz. nr:253, 4 Mayıs 1325/17 Mayıs 1909; C. Bayar da Abdülhamid'in 31 Mart'ta âsileri kıskırttığını yazar. a.g.e,II, s. 412.
- 89-) Ali Fuat Türkgeldi, a.g.e, s. 42-43.
- 90-) İ.H.Uzunçarşılı, "II. Abdülhamid'in Hal'i ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar", Belleten, X/40, Ankara 1946, s.706.
- 91-) Ali Cevad, a.g.e, s.97-98.

V. B O L U M

HAREKET ORDUSU'NUN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ

a-) Divân-ı Harb-i Örfîlerin Teşkili ve Faaliyetleri

Hareket ordusu İstanbul'a girmiş, Mahmud Şevket Paşa'nın sıkıyönetim ilânı hükümetin de tasdikinden geçmiş, İstanbul'da sulh ve sükûn sağlanmıştı. Bu defa Paşa'nın tabiriyle "meşrutiyete darbe vuranların en şedid şekilde" cezalandırılması kalmıştı.

31 Mart suçlularının yargılanması için bir divân-ı harb kuruldu.¹ Başkanlığına Tophâne Nâzırı Ferik Hürşid Paşa tayin olundu.² Divân-ı Harb üyeleri Hareket ordusu I. Mürettep Fırka Kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, III. Topçu Fırka Kumandanı Mirliwa Hasan Rıza Paşa, Erkân-ı Harb Mirliwası Nazif Paşa, Erkân-ı Harp Kaymakamı Cemal Bey, Bahriye Kaymakamı Vâsif Bey ve Bahriye kolağası Rauf Beyler idi.³

Divân-ı Harb-i Örfî maiyetinde olmak üzere ayrıca üç hey'et-i tahkikiye teşekkül etmişti. Bu hey'etler isyan ve intilâle sebep olanların tutuklanmaları sırasında ilk tahki-

1-) 24 Ramazan 1294 tarihli idare-i Orfiyye kararnameğine istinaden kuruldu.

2-) BA, BEO Dahiliye giden: 267692; Ayrıca bkz. BA, YEB, kısım:6, Evrak 1754, zarf:82, Karton:3.

3-) İkdam nr:5359, 28 Nisan 1909.

katı yapacaklar, tahkikat neticelerini rapor halinde divan-ı harbe takdim edeceklerdi . Bu üç hey'et şunlardan mürekkepti:⁴

I. Hey'et-i Tahkikiye: Piyade Dairesi I. Şube Müdürü Kaymakam Muhyiddin, Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Sermed, II. ceza Mahkemesi zâbit kâtiplerinden Cemal Bey.

II. Hey'et-i Tahkikiye: Topçu VI. Alay Kumandanı Kaymakam Osman ve Divan-ı Harb-i Bahrî Müdde-i Umumisi Binbaşı Cemal Beylerle İstintak Dairesi Zabıt Kâtiplerinden Mustafa Efendi.

III. Hey'et-i Tahkikiye: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Şube-i Mahsusadan Kaymakam Mustafa Hâmi, Erkân-ı Harb Kaymakamı İhsan Bey, I. Ceza Mahkemesi Başkâtip Muavini Reşad Beyler.

Bu üç hey'et-i tahkikiyeden başka bir de beş kişiden oluşan zâbit kâtipleri mevcut idi.

Harbiye Dairesinde sonradan teşekkül eden Divân-ı Harb-i Örfî Tedkikât Komisyonunda da şu zatlar bulunuyordu:

Reis: Erkân-ı Harb Kaymakamlarından Fahreddin Bey.

Uyeler: Erkân-ı Harb Kaymakamı Neş'et Bey, Erkân-ı Harb Binbaşı Halil Bey, Erkân-ı Harb Binbaşı Şevki Bey, Erkân-ı Harb Kolağası Müfid Bey ve Piyade Kolağası Hüseyin Bey.⁵ Teşkil edilen bu hey'ete, halk tarafından isyanda rol oynayanların, yazılı ya da sözlü olarak bildirilmesi isteniyordu.

Kurulan bu Divan-ı Harb; suçluları muhakeme edecek ve aynı zamanda verdiği hükümleri icra edecekti. Sabah; 11 Temmuz inkılâbında afv ve sufuğ üzerine yürüyen efkâr-ı umumiyenin 11 Nisan inkılâbında suret-i katiyede ceza üzerine yürüyeceğini ifade ediyordu.⁶

4-) Sabah nr: 7035, 27 Nisan 1909.

5-) Takvim-i Vekayi nr: 201, 22 Nisan 1325.

6-) Sabah, aynı nüsha.

Nitekim, ordunun İstanbul'a girmesinden itibaren tevkifler başlamıştı. İsyanan katıldıklarından dolayı suçlu bulunanlar süratle gözetim altına alınıp divan-ı harbe sevkediliyor, mümkün olduğu kadar kısa bir sorgulamadan sonra ceza tespit ediliyordu.⁷ Yıldız'ın işgaliyle Abdülhamid'in sadık adamları da tutuklandı. Padişahın tüfenkçibaşısı Müşir Tahir Paşa ile Mirliya Küçük Tahir Paşalar Hareket ordusuna silâhla mukavemet etmeyi kararlaştırdıklarından 6'şar sene kalebentlik cezasına çarptırıldı.⁸ Abdülhamid'in mabeyn ikinci kâtibi İzzet Paşa, Paris Sefiri Münir Paşa, Selim Melhame Paşa, Kâmil Paşazâde Said Paşa, Mabeynci Faik Bey ve İzzet Paşazâde Mehmed Ali Bey haklarında divan-ı harb gıyaben (hepsi firarî olduklarından) rütbelerinin sökülmesine karar verdi.⁹ Cevher Ağa, Volkan yazarlarından Enderûnlu Lütfî, İstintak Kalemi Müdür Muavini Tevfik Şuray-ı Devletin eski üyelerinden Tayyar, Padişahın tüütün kıyıcısı Hacı Mustafa, Miralay Halil, Protesto gazetesi yazarı Nadirî Fevzi ve Kürd Ali Haydar hakkında İ. Divan-ı Harb-i Örfî 9 Mayıs 1325/22 Mayıs 1909'da idam kararı verdi.¹⁰

31 Mart günü Maçka kışlasında askerle birleşip Hüseyin Cahid, Ahmed Rıza ve Cavid Beyler aleyhine askeri tahrik eden V. Alay II. Tabur II. Bölük Mülâzım-ı Sâñîlerinden kadro dışına çıkarılmış olan İzmitli Kâmil Ağa,¹¹ âsi askere kumanda eden Nizamiye VIII. Alayın açıkta miralaylarından Asitâneli Mehmed Nuri Bey,¹² Şuray-ı ümmeti askere yağmalatan divan-ı hümayûn hulefâsından Hakkı Bey,¹³ isyan esnasında saltanatın

7-) Mustafa Baydar, a.g.e, s. 34.

8-) BA, İrade Askeriye nr:59, 16 C.Evvel 1327.

9-) BA, İrade Askeriye nr:86, 8 C.Evvel 1327.

10-) BA, İrade Askeriye nr: 1, 5 C.Evvel 1327.

11-) BA, İrade Askeriye nr:69, 15 C.Ahır 1327.

12-) BA, İrade Askeriye nr:46, 18 C.Ahır 1327.

13-) BA, İrade Askeriye nr:16, 8 C.Evvel 1327.

şeklini değiştirmek istemekle suçlanan açıkta Süvari Jandarma Miralayı Ramazan Bey,¹⁴ İsyân günü askeri teşvik edici nutuk veren Bahriye Yüzbaşısı Yusuf Cemal Bey,¹⁵ isyan günü âsi askerlerin arasına girip onları teşvik ederek, "kumandan hoca" unvanını kullanan maarrif müfettişlerinden Yusuf Ziyaeddin Efendi,¹⁶ İtfaiye II. Tabur Kaymakamlarından açıkta bulunan Neş'et Bey,¹⁷ Topçu I. Numune Alayından Hareket ordusunu topa tutan Mülâzım-ı Sâni Bursalı Hacı Mustafa Ağa,¹⁸ Volkan gazetesini sahibi Derviş Vahdetî,¹⁹ isyanda ön ayak olan polis Kayserili Ali Efendi ile Jandarma III. Taburdan Er Giresunlu Salih,²⁰ Yüzbaşısı Romülüs İspatariyi öldüren İzmirli Saim haklarında I. Divan-ı Harb-i Örfî idam cezası vermişti. (EK-11)

Bu arada IV. Avcı Taburundan çoğu erbaş olan 10 kişi hakkında idam cezası verilmiş olup VII. Alay I. Taburun açığında bulunan Binbaşısı Yusuf Efendi'nin idam cezası icra edilmişti.²¹ II. Divan-ı Harb-i Örfî'nin kararına göre, Topçu Yüzbaşısı Kâzım Efendi, Mülâzım Halil Ağa, Polis efradından Ömer Şevki ve Hâzım Efendilerle Kırcaali Gönüllü Taburundan Tenekeci İsmail haklarında verilen idam cezaları Ayasofya'da icra olundu.²² 31 Mart günü askerinin kumandasını üstlenen Tüfenkçi ustası

-
- 14-) BA, İrade Askeriye nr: 40, 29 R.Ahır 1327.
 15-) BA, İrade Askeriye nr: 3 , 4 C. Ahır 1327.
 16-) BA, İrade Askeriye nr:120, 19 C.Ahır 1327.
 17-) BA, İrade Askeriye nr: 17, 3 Recep 1327;10 Temmuz bayramı yaklaştığı için padişah cezayı küreğe çevirdi.
 18-) BA, İrade Askeriye nr: 14, 3 Recep 1327;10 Temmuz bayramı yaklaştığı için padişah cezayı küreğe çevirdi.
 19-) BA, İrade Askeriye nr: 94, 25 C.Ahır 1327; BA,BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniyye; 269809.
 20-) BA, İrade Askeriye nr: 7, 5 C.Evvel 1327.
 21-) BA, İrade Askeriye nr: 36, 15 C.Ahır 1327.
 22-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dosya:3, Klasör:73,Fihrist:1/2.

Raif, Çavuş Hamdi, İzmirli Ali, Yenipazarlı Ömer, Gökilili bölük emini Mehmed, Gilanlı Hâzım, Onbaşı İzmirli Ali, Amasyalı Rif'at, Manastırlı Hamdi, Kırcovalı Selim, Selanikli Enis, Yenişehirli Ali hakkında idam cezası verilmişti.²³

Gn.Kur. ATASE Arşivinde bulunan belgelerde isyana iştirak eden askerlerin sorgulamalarından anlaşıldığına göre, hiç birinin olaydan haberi olmayıp çavuş ve onbaşlıların yetmesiyle -kitle psikolojisi- hareket ettikleri tespit edilmiştir.²⁴ Sorgulamalarda verilen cevaplardan anlaşıldığına göre, çoğu derdini anlatmaktan aciz kimselerdi.²⁵ Dikkati çeken bir nokta da askerin daim mektepli zabitan aleyhine tavır takınmış olması idi. Bunda, alaylıların rolleri olduğu anlaşılıyor. Tasfiye-i rüteb kanunu hükümlerine göre ordudan tard edilen alaylı zabitelerin propagandası ve bu arada onların askere daha yakın olmaları hasebiyle erât takımı bunların telkikine kolayca kapılmıştı. Hatta bu sırada mekteplileri istemediklerini dahi söyledikleri, Hassa Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa'yı da öldürmeye düşündükleri anlaşılıyordu.²⁶

Hareket ordusunun İstanbul'a girmesinden sonra Berat Mebusu İsmail Kemâl ile Ergiri Mebusu Müfâd Beyler süratle Arnavutluğa kaçmışlardı. Arnavut asıllı olan bu mebusların tek gayeleri Arnavutluğun bağımsızlığını ilân etmektir. 31 Marttan dolayı da suçlandıklarından bu arada firar etmişlerdi. İstanbul'dan III. Ordu Kumandanlığına yazılan telgrafta

-
- 23-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dos:45, Kla:71, Fih:5/17.
 24-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dos:45, Kla:71, Fih:5/3.
 25-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:14/13-14-15.
 26-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:14/14-15; Hareket ordusunda görev yapmış olan Rahmi Apak, 31 Martta askerin psikolojisini çok iyi teşhis eder. Bkz. A.g.e., s.38-40. Askerlerden başka ayrıca Mahmud Şevket Paşa'yı öldürmek isteyen Hayık Yezar veledi Karinikin idamı hk. bkz. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:3, Kla:73, Fihrist:1/48.

bunların takibi emr ediliyordu.²⁷ Ahmed Rıza Bey, Mahmud Şevket'e yazdığı tezkirede İsmail Kemâl'in Arnavutlukta isyan çıkartmak gayesinde olduğunu belirtiyordu.²⁸ Dahiliye Nâzırı Ferid Paşa 25 Nisan (1325)'da Hareket ordusuna yazdığı telgrafında Arnavutluk'ta, bilhassa Avlonya'daki Arnavut kulüblerinin halkı galeyana getirdiğini ifade etmekteydi.²⁹ Bu sırada İşkodra vali ve kumandanı Mirliiva Bedri Paşa ise bölgede gerekli tertibatı aldığını belirtiyordu.³⁰

Divan-ı Harb-i Örfîler mümkün olduğu kadar kısa zamanda suçluları tahkik edip gerekli cezayı verdi. İlk idam hükümleri 18 Nisan (1325)'da verildi. İdama mahkûm edilenler ise yukarıda bahsedilen erbaşlardı.³¹ İdamların icrasına da 3 Mayıs (1909)'ta başlandı. 3 Mayıs günü Ayasofya'da 5, Köprüde 3, Bayezid'de 5 kişi idam edildi.³² 12 Mayıs'ta Ali Kabulî vak'asından suçlu olarak Kasımpaşa'da 8, Beşiktaş'ta 4, Bayezid'de 4 olmak üzere toplam 23 kişi;³³ 15 Mayıs'ta saraya mensup olanlar; Cevher ve Mustafa Ağalarla Tüfenkçi Miralay Halid vs. olmak üzere 15 kişi idam edildi.³⁴ Bu sırada Hüseyin Cahid Tanin'de, Divan-ı Harplerdeki gelişmeleri teferruatıyla işliyordu.

10 Mayıs 1325'te Abdülhamid taraftarı oldukları için Divan-ı Harbî Örfîye gönderilen paşalar şunlardı: Başkâtip Tahsin Paşa, Serasker-i Esbâk Rıza Paşa, Askerî Mektepler

-
- 27-) Gn.Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:10/31.
 28-) Gn.Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:10/18; Mahmud Şevket'in cevabı için bkz. Takvim-i Vekayi nr: 211, 2 Mayıs 1325.
 29-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fihrist:10/31.
 30-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fihrist:10/29-30.
 31-) Sabah nr: 7040, 19 Nisan 1325.
 32-) Tanin nr: 254, 5 Mayıs 1325; Mustafa Baydar, a.g.e, s. 35; Tercüman-ı Hakikat nr: 10077, 21 Nisan 1325.
 33-) Gn.Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos:3, Kla:73, Fih:1/4-5-6; Ayrıca bkz. Âsâr-ı Tefvik'den silâh alıp isyana katılanlar hk. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos:45, Kla:71, Fih:5/15; Dos:71, Kla: 14, Fih:1/29; Geniş bilgi için bkz. Sabah nr: 7050, 12 Mayıs 1909.
 34-) Tanin nr: 264, 15 Mayıs 1325.

Müfettişi Zülüflü İsmail Paşa, Askerî Mektepler Nâzırı Zeki Paşa, Dahiliye Nâzırı Memduh Paşa, Sâbık Bahriye Nâzırı Rami Paşa, Hicaz Valisi Ahmed Râtip Efendi, Karîn-i Sâni Ragıp Paşa, Sâbık Şehremini Reşid Paşa, Sâbık Merkez Kumandanı Sa'deddin Paşalar.³⁵ Bunlar Divan-ı Harpte yapılan sorgulamadan sonra suçlu görüldüklerinden rütbe ve nişanları sökülüp malları müsadere edilerek Tahsin, Memduh ve Rıza Paşalar Sakız'a; Rıza Paşa Midilli'ye; Hasan Rami, Zeki, Ahmed Ratip ve Sa'deddin Paşalar Rodos'a; İsmail Paşa Bodrum'a; Ragıp Paşa İstanköy'e sürülmüşlerdi.³⁶ Nitekim bunlar bir iki ay geçmeden hanımları tarafından yazılan tezkirelerle afv edilmelerini talep edeceklerdi.³⁷

İdam cezalarından başka isyanda rol oynadığı tespit edilen pek çok kimse haps, kürek ve nefy edilme cezalarına çarptırılmışlardı.³⁸ Âsi askerlere gazete tevziinden, mevcut hükûmeti ve düzeni değiştirmeye kalkışmaktan,⁴⁰ bir kısım medreselilerin,⁴¹ hocaların,⁴² ve softaların⁴³ askeri teşvik etmekten dolayı çesitli cezalara çarptırıldıkları anlaşılmakta idi. Bu arada çarşı pazarda "seriat isteriz!" diye halkı ayaklandırıp imza toplayan Rusya tebâsından olan Kazanlı Hacı Ahmed Efendi hakkındaki Divan-ı harp görüşmeleri uzadıkça uzadı. Rusya sefareti tercümanlarından Nikola-yef'in de divan-ı harbe gelmesi ile sonuçlanan davada Hacı

-
- 35-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411,Dos:45,Kla:71,Fih:10/8-9.
 36-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411,aynı numara,Fih:10/13-14;BA,MVM nr:128, 16 C.Evvel 1327.
 37-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411,Dos:57,Kla:82,Fih:6/59-66.
 38-) BA, İrade Askeriye:53, 15 Şevval 1327;Buna göre 5 kişi 15 yıl, 4 kişi 10 yıl, 5 kişi 5 yıl, 7 kişi 3 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.
 39-) BA,İrade Askeriye: 102, 29 C.Evvel 1327.
 40-) BA, İrade Askeriye: 18, 30 C.Ahır 1327.
 41-) BA, İrade Askeriye: 4, 4 C.Ahır 1327.
 42-) BA, İrade Askeriye nr:101, 20 C.Evvel 1327; nr:2, 6 C.Ahır 1327.
 43-) BA, İrade Askeriye nr: 56, 18 C.Evvel 1327: nr:15, 3 Recep 1327.

Ahmed'in Osmanlı sınırları dışına çıkarılması kararlaştırıldı.⁴⁴

Divan-ı Harbin verdiği idam kararlarından biri gereğince 19 Temmuzda, 4 kişi Ayasofya'da, 5 Bayezid'de, 4 Fatih'te olmak üzere 13 kişi idam edildi. Bunlar arasında Derviş Vahdetî, Kabasakal Çerkes Mehmed Paşa ve Erzurum isyanından suçlu olarak yargılanan Yusuf Paşa da vardı.⁴⁵

Bu sırada basında yer alan şayiâlara karşı Mahmud Şevket Paşa, ordunun İttihadçı olmadığını, siyasetle uğraşmadığını bir kaç defa ilân etmek lüzûmunu duymuştu. Fakat İstanbul hadiselerinde İttihadçı kulüpleri işgal ve yağma edenleri cezalandırmaktan da geri kalmamıştı.⁴⁶

Aynı zamanda Mizan gazetesi sahibi olan Murad Bey, İttihad ve Terakki Cemiyeti aleyhine faaliyet göstermek, kabineyi düşürmeye teşebbüs ve isyan eden askeri yazıları ile teşvik etmekten dolayı 1. Divan-ı Harbin kararı ile ömür boyu kalebentliğe çarptırılmıştı.⁴⁷ Mikyâs-ı Şeriat gazetesi sahibi Doktor Hüseyin Remzi de aynı cezaya çarptırıldı.⁴⁸

Divan-ı Harbî Örfîlerin Nisan ayı sonundan itibaren devam eden şiddetli icraatı 23 Temmuz (1909) tarihine kadar sürdü. Bu tarihte Divan-ı Harbçe neşredilen bir tebliğde şöyle denilmekte idi:

"İrticâ' fiillerine ön ayak olanlar zaten mevkûf olup
Divan-ı Harbçeverilen ahz u girift kararlarının hükümleri

-
- 44-) BA, BEO, Harbiye gelen nr:272543, 273530.
45-) BA, İrade Askeriye nr: 91, 23 C.Ahır 1327.
46-) BA, İrade Askeriye nr: 48, 19 C.Ahır 1327; Ayrıca bkz. Mehmed Murad, a.g.e, s. 174-75.
47-) BA, İrade Askeriye nr:57, 18 C.Evvel 1327; Mizancı Murad, Tatlı Emeller, Acı Hakikatler adlı eserinde kendisinin daima gadre uğradığını, suçsuzluğunu yazar.Bkz."Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa'ya Mektubu", a.g.e, s. 338-347.
48-) BA, İrade Askeriye nr: 10, 6 C.Evvel 1327.

mahfuz kalmak, Hareket ordusunun gelmesi üzerine gerek ecnebi memleketlere, gerek dahile kaçanlar hakkında takibât icrâ edebilmek, şahıs haklar müstesnâ olmak ve ancak yeni vak'alar olursa bunlara bakılmak üzere 31 Mart vak'asından dolayı artık memleketin hiç bir tarafında, hiç bir kimse hakkında takibat ve soru sorulmaması hususunda Divan-ı Harpçe karar verilmiştir." ⁴⁹ İki gün sonra da bu durumla ilgili irade-i seniyye çıktı. ⁵⁰

Divan-ı Harpler, İstanbul'da muhalefeti -bilhassa Ah-rarcıları- büyük ölçüde susturmuştur. Divan-ı harplerde İtti-hadçilardan hiç kimsenin muhakeme edilmemesi, cezalandırılma-ması bir çok dedikodulara sebep olmuştu. Siyasetle uğraşarak (Rumeli'den nigehbân-ı Meşrutiyet adıyla getirilân avcı tabur-ları ve zabitlerinin) ordunun zehirlenmesinin farkında olmayan zabitânın; isyanı önceden sezemeyen Hüseyin Hilmi Paşa ile Har-biye Nâzırı Ali Rıza Paşaların da sorgulanmaları gerekirdi. Bu yapılmamış, açıkta kalan bir kısım alaylı ile kitle halinde Sultan Ahmed'e sürülen asker en ağır cezalara çarptırılmış; bu durum da -eskiden beri var olan- mektepli zabitâna karşı iti-matsızlığı arttırmıştı. Bununla birlikte askerinin, bundan böyle her hangi bir isyan hareketine kalkışması durumunda bu olayı nazar-ı dikkate alarak, kitle halinde mevcut düzeni değiştir-meye yönelik hareketlerde bulunmaları önlenmiş; askerinin böyle bir harekete tekrar kalkışmaları halinde en şiddetli cezaya çarptırılacakları imâ edilmişti.

49-) BA, İrade Askeriye nr:20, 3 Recep 1327.

50-) BA, BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniyye nr:270206.

b-) Kabinedeki Değişiklik

Daha önce Tefvik Paşa istifaya teşebbüs etmiş, fakat bu karardan gazgeçirilmişti. Taht değişikliği sırasında da yeni padişah, Paşanın sadarete kalması için ricada bulunmuş, Paşa da kabul edip kabineyi yeniden kurmuştu.⁵¹ Halbuki Rume-
li'den çekilên telgraflarda Tefvik Paşa kabinesinin tanınma-
dığı belirtiliyor, gayrî meşrû olarak kurulduğu ifade edili-
yordu. Abdülhamid'in hal'ine kadar Paşanın sadarete kalma-
sına İttihadçılar menfaatleri icabı uygun bulmuştu.⁵²

Nitekim, Abdülhamid'in hal'inden sonra Ahmed Rıza Bey
11 R.Ahır 1327/1 Mayıs 1909 tarih ve 322 numaralı tezkire ile
Tefvik Paşa'nın istifasını talep etti.⁵³ Yapılan müzakereler
sonunda Tefvik Paşa ve hükümeti istifa etti.⁵⁴ Tefvik Paşa
istifa edince açık olan Londra sefaretine tayin edildi.⁵⁵
Paşanın Meclis-i Âyân âzâlığı da sefarete tayin edilince kalk-
tı.⁵⁶

Tefvik Paşa'nın istifasıyla sadarete Kâmil ve Said
Paşaların tayini meselesi gündeme geldi. Padişah bunların şu
anda sadarete tayinlerinin uygun olmadığını belirterek, Hüseyin
Hilmi Paşa'nın sadarete tayini kararlaştırıldı. Hüseyin
Hilmi Paşa 5 Mayıs 1909'da ikinci defa sadarete tayin olundu;
eski kabinenin yedi üyesi sabit bırakılarak yeni kabine ku-
ruldu.⁵⁷ Memleketin en buhranlı döneminde istifa edip başkenti
kendi kaderine bırakan Paşa, böylece taltif edilmiş oluyordu.⁵⁸
Hilmi Paşa'nın 25 T.Evvel 1325'e kadar sürecek olan bu sada-
retinde genelde İttihadçuların istekleri doğrultusunda hareket
ettiği bilinmektedir.

-
- 51-) Takvim-i Vekayi nr: 198, 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909.
52-) I.H.Danışmend, Kronoloji IV, s. 381.
53-) BA, MVM, nr:127, 12 R.Ahır 1327/19 Nisan 1325.
54-) BA, MVM, nr:127, 13 R.Ahır 1327/20 Nisan 1325; İstifa-
dan dolayı kimsenin vazifesini terketmemesi isteniyordu.
Bkz. BA, BEO, Harbiye giden: 265374.

c-) Mahmud Şevket Paşa'nın I. II. III.
Ordular Müfettişliğine Tayini

Mahmud Şevket Paşa, Selanik'ten Hareket ordusu ile İstanbul'a meşrutiyeti ve anayasayı ayakta tutmak için gelmişti. Ordu, İstanbul'a girip bütün kontrolü eline aldıktan sonra Paşa başkentte güvenlik meselesine el attı. İhtilâli bastırıp otoriteyi elinde tutan her komutan gibi, anayasa tarafından hareketlerinin kısıtlanmasına razı olacak değildi. 2 Mayıs 1325/15 Mayıs 1909'da Harbiye Nâzırı Salih Paşa'nın (aslında Mahmud Şevket Paşa'nın) teklifiyle III. ordu ve Hareket ordusu kumandanı rütbesini haiz olan Mahmud Şevket Paşa "I. II. ve III. Orduy-u Hümayûnlar Kitâât-ı Muhtelifi-i Askeriyesi Müfettiş-i Umumîsi" tayin olundu.⁵⁹ Mahmud Şevket'in tayiniyle boşalan III. Ordu kumandanlığına Ferik Hâdi Paşa getirildi.⁶⁰ Mahmud Şevket Paşa'nın tayin olduğu müfettiş görevi ordu kumandanlığının üstünde olduğundan (normalde 13.500 kuruş olan müşir maaşına mukabil) Paşaya 15.000 kuruş maaş tahsis edildi.(EK-12)

O zamana kadar Osmanlı ordusunda mevcut olmayan bu makam, o günün siyasal durumu göze alınarak teşkil edilmişti. Tamamıyla askerî bir görev olan bu makam, Mahmud Şevket Paşa'yı Harbiye Nâzırı ve kabinenin denetimi dışında bırakıyordu. İlan edilen sıkıyönetim ile Paşaya sınırsız bir yetki tanınmıştı. Bu arada sıkıyönetim de, Paşanın teklifi ile 1911 yılı Martına kadar uzatıldı.

-
- 55-) BA, BEO, Harbiye gelen:265875;Ayrıca bkz. İbnülemin, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul 1950, s.1712.
56-) BA, BEO, Meclis-i Ayân Giden: 266029.
57-) Takvim-i Vekayi, nr:202, 23 Nisan 1325/6 Mayıs 1909; ayrıca bkz. Tercüman-ı Hakikat nr:10079, 23 Nisan 1325.
58-) İbnülemin, a.g.e, s.1170.
59-) BA, İrade Askeriye nr:35, 28 R.Ahır 1327/18 Mayıs 1909; Ayrıca bkz. BA, BEO, Harbiye giden:266284.
60-) BA, BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniyye nr:266284.

Mahmud Şevket Paşa'nın kabineye bağlı kalmak istemesi belki de askerinin o sırada özellikle askerî konularda sivillerden şüphe etmesinden kaynaklanıyordu. Bâbıâli ise ordunun hükûmet işlerine karışmasını istemiyordu. Bu görüşlere rağmen, cemiyet ve ordunun vatanın bütünlüğünü korumak gibi paylaştıkları ortak bir nokta vardı.⁶¹

24 Mayıs 1909'da yapılan güven oylamasında Hüseyin Hilmi Paşa güvenoyu aldı. Tanin'e göre: "Hilmi Paşa hükûmetinin güvenoyu almasını Cemiyet önceden hazırlamış olmasaydı, Mahmud Şevket Paşa meclisi dağıtabilirdi. Çünkü böyle bir durumda Hareket ordusu kumandanlığına karşı gelmek için henüz çok erkendi."⁶² Tal'at ve Cavid Beyler Mahmud Şevket Paşa'yı kendi saflarına almak için daha önce 6 Mayıs 1909'da ziyaret etmişlerdi. Mahmud Şevket Paşa, Cavid Bey'in ifadesine göre: "patronca bir tavır takınmış, bir kaç sözle onları başından savmıştı."⁶³ Bu arada Hilmi Paşa da İttihadçılara kabinede henüz yer verilemeyeceğini ifade etti.

Yeni teşkil edilen I. II. III. Ordu Müfettişlikleri yanında, orduların "terakki ve teâlîsi" için piyade ve süvaride olduğu gibi topçu için de bir müfettiş tayini gerekli görüldü. Topçu Müfettişi Umumîliği lağvedilerek, şimdilik I. II. ve III. Orduyu Hümayûnlar Topçu Müfettişliği kuruldu. İleride diğer ordulara da teşmil edilmesi kararlaştırıldı. Teşkil edilen bu makama bilgisine istinaden III. Topçu Fırkası Kumandanı Mirliha Hasan Rıza Paşa tayin edildi (17 Mayıs 1325/30 Mayıs 1909).⁶⁴

61-) Feroz Ahmed, a.g.e, s. 94.

62-) Tanin nr:261, 12 Mayıs 1325/25 Mayıs 1909.

63-) Mehmed Cavid; "Meşrutiyet Devrine Ait Cavid Bey'in Hatıraları", Tanin, 8 Eylül 1909.

64-) BA, BEO, İrade Askeriye nr: 23, 10 C.Evvel 1327/17 Mayıs 1325.

Bu yeni görevin teşkiliyle Mahmud Şevket Paşa, Osmanlı devletinin en güçlü olan bu üç ordusundan bütün kontrolü kendi elinde bulunduracak, orduda eskiden beri düşündüğü ıslahatı gerçekleştirme imkânı elde edecekti.

d-) 31 Mart İsyanına Katılan Avcı Taburları ve Hassa Ordusu Efradı İçin Alınan Tedbirler

31 Mart olayına sebep olan Avcı Taburları ile Hassa ordusu efradının büyük çoğunluğu divan-ı harbe sevk edilmiş, suçu sabit görülenler süratle cezalandırılmışlardı. 25 Nisan 1909'da İstanbul'un bütün garnizonlarına hâkim olan Hareket ordusu birlikleri Avcı taburları ve Hassa ordusu efradını sıkı kontrol altına almışlar; bunların bir kısmı Davutpaşa kışlasında, bir kısmı Selimiye'de, bir kısmı da Harbiye dairesinde nezaret altına alınmışlardı. Tutuklanan Hassa ordusu efradının Hareket ordusuna mensup diğer askerlerle kesinlikle irtibatının önlenmesi emredilerek en ufak hareketin ceza-i müeyyide gerektireceği ifade ediliyordu.⁶⁵

Hareket ordusuna mensup II. Alay kumandanı Erkân-ı Harp Binbaşı Musa Bey'in kumandanlığa yazdığı tezkirede Hareket ordusu kitalarının 8 Mayıs 1909'da ordugâha çıkacağını belirterek Hassa ordusu efradı hakkındaki fikirlerini şöyle sıralıyordu:⁶⁶

1- Hassa ordusu efradının fikren zehirlendiği, kurulan divan-ı harplerde büyük çoğunluğu tashih-i fikir ettikleri, buna rağmen bazı fesatçıların askeri mektepli zabitân aleyhine kışkırttığı ve mektepli zabitânı şeriat haini gösterdiği ve fikirlerin de efradın zihinlerine yerleştiğinden bunları silmenin mümkün olmayacağı,

65-) Gn.Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:4/22.

66-) Gn.Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:4/24.

zaten cahile hakikati anlatmanın müşkil olduğu belirtile-
rek bunlara tashih-i fikir etmiş nazarıyla bakılmamasını
ve Hassa ordusu efradının İstanbul'da bırakılmasının mah-
zurlara sebep olacağı;

2- İstanbul'daki kıt'alarda bulunan subay, asker ve me-
murların büyük bir kısmı kıt'alarının fesatçılar tarafın-
dan zehirlenmesinden bîhaber kaldıklarından kanunen bunla-
rın cezalandırılması fikrinde olduğunu;

3- Birinci ve ikinci maddelerdeki cezayı gerektiren un-
surların birleştirilmesinin vatan namına mahzurlara sebep
olacağı belirtilerek sadece Padişahın İstanbul'da muhafa-
zası için iki taburun bırakılmasının uygun görüldüğü belir-
tiliyordu.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Hassa ordusu
efradı ve zabitleri suçlu görülmekte olup umumiyetle Hareket
ordusu subaylarının da kanaatleri aynıydı. Bu bakımdan bütün
Hassa ordusu efradının kumandanlık tarafından Rumeli'ye sürül-
mesi kararlaştırıldı.⁶⁷ Rumeli'ye sürülen Hassa ordusu efradı
oradaki yolların inşaatında istihdam edilecekti.⁶⁸ Rumeli'ye
gönderilen yaklaşık 10.000 asker -içlerinde zabitleri olduğu
halde- Selanik, Manastır ve Kosova vilâyetleri dahilinde bulu-
nan "sevkiyât-ı askeriye ve ticâriyece birinci derecede ehem-
miyetli" olan yollar inşaatında münasip bir yevmiye ile istih-
dam edildi.⁶⁹ Rumeli'ye gönderilen bu askerler 1321-22 duhullü
idi.⁷⁰ Kumandanlıkça yol inşaatında kullanılmak olan bu askerler
için gerekli olan 80.000 liranın bu yılki (1909) Nafia bütçesi-
ne dahil edilmesi kararlaştırılmış,⁷¹ bu hususta Padişahın da

67-) T.Uzer, Rumeli'de bayındırlık faaliyetleri için Mahmud
Şevket Paşa'ya teklifte bulunarak Hassa ordusuna mensup
askerlerin amele olarak gönderilmesini istiyordu. a.g.e.
s. 252.

68-) BA, BEO, Harbiye giden:270983.

69-) BA, BEO, Meclis-i Mebusân giden: 266037.

70-) BA, BEO, Maliye giden: 265936;

71-) Gn.Kur. ATASE Arşivi :9-3411, Dos:71, Kla:14, Fih:1.

onayı alınmıştı.⁷² Rumeli Mufettişliği vekâletinin yaptığı araştırmalara göre bahsedilen yollar müteahhidlere ihale edilmiş olsa idi masrafın 900.000 lirayı geçeceği zikrediliyordu. Yolların askerler marifetiyle inşası, masrafı mufettişliği hesaplamalarının yarısından da az bir meblağ ile tamamlanmasını mümkün kılacaktı.⁷³ Yapılan araştırmalara göre, Rumeli'deki yolların inşası iki üç yılda bitirilecekti. Fakat gerekli olan 80.000 liratemin edilememiş, taksit taksik ödemesi kararlaştırılmıştı.⁷⁴ Bu meblağın temini için Selanik, Manastır ve Kosova vilâyetleri "tarik bedelâtı ile nafia yüzde beşlerinden ifrazı" düşünülmüş; bu miktarın ancak 21.000 lirası temin edilebilmişti. Kalan 59.000 liranın maliyenin geçmiş yıllardaki masraf açığına mahsuben zikredilen vilâyetlerin mal sandıklarından ödenmesi karara bağlanmıştı. Hükûmetin bu sırada malî muzayaka içinde bulunması bu meblağın ödemesini epeyce geciktirmişti. (EK-13)

Rumeli Mufettişi vekili Halil Bey'in 18 Ağustos 1325/31 Ağustos 1909'da Mahmud Şevket Paşa'ya çektiği telgraftan anlaşıldığına göre Selanik, Kosova ve Manastır vilâyetlerinde Mayıs ayından Temmuz ayı sonuna kadar toplam 75 kilometre yeni, 25 kilometre şose yapılmış, 14.000 m³ kırılmış ve kırılmamış taş kullanılmış, bunlar için 20.400 lira harcanmıştı. Merkezden gönderilen 30.000 liradan 9.600 lira tasarruf edilmişti.⁷⁵

72-) BA, BEO, Maliye gelen: 267056; Ayrıca bkz. MMZC, 73. İnikad, 4 Mayıs 1325, celse:1, s. 460-61; 80.000 liranın ödenmesi için kabul edilen kanun metnine bkz. Düstûr Tertib-i Sâni I, s. 191.

73-) BA, BEO, Meclis-i Mebusân Giden:266037.

74-) 20.000 liranın gönderilmesi hakkında Said Paşa'dan Mahmud Şevket Paşa'ya yazılan tezkire için bkz.Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:71,Kla:14,Fih:1/8-9.

75-) Gn.Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos:57,Kla:82,Fih:4/4.

Yol inşaatı için gönderilen efradın şahsî ihtiyaçlarının (örtü, kaput, ayakkabı, elbise vs.) temini için müfettişlik vekâletinden 14 Mayıs (1325) tarihinde çekilen telgrafta 11000 örtü, kaput, yağmurluk isteniyordu. Makedonya ikliminin sertliğinden dolayı bunların en kısa zamanda sağlanması gerektiği belirtiliyordu.⁷⁶ Bu sırada başkentte bu istekler pek dikkate alınmamıştı.⁷⁷

Bu arada III. Ordu kumandanlığının bildirdiğine bakılırsa yol inşaatı için gönderilen askerinin büyük çoğunluğu yollarda, bir kısmı askerî inşaatlarda, ambar hizmetlerinde kullanılırken, bir kısmının başıboş bulunduğu ifade edilerek artık Rumeli'ye asker gönderilmemesi teklif ediliyordu. Nitekim Hâdi Paşa, hazinenin bunlara boşuna masraf yapmamasını istiyordu.⁷⁸ Hareket ordusu komutanlığı ise, yine bildiğini okuyordu. Eylül 1909 sonlarına kadar suçlu-zanlı bilimum efradın Rumeli'ye gönderilmesi devam etti. Bunların yanında bir kısım suçsuz kişiler de gönderilmişti. Böyle bir durumu düzeltmek için I. Süvari Fırkası kumandanı Mirliva Salih Paşa 2 Ağustos 1325/15 Ağustos 1909'da I. Ordu kumandanlığına bir tezkire yazmış; buna göre V. Süvari Alayının 321-22 duhullü efradı Rumeli'ye gönderilecekken, yanlışlıkla 1323-24 duhullüler Rumeli'ye gönderilmişlerdi.⁷⁹ V. Süvari Alayının 1323-24'lü

76-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:71, Kla:14, Fih:1/64-65-67.

77-) Yol inşaatı için Rumeli'ye gönderilen efradın arasında bulunan Bando Mülâzımı Mustafa Turan'ın verdiği ifadelerle bakılırsa; Rumeli'ye gönderilen bu askerlere çok acımasız davranılmış, ne elbise, ne de yiyecek temin edilmişti. Kafilelerin çoğu Rumeli'ye giderken balık istifi dizildikleri vagonlarda hastalanmış, Rumeli'nin soğuk gecelerine dayanamadan ölmüşlerdi. Vak'anın asıl tertipçisi olan İttihadçılar kahraman, masum olarak ölenler vatan haini olmuşlardı. Mustafa Turan'ın bu ifadelerinin biraz hissî olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. 31 Mart Faciası, İstanbul 1966, s.

78-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:57, Kla:82, Fih:4/1.

79-) BA, BEO, Mâliye gelen:265894; Bu belge de M.Turan'ın ifadelerini doğrulamaktadır.

efradı ise isyana karışmamış, taltif edilmesi gerekirken cezalandırılmışlardı. Bu bakımdan yanlışlıkla Rumeli'ye gönderilen bu 214 neferin İstanbul'a getirilip taltif edilmeleri kararlaştırıldı.⁸⁰

Bu sırada Yemen'de de bir takım karışıklıklar ortaya çıktı. Hareket ordusu kumandanlığına Harbiye Nâzırı Salih Paşa'nın 31 Temmuz 1325/13 Ağustos 1909 tarihli tezkiresiyle, Rumeli'ye gönderilen efrattan isteyenlerin bir kısmının Yemen'de görevlendirilmek üzere İstanbul'a getirilmesi teklif edildi. Rumeli'de bunlar 3 sene istihdam edileceklerken, halbuki Yemen'e giderlerse 1.5 sene hizmet ederek askerî şereflerini tekrar kazanacaklar ve isteyenler bu süre sonunda terhis edileceklerdi.⁸¹ Tespit edilecek olan 2.000-3.000 civarındaki asker, Yemen'de isyan eden Mehdî'ye karşı kullanılacaktı. Şayet içlerinden istekli çıkmazsa bu kadar askerin cebren Yemen'e sevki de düşünülüyordu.⁸²

Rumeli'ye gönderilen ve oldukça zor şartlar altında çalıştırılan Hassa ordusu efradının inşa ettiği yolları devlet, 3 yıl sonra terke mecbur kalacaktı.

Öte yandan Hareket ordusu kumandanlığına göre, Abdülhamid döneminde en güçlü ordulardan olan Hassa ordusu isyana karışmış, adını lekelemişti. Bu orduya Hassa lafzının ilâvesiyle diğer ordulardan mümtaz bir yerde bulundurulmasına artık gerek görülüyor, zikredilen ordunun I. Ordu olarak adlandırılması Harbiye Nezareti tarafından teklif ve kabul olunuyordu.⁸³

80-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:57, Kla:82, Fih:4/3.

81-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:16.

82-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:16/2.

83-) BA, BEO, Şuray-1 Devlet Giden:266231.

Hassa ordusu efradından başka İstanbul'da şüpheli görülenlerin de sürgün edilmesi kararlaştırıldı. İstanbul'da bulunan taife-i ekrâdın bu sırada bir harekâta kalkışacağı haberi alındı. Pears, bunların İstanbul'da Ermenilere saldıracağını belirtiyordu.⁸⁴ Bazılarına göre bunlar şehri yağmalayacaklardı. Şayet âsiler başarılı olsaydı. İstanbul'da bunların tahakkümü başlayacaktı.⁸⁵ Hükûmet bunların içlerinde aleyhtar olanların aranmasını ve memleketlerine sürgün edilmesini; bir kısmının da Erzurum'da inşası kararlaştırılmış olan yolların yapımında istihdamını kumandanlıktan aldığı fikre istinaden tatbikine karar verdi.⁸⁶

e-) Hareket Ordusu Efrâd ve Zâbitânının Taltifi

II. ve III. Ordulardan mürettep olup Hareket ordusu adıyla İstanbul'a gelen askerler İttihadçuların ifadesiyle "nigehbân-ı hürriyet" idi. Onlara göre, 31 Mart olayını bastıran, başkenti, dolayısıyla imparatorluğu uçurumun kenarından kurtaran bu ordu her şeyi hak etmişti.

29 Nisan 1909'da Hareket ordusundan şehid olanlar için gayet gösterişli bir cenaze töreni yapılmıştı. Bir kısmının da hastanelerde tedavisi devam etmekteydi. Bu sırada 17 Mayıs 1909 tarihli Meclis-i Mebusân kararıyla "vatani muhataradan kurtaran ordu efradı için gümüşten, ümerâ ve zâbitân için altundan, 11 Nisan 1325 tarihli bir madalya tevzi edilmesi" kararlaştırılmıştı.⁸⁷ Şehid olanların ailelerine, iş yapamayacak derecede mecrûh olup sakat kalanlara da

84-) E.Pears, a.g.e., s.483.

85-) W.M.Ramsay, a.g.e., s. 108.

86-) BA, BEO, Dahiliye giden:266051; İstanbul'da hamallık ve işçilikle geçimini temin eden taife-i ekrâdın Hamidiye Süvari Alayları ile irtibatı olduğu biliniyor; Bunların Abdülhamid taraftarı olmaları sebebiyle kumandanlıkça şüpheli görülüyordu.

87-) BA, BEO, Maliye giden:266286; BA, MVM, nr:127, 22 R. Ahır 1327/12 Mayıs 1909.

kayd-ı hayat ile maaş tahsisi kararlaştırılmış;⁸⁸ bu konuda kararname hazırlanmış ve padişahın onayından çıkmıştı.⁸⁹ Buna göre, İstanbul'daki çarpışmalarda malûl olan kara ve deniz subay ve askerleriyle şehidlerin yetimleri ve eşlerine tahsis olunacak "fevku'n-nizâm" maaşlar hakkında tanzim olunan kanun 25 Temmuz 1325/7 Ağustos 1909'da tasdik edilmişti. Kanuna göre, mektep talebesi ve askerler 250; mülâzım-ı sâni, kâtip muavini ve esnaf-ı askeriye 550; mülâzım-ı evvel 650; yüzbaşı vekili, tabur kâtibi ve tabur imamı 700; yüzbaşı 750; kolağası, âlay kâtibi, âlay imamı 850; âlay emini 900; binbaşı 950; kaymakam 1050; miralay 1150 kuruş tekaüd maaşı alacaklardı.⁹⁰ Malûl olanların maaşları ise yukarıdaki rütbelerde belirtilenlerin 100 kuruş eksiği olacaktı. Buna göre, yaş ve mezhep farkı tefrik olunmaksızın malûl olan gönüllülerde bu kanuna tâbi idi. Kabul edilen bu kanun metinleri Hareket ordusunun bütün mürettep fırkalarına dağıtıldı.⁹¹ (EK-14)

Öte yandan Hareket ordusunun subay ve askerlerinin yetimleri ve bunların dul kalan eşleri için çeşitli bölgelerden yardımlar gönderilmeye başlandı.⁹² Selanik Askerî Kulübünden bir miktar (epeyce fazla denilmiştir)⁹³, V. Ordudan 1358.5 kuruş,⁹⁴ Sakız Sancağından 11.213.5 kuruş,⁹⁵ Aydın'dan 7.5 lira,⁹⁶ Tirebolu'dan 2487.5 kuruş,⁹⁷ Musul İttihad ve Terakki Cemiyeti çabalarıyla IV. Ordudan ve diğer bölgelerden

88-) BA, BEO, Meclis-i Mebusân gelen: 266261; 268397; BA, MVM, nr: 128, 28 C. Evvel 1327.

89-) BA, İrade Kavanîn ve Nizâmât nr: 1, 20 Recep 1327.

90-) Düstûr Tertib-i Sâni I, s. 417.

91-) Gn. Kur. ATASE Arşivi nr: 9-3411, Dos: 57, Kla: 82, Fih: 14/4.

92-) BA, BEO, Dahiliye gidên: 266121, Dos: 57, Kla: 82, Fih: 14/4.

93-) Gn. Kur. ATASE Arşivi 9-3411, Dos: 57, Kla: 82, Fih: 14/10.

94-) Gn. Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fihrist: 14/14.

95-) Gn. Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fih: 14/9.

96-) Gn. Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fih: 14/3.

97-) Gn. Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fih: 14.

epey miktarda yardım gönderilmişti. Yardımların temin edilmesinde İttihad ve Terakki Cemiyetinin propagandası etkili oluyordu. Ayrıca Dersa'âdet İngiliz Ticaret Odası da 155 lira 48 kuruşluk çeki Oda reisi Edmond Bilak tarafından Hareket Ordusu K.lığına vermişti.⁹⁸ Bunun üzerine kumandanlık da 5 Ağustos 1325/18 Ağustos 1909'da İngiliz Ticaret Odasına teşekkür dileklerini sunmuştu.⁹⁹ Bu arada Sabah gazetisi 1864 kuruş verirken, Yemen'den de 200 lira geldiği anlaşılıyordu.¹⁰⁰ Yardımların düzenli bir şekilde tespit ve toplanması için bir de "Hareket ordusu iâne Komisyonu" kuruldu. Başına II. Mürettep Fırkadan Mülâzım-ı Sâni Kenan getirildi.¹⁰¹ İane Komisyonunda büyük miktarda para birikmiş olup¹⁰² bunun nerede kullanıldığına dair bir tespit yapılamamıştır.

Hareket ordusuna madden ve manen yardımda bulunanlar taltif edilmekten geri kaçıyordu. Ordu İstanbul'a gelirken Çatalca Mutasarrıflığı vekâletinde bulunan Rum asıllı Logofet Beyzâde Atnaş Bey, ordunun orada her türlü ihtiyaçlarını temin ettiğinden Kavala gibi birinci sınıf bir kaymakamlığa tayini teklif ediliyordu.¹⁰³ Anlaşıldığına göre, Atnaş Bey Kavala'ya değil de Erdek kaymakamlığına tayin olunmuştu.¹⁰⁴

Hareket ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa ve Salih Paşa da yeniden I. rütbeden Nişân-ı Osmanî ile taltif edilmişlerdi.¹⁰⁵ Mahmud Şevket Paşa'ya daha sonra

98-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411, Dos:57,Kla:82,Fih:14/5.

99-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:56,Kla:82,Fih:34.

100-) Gn.Kur.ATASE Arşivi; Aynı numara, fih:34/1-6.

101-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:36,Kla:82,Fih:7,7/1.

102-) BA,BEO,Meclis-i Mebusan gelen:270355.

103-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:50,Kla:80,Fih:1/53.

104-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara, Fih:1/68.

105-) BA,BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniyye:270298,BA,İrade Taltifat nr:3, 7 Recep 1327.

Fransızlar Gran Karduva,¹⁰⁶ Almanlar I. Rütbeden Frederik¹⁰⁷ nişanını lââyık görmüşlerdi. Padişah ise tedavi altındaki bütün hareket ordusu efradını IV. ve V. rütbeden mecidî nişanlarla taltif etmişti.¹⁰⁸

Ordunun İstanbul'daki isyanı bastırıp tekrar kontrolü sağlaması yabancılardan da dikkatini çekmişti. Zaten Hareket ordusunun İstanbul'a yürüyüşünü günü gününe haber alıyorlardı. İstanbul'daki büyük devletler elçileri de kendi devletlerine gelişen olaylar hakkında anında bilgi vermekteydi. Devletler de bu gelişmelere göre politikalarını yeniden tanzim etmeye dikkat gösterdiler.

İngiliz Hariciye Nazırı Edward Gray, Mahmud Şevket'e yazdığı telgrafında onu başarısından dolayı tebrik ediyordu.¹⁰⁹ Almanya'dan gelen telgrafa göre Rumeli ordusunun bu parlak - başarısının orada hüsn-ü tesir yarattığı belirtiliyor; bununla beraber Abdülhamid'e kayıtsız bakılamayacağı, saltanatında herkese müsavi davrandığı, bunlara rağmen bu hükümdarın mizacında bazı büyüklükleri de inkâr etmek caiz değildir, deniyordu. Abdülhamid, Almanlar'ın ifadesine göre, imparatorluğu bir hayli muhataradan kurtarmıştı. Almanya devleti de İngiltere gibi Osmanlı devletine karşı dostluğunu devam ettireceğini belirtmekteydi. Öte yandan İngiliz Hariciye Nazırı, İngiltere'nin İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı Ahrar'ı desteklediği şayialarını da yalanlıyordu.¹¹⁰ Fransa sefiri de orduyu başarısından dolayı tebrik ediyordu.¹¹¹

106-) BA, BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniye: 274181.

107-) BA, BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniye: 274152; BA, İrade Taltifat nr:18, 15 Şevval 1327.

108-) BA, İrade Husûsî nr:48, 30 R.Ahır 1327.

109-) BA, BEO, Hariciye gelen :265951; Ayrıca bkz. Sabah nr: 7053, 15 Mayıs 1909.

110-) BA, BEO, Hariciye gelen: 265951.

111-) Sabah nr:7036, 15 Nisan 1325/29 Nisan 1909.

f-) Hareket Ordusunun İstanbul'daki Son Durumu

Hareket ordusu birlikleri İstanbul'a girdikten sonra bir kısmı I. Ordunun muhtelif karargâhlarında kalırken, bir kısmı da çadırılı ordugâhta ikâmet etmekteydi. Çadırılı ordugâh Rami ve Davutpaşa semtlerinde kurulmuştu.

Bu sırada Mahmud Şevket'in ismi bütün Osmanlı ülkesinde duyulduğu gibi, ülke dışında da büyük yankı yarattı. Bilhassa Almanya'daki tesiri fazla oldu. Genç Türkler'in bu başarısından dolayı Almanlar da kendilerine pay çıkarıyordu. Osmanlı ordusunda uzun yıllar görev yapmış olan Von Der Goltz, Mahmud Şevket hakkında şöyle diyordu: "...Mahmud Şevket Paşa kemâlât-ı askeriyede Almanya'da bile kesb-i imtiyaz edecek askerlerdendir. Kıymet-i askeriyece kendisini bizden biriyle temsil etmek istersem derim ki, Mahmud Şevket Paşa bugün Alman ordusu erkân-ı harp reisi Baron de Moltke derecesindedir. İşte Osmanlı ordusunda bu derece muktedir askerler vardır..."¹¹² Bu beyanatın İkdam'-da neşrinin ertesi günü onun sadık talebesi olan Mahmud Şevket Paşa, Goltz'un Osmanlı ordusunda yeniden istihdamı için teklifte bulunmuş; teklif padişah tarafından da kabul edilmişti.¹¹³ Böylece Goltz'un orduda yeniden istihdamı Alman taraftarı zabiân-ı da hüsn-ü tesir yaratmış, bu Alman Paşası için gazetelerde övgü dolu makaleler neşredilmişti.¹¹⁴

Bu arada Zaptiye Nezâreti tarafından geceleri saat 9.00'dan sonra sokağa çıkma yasağı getirildiğinden müşkil durumlar ortaya çıkıyordu.¹¹⁵ İtfaiye alayı efradı da bu yasaklamaya

112-) İkdam nr: 5359, 28 Nisan 1909.

113-) BA, İrade Askeriye nr:26, 25 R.Ahır 1327/3 Mayıs 1325.

114-) Yeni Tasvîr-i Efkâr, 22 Mayıs 1909; H. Cahid Tanin'de Mahmud Şevket ve Goltz'un Alman çıkarlarına hasredilmiş bir askerî diktatörlük kurmak istediklerini belirtiyordu. Bkz. nr: 446, 17 Aralık 1909.

115-) İkdam nr: 5360, 29 Nisan 1909.

tâbi tutulduklarından dışarı çıkamamışlar, bu yüzden gece şehirde çıkan yangınlarda epeyce hasar olmuştu. Bunun üzerine İtfaiye efradı bu yasaklamanın dışında bırakıldı.¹¹⁶

Öte yandan Hareket ordusu Kumandanlığının aldığı tedbirlerden birisi de şehirdé devriye kolları teşkil etmesiydi. Kağıthâne'de halka açık yerlerde süvari, piyade, polis ve jandarma görevlendirilmesi; Eyup-Yedikule hakkında da karşılıklı gidip gelen dörder kişilik iki süvari devriyesi görevlendirildi. Çırpıcı Veli Efendi tarafında da iki kol polis devriye gezecekti. Galata Köprüsünde, Haydarpâşa iskelesinde iki komiserle beş polis, vapurlarla gidip gelmek üzere on kişilik bir polis gurubu görevlendirildi.¹¹⁷ Kumandanlık Hareket ordusu efradının her ne suret ve münasebetle olursa olsun yerli ahali, jandarma ve polislerle temas etmemelerini emrediyordu.¹¹⁸ Bu arada Meclis-i Mebusân Dairesinin korunması için X. Alay III. Tabur görevlendirildi.¹¹⁹ Mühendishâne-i Berri-i Osmanî'nin muhafazası için Harbiye talebeleri görevlendirildi.¹²⁰

Diğer taraftan 31 Mart olayında ilgileri olduğu zannıyla yargılanarak divan-ı harpçe sürgün edilen paşalar afvedilmeleri için dilekçeler göndermeye başladılar. Bunlar genellikle sağlık sebeplerini ileri sürerek afvedilmek ve İstanbul'a gelmek istiyorlardı. Dahiliye nezareti ise bunların sürgün oldukları kalelerden şehre inmeleri için müsaade vermişti.¹²¹ Bu arada Derviş Vahdetî'nin hanımı da fıkır u zaruret içinde olduğunu belirterek devletin yardım etmesini istiyordu.¹²² Bir

116-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:38,Kla:71,Fih:3/9,4/11,3/7.

117-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara,fih:3/8.

118-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara,Fih:3/6.

119-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara,Fih:4/1.

120-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara,Fih:4/3.

121-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:56-57,Kla:82,Fih:10,10/1-2-3,12/1.

122-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:57,Kla:82,Fih:14/16.

kısım ileri gelenler ise memlekette artık kimsenin isyandan dolayı yargılanmamasını, afv-ı umûmî ilân edilmesini Hareket Ordusu kumandanlığından rica ediyorlardı.¹²³

Bu sırada 31 Mart öncesi terhis edilmeleri gerekirken, olayın patlak vermesi üzerine terhisi ertelenmiş olan Hareket ordusunun 1321 duhullü efradının hemen terhisi gerekiyordu. Nitekim İstanbul'da bulunan bu askerlerin sabrı tükenmekte idi. III. Ordu kumandanı Hâdi Paşa da aynı mealde bir telgraf çekerek şayet 1321'li efrad terhis edilmezse Rumeli'deki III. Orduda her an bir olayın patlak vereceğini zikrediyordu.¹²⁴ Bütün bu hususların halli için Hareket ordusu kumandanlığı yetkili görünüyordu.¹²⁵

Rumeli'den gelen ordu birlikleri, kendilerini diğer birliklerden üstün görüyor, hareketlerinde bir pervasızlık bulunuyordu. Nitekim Mahmud Şevket Paşa bu durumun önlenmesi için gerekli emirleri vermekten kaçınmadı. Bazı askerlerin Maslak ormanlarına zarar vermeleri üzerine, yakalananların şiddetle cezalandırılacağı belirtildi.¹²⁶ Rumeli askerinin kendini üstün görme psikolojisi hal ve hareketlerinde de belli oluyor; kanun neferi olarak devriye gezen askerler fişekleri çapraz kemer şeklinde ceket üstüne asıyor, rovelvörü de dışarıda olarak fedaice dolaşıyorlardı.¹²⁷ Bu durumun men edilmesi için Aziziye Jandarma Kumandanı Hasan Tahsin Bey tarafından merkez kumandanlığına bir tezkire verildi.¹²⁸ Bu arada Hareket ordusunun bir kısım zâbitân ve başıboş erlerinin Galata Umumhânelerinin etrafında dolaşmaları şikâyete

123-) Gn. Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:57, Kla:82, Fih:14/13.

124-) Gn. Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:71, Kla:14, Fih:2/17-18-19, 18-19, 52, 1/14.

125-) Gn. Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:53, Kla:80, Fih:1/11.

126-) BA, Yıldız Maruzât Defteri, nr:15660.

127-) Bu durum mēşrutiyet öncesi Makedonya'daki çetelerde yaygındı. Hareket ordusuyla gelen gönüllülerin çoğunluğu bu şekilde teçhizatlanmıştı.

128-) Gn. Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:38, Kla:71; Fih:3/15.

sebeğ olmuştı. Bu gibi hal ve hareketin askerliğin şeref ve vekarına uymadığı zikredilerek kesinlikle o bölgede zabitan ve askerlerin bulunmaması emredilmişti.¹²⁹

g-) Hareket Ordusunun Diğer Vilâyetlerdeki
Asayiş Tedbirleri

İstanbul'a Hareket ordusu birlikleri girmezden evvel bazı askerler Anadolu tarafına firar etti. Firarîlerin büyük bir kısmı silâhlı olarak Kastamonu ve Ankara taraflarına gittiklerinden,¹³⁰ Bunların tutuklanmaları için mevcut jandarma kuvvetinin yetersiz kalacağı tespit edildiğinden redif kuvvetlerinin silâh altına alınması kararlaştırıldı.¹³¹ Bu sırada Meclis-i Vükelâda alınan karara göre bir mahalde vukuat ortaya çıkarsa anında bastırılması için o mahallin kumandanlığına geniş yetki veriliyor,¹³² mevcut kuvvetlerin arttırılması kararlaştırılıyordu.¹³³

Nitekim, bu yüzden Hareket ordusukumandanlığı her hangi bir isyan vukuunda askere ihtiyaç duyan mahallerin tespiti yoluna gitti. Buna göre bazıvilâyetler asker isterken, bir kısmı mevcut kuvvetlerin yeterli olduğunu beyân etti.¹³⁴ Bu arada Suriye, Konya, Edirne, İşkodra, Kastamonu, Erzurum, Kosova, Van, Selanik, Cezâir-i Bahr-i Sefid ve Marmuratü'l-Aziz vilâyetleriyle Kudüs, Çatalca, Zor, Biga ve İzmit sancaklarında yeterlikuvvet bulunduğu tespit edildi. Ancak Diyarbakır'daki kuvvet yetersiz bulunduğundan Hasan-kala'daki XIX. Alayın Diyarbakır'a getirilmesi kararlaştı-

129-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411, Dos:38, Kla:71, Fih:3/16.

130-) BA, BEO, Dahiliye giden:265785.

131-) BA, MVM nr:127, 12 R. Ahır 1327/19 Nisan 1325.

132-) BA, MVM nr:128, 6 C. Evvel 1327/13 Mayıs 1325.

133-) BA, MVM nr:128, 6 C. Evvel 1327/13 Mayıs 1325

134-) BA, BEO, Harbiye giden:266358.

rıldı. Ayrıca Bitlis'teki taburun mevcudunun arttırılması yoluna gidildi. Sivas, Karahisar, Tokat, Merzifon, Zile ve Koçgiri şehirlerinde de kâfi miktarda asker temini, Beyrut'taki askerin de arttırılması karara bağlandı.¹³⁵

Bu sırada divan-ı harplerde hapis, idam, sürgün vs. cezalara çarptırılmasından dolayı sanıkların aileleri mağdur kaldıklarından devamlı olarak kumandanlık makamından yardım istiyorlardı.¹³⁶ Meclis-i Vükelâda bu konu görüşüldü, fakat birsonuç alınamadı. Cezaya çarptırılanların ailelerinin sefaleti de birkat daha arttı.¹³⁷

Öte yandan İstanbul'da bazı suçluların yargılanması hâlâ devam ederken Ayvalık'taki Rumların silâhlandıkları haberi geldi.¹³⁸ Bunun üzerine devlet ânında müdahalede bulunarak bölgedeki mevcut kuvveti arttırma yoluna gitti.¹³⁹

Bu arada hükümet kabine ve ordunun aleyhinde neşriyat yapan Serbestî gazetesi ve matbuâtı ile ¹⁴⁰ Yeni Asır¹⁴¹ ve Şam'da çıkan el-Muktebes ¹⁴² adlı gazete ve dergilerin kumandanlığın teklifiyle yayınının durdurulması kararlaştırıldı.

h-) Hareket Ordusu Birlikleriyle Gönüllülerin Masraflarının Temini

Hareket ordusunu finanse eden müteahhidler yaptıkları harcamanın ordunun İstanbul'a girmesinden sonra ödenmesini kararlaştırmışlardı. Ordu İstanbul'a giderken Ziraat Bankaları

135-) BA, BEO, Harbiye giden: 267186; Ayrıca bkz. BA, MVM nr: 128, ^{73C} Evvel 1327/13 Mayıs 1325.

136-) BA, MVM, nr:130, 11 Recep 1327/15 Temmuz 1325; Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:45, Kla:71, Fih:3/8,13.

137-) BA, MVM, nr:132, 16 Şaban 1327/20 Ağustos 1325.

138-) BA, Harbiye gelen: 268241.

139-) BA, Dahiliye giden: 270222.

140-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:21.

141-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:21/2.

142-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:50, Kla:80, Fih:1/30-31.

ve hükümet sandıklarından para alınmış olduğundan yaklaşık her taburda 500 lira mevcuttu.¹⁴³

Hareket ordusuyla gelen gönüllü efraddan Mahmud Şevket Paşa da çekiniyordu; Çünkü bunların çoğunluğu Rumeli'de çetecilikle meşgûldü. Paşa, bunların İstanbul'da her hangi bir suistimaline mahal bırakmadan bir an önce gönderilmeleri fikrindeydi. Bir kısım Bulgar gönüllü reisleri Sandanski emrinde Yıldız'ın işgalinde de bulunmuşlardı.¹⁴⁴

Diğer taraftan Hareket ordusu birliklerinin İstanbul'a girdikleri gün gönüllü birlikler kendi milletlerine ait okul ve mabetleri ziyaret etmişler; oralarda büyük törenlerle karşılanmışlardı. Bu arada Filibe Rum gönüllüleri reisi Kapitan Keta 40, Bulgar Paniça 850, Kapitan Krayka da bir miktar maiyeti halkıyla Harbiye Mektebini ziyaret ederek törenle karşılanmışlardı. Bu hey'ete Arnavut gönüllüleri liderleri Bayram Fehmi ve Çirçis'le katılmıştı.¹⁴⁵

Hareket ordusu İstanbul'a girdikten sonra gönüllü olarak orduda bulunan bazı efradın silâh ve cephaneleriyle kayıplara karıştıkları tespit edildiğinden¹⁴⁶ kumamdanlıkça bunların her hangi bir hareketinden çekinilmekteydi.

Hareket ordusuyla gelen gönüllü birlikler -ki bunlara millî taburlar da deniyordu- için yapılan harcamanın hangi yerden geldiyse, o mahallin redif veya nizamiye taburundan ödenmesi kararlaştırıldı.¹⁴⁷ İleri tarihli belgelerden

143-) Sabah nr: 7041, 3 Mayıs 1909.

144-) M.Turan'a göre, Yıldız'daki hazineleri gönüllü tairesinden olan Bulgar, Rum, Arnavut ve Sırp çeteleri yağmalamışlardı. Olayları yaşadığını itiraf eden yazara itimad edilecek olursa Enver ve Sandanski Yıldız sarayına omuz omuzagirmişlerdi. Bkz. a.g.e, s. 58-59.

145-) Osmanlı nr: 38, 45, 23 Nisan-15 Mayıs 1909.

146-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:58, Kla:71, Fih:12/7-8-9.

147-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:71, Kla:14, Fih:1/62.

anlaşıldığına göre bu meblağ ordu tarafından ödenmişti.¹⁴⁸ Bu arada gönüllülerin de diğerleri gibi Davutpaşa ve Sarayburnu ordugâhında toplandıkları anlaşılıyordu.¹⁴⁹ 1 Mayıs 1909'dan itibaren gönüllülerin bir kısmı vapurla, bir kısmı da trenle Rumeli'ye gönderilmeye başlandı.¹⁵⁰ Mayıs ayı başında Sabah muhabirinin Resneli Niyazi Bey ile yaptığı mülâkata göre İstanbul'a gelirken ordunun her şeyi bol olduğu anlaşılıyordu. Niyazi Bey gönüllüler içinde Bulgar, Rum, Arnavut, Yahudi, Ermeni ve Sırp'ların bulunduğunu belirterek, bunların İstanbul'da çok dürüst (!) davrandıklarını ifade ediyordu.¹⁵¹ (EK-15)

5 Mayıs 1909 günü İstanbul'dan Rumeli'ye hareket eden islâm, Bulgar, Sırp, Arnavut, Rum ve musevî gönüllüler askerî mızıkayla İttihad ve Terakki Cemiyeti kulübüne gelerek törenle uğurlanmışlardı. Paniça ile ileri gelen bir Bulgar "vatan uğrunda kanlarını son damlasına kadar akıtacaklarını" ifade eden nutuklar vermişlerdi. Sırp mebus İlyaboviç yaptığı konuşmada:"Ahmed Konstantin ile Mişon Yuvan ile Petro Borgiçyan ile kanun-ı esasîyi müdafaa etti," diyordu. Daha sonra gönüllüler kalabalık bir halk kitlesi tarafından limandan uğurlandı.¹⁵² Bu sırada mecliste Priştine mebusu Hasan Bey'e Kosova vilâyetinden 110.000 gönüllü hazırlamaya muvaffak olduğundan dolayı teşekkür ediliyordu.¹⁵³

148-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:71,Kla:14,Fih:1/57; BA,BEO,Harbiye giden: 276209.

149-) Sabah nr: 7037, 29 Nisan 1909.

150-) İkdam nr: 5362, 1 Mayıs 1909; Sabah nr: 7039,1 Mayıs.

151-) Resneli Niyazi Bey:"o kadar dürüst davrandılar ki gönüllüler kimsenin canına malına dokunmadı. Buna biz dahi hayret ettik,"der. Sabah nr: 7041,3 Mayıs 1909.

152-) Sabah, aynı nüsha.

153-) Bu kadar gönüllü yazılır fakat büyük bir kısmı bölgelerinde kalmıştır.Bkz. MMZC,21 Nisan 1325, 66.İnikad, celse:1,s.205.

Bu sırada Hareket ordusu kumandanlığı yapılan masrafların ödenmesi için uğraşıyordu. Hareket ordusu birliklerinin İstanbul'a nakli için ordu, Dersaadet-Selanik İltisak Hattı Kumpanyasına 2.276.663 kuruş borçlanmıştı. Bunun ödenmesi için Maliye nezaretiyle yazışmalar başladı. Maliye Nâzırı bütçede para darlığını ifade ederek, bu masrafın III. Ordu tarafından ödenmesini teklif ediyordu.¹⁵⁴ Öte yandan Hareket ordusuyla gelen jandarmalar için maaş tahsis edilmesi istendi. Jandarmalara birer maaş ikramiye verilip gönderilmeleri kararlaştırıldı.¹⁵⁵ Daha sonra polis memurları da aynı haklardan istifade etti.¹⁵⁶

Hareket ordusunda bu sırada artan bazı hastalıklara karşı tedbir alınması yoluna gidilmişti. Ordugâhlardan 30'ar yataklı seyyar hastahâneler kurulması düşünülerek bunların biri Maslak, diğeri de Silahtarağa'da olmak üzere kuruldu.¹⁵⁷

Kumandanlık Hareket ordusunun masraflarının ödenmesi için bir takım îâne komisyonları da kurmuştu. Bu arada İstanbul'a yurt dışından gösteri için gelenlere izin verilerek bunlardansağlanacak kârın orduya verilmesi kararlaştırıldı. Meselâ, bir Fransız hava seyahat şirketinin gösterisinden sağlanacak meblağ orduya verilecekti.¹⁵⁸ Mahmud Şevket Paşa ise bu durumun ordudaki zabitân için faydalı olacağını, tecrübelerini arttıracığını ifade ediyordu.¹⁵⁹

154-) BA, BEO, Harbiye giden: 276209.

155-) BA, MVM, nr: 129, 2 C. Evvel 1327/7 Haziran 1325, BA, BEO, Maliye giden: 268674.

156-) Gn. Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos: 13-A, Kla: 71, Fih: 1/55.

157-) BA, BEO, Maliye giden: 268674.

158-) BA, BEO, Dahiliye giden: 266696.

159-) Gn. Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos: 13-A, Kla: 71, Fih: 1/30-31.

1-) Orduda Tensikât (Tasfiye) Yapılması

Hareket ordusu İstanbul'da asayişini temin ettikten sonra orduda tensikât yapılması için çalışmalara başladı.¹⁶⁰ Açığa çıkarılmış ve çıkarılacak olan ümerâ ve zabitan hakkında kaleme alınan nizamnâmede bunlardan görev yapamayacak olanlarla hizmet müddetleri 20 yıl olanların tekaüdü; hizmetleri 20 yıldan az olanların ihtiyat zâbiti olarak istihdamı kararlaştırıldı. Gayri kanunî hareketlerden dolayı ihracı lâzım gelenlere bir defalık olarak bir meblağ verilmesi nizama bağlandı.¹⁶¹

Öte yandan alaylıların kadro haricine çıkarılmaları orduda hoşnutsuzluğa zebep oldu. Bunun üzerine Harbiye Nâzırı Salih Paşa bir beyannâme neşretme lüzumunu duydu. Buna göre, alaylı zabitan alaylardan yetiştiğinden dolayı açığa çıkarılmadığı, bütün ordu kumandanlıklarında bulunan gerek mektepli, gerekse alaylı ümerâ ve zabitanlardan ilmen, ahlâken ve kapasite bakımından bir değerlendirmeye tâbi tutulduklarını, alaylıların yanında pek çok mekteplin de açığa alındığını ifade ediyordu.¹⁶² Böylece neferlikten paşalığa yükselmeye engel olunuyor; askerliği meslek yapma, yükselme kapısı haline getirme önleniyordu. Bukapının kapanması orduda yükselme istidadını gösteren erbaş ve erleri İttihad ve Terakki Cemiyetine ve onun belkemiği olan mektepli zabitanâna düşman etmişti. Alaylılar, mekteplileri kendi mevkilerine göz diken ve geleceklerini söndürmek için uğraşan bir rakip olarak görüyorlardı.¹⁶³ Bu sırada III. Ordudan alaylı bir ferik, iki mirliva, iki miralay, beş kaymakam, bir binbaşı, üç kolağası, dört yüzbaşı ile bir mülâzım-ı evvel'in yaşlarının ilerlemesi ve hizmetlerinin 40-45 seneye varmasından dolayı tekaüden tasfiyeleri kararlaştırıl-

160-) BA, BEO, Meclis-i Mebusan giden: 266309.

161-) Gn. Kur. ATASE Arşivi: 9-3411, Dos: 71, Klâ: 14, Fih: 1/39.

162-) BA, BEO, Meclis-i Mebusân giden: 266180; Harbiye gelen: 265280.

163-) Gn. Kur. Başkanlığı, Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III/6, I. Kitap, Ankara 1972, s.186.

mıştı.¹⁶⁴

Hareket ordusu komutanlığı yıpranmış vekocamış olan orduyu gençleştirmeyi lüzumlu görüyordu. İlk teşebbüslerden birisi de Abdülhamid'in liyakate değil, sadakate göre verdiği rütbeleri geri almasıydı. Kumandanlık bu arada Meclis-i Mebusân'a "Tasfiye-i Rütüb Kanunu" kabul ettirdi.¹⁶⁵ Ancak orduda mukaveleyle kullanılan yabancı subaylarla şehzâdeler bu kanun dışında tutuldu. Kanunun tatbikinde bütün ordunun general, subay ve askerî memurları da dahildi. Ordu mensupları iki guruba ayrıldı: Bunlardan bir kısmı tasfiyeye tâbi tutulanlar, diğer bir kısmı da tamamen askerlikten ilgileri kesilerek emekli maaşı bile verilmeden ihraç olunanlardı. Okul ya da alaydan çıkmayarak her hangi bir rütbe ile askerliğe girmiş olanlardan ordu birliklerinde görev almamış olanlar da askerliğe giriş tarihleri esas alınarak rütbeleri yeniden ayarlandı. Bir kısmı da Harbiyede daha öğrenciyken rütbe almışlardı. Bu kanuna göre paşaların bazıları miralay, miralayların bazıları yüzbaşı, bazıları mülâzım olarak rütbeleri indirildi. Daha sonraki tarihlerde getirilen yaş hadi kanunu ile askerlik hizmeti de belirli bir düzene bağlandı.¹⁶⁶ 1909 Ağustosundaki düzenlemede Mahmud Şevket Paşa rütbesini I. Feriklikten (orgeneral), ferikliğe (korgeneral) indirmişti.¹⁶⁷ Rütbesi indirilen pek çok zabıt ise ordudan istifa etti. Tasfiye-i rütüb meselesi aslında daha önce 6 Mayıs 1325'te meclistegörülmüş, tehiri teklif edilmişti.¹⁶⁸ Bu arada tasfiye-i rütüb meselesinde Yıldız'da bulunan Jurnahlerden de istifade edildi. Jurnal verenin tasfiyesi için çalışmalar başladı.¹⁶⁹

164-) BA, İrade askeriye nr:76,21 Ramazan 1327.

165-) Tasfiye-i rütüb kanunu 25 Temmuz 1325/7 Ağustos 1909 tarihlidir. Bkz. Düstûr Tertib-i Sâni I, s.421.

166-) Düstûr, s. 324; Takvim-i Vekayi nr:718,28 Aralık 1326.

167-) Ali Cevad, a.g.e., s.68, dipnot:2.

168-) BA, BEO, Meclis-i Mebusan giden: 271514.

169-) BA, BEO, Meclis-i Mebusân giden: 267158.

31 Mart olayında küçük zabitlerin kıskırtmasının fazla olduğunu gören Mahmud Şevket Paşa ayrıca küçük zabit mektebi açılmasını da teklif etti. Mekteb için hazırlanan nizamnâme Harbiyede görüşülmüş, Padişahdan da irade alınmıştı.¹⁷⁰

Bütün bu gelişmeler sırasında Padişah, kendisinin tahta çıkmasını sağlayan ordu için bir nutuk verdi. Nutuk 16 Mayıs 1325/29 Mayıs 1909 günü Harbiye meydanında bütün ümerâ, zabitân ve askerler önünde okundu:¹⁷¹ "Asker evlâtlarım!" diye başlayan nutukta Padişah, tahta nasıl cülûs ettiğini, kendisinin meşrutiyetin ilk padişahı olduğunu, şeriate sadık kalacağını, "toprağı evladının kanyıyla sulanan bu mübarek vatanın şan ve şevketi, refahı için" her türlü sebebe başvuracağını belirterek askerlerin âmirlerine itaat etmesini, kanun ve nizamnâmelere uymalarını tavsiye ediyordu.¹⁷²

j-) Yıldız Evrakı Tetkik Komisyonu'nun Kurulması
ve Yıldız Sarayı'nın Araştırılması

Abdülhamid'in ikâmetgâhı olan Yıldız Sarayı hiç bir müsademeye mahal bırakılmadan II. Fırka kumandanı Mirliva Şevket Turgut Paşa'ya teslim olmuştu. Bu sırada Yıldız'a gelen Enver Bey de işgal kuvvetleri içinde yer alıyordu. Enver Bey, 10 Nisan 1325 günü (23 Nisan 1909) Silâhtarğa'da iken beraberinde bulunan Sandanski ve çetesini de maiyetinde getirdi.¹⁷³

170-) BA, İrade askeriye nr:165, 21 Ramazan 1327.

171-) Gn. Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:13-A, Kla:71, Fih: 1/14.

172-) Takvim-i Vekayi nr:226, 17 Mayıs 1325.

173-) K. Karabekir eserinde gelişmeleri şöyle anlatır: "Enver Bey bana Sandanski ve çetesini takdim ettiği sırada bunları getirmesen iyiolurdu. Bu mücadeleyi bir Türk davası olarak halletmemiz lâzımdı, dedim. Enver Bey, Avcı taburlarının mahirâne bomba kullandıklarını onlara karşı ancak bu komitacıların mukabele edebileceğini belirtti. Ben, Bulgarların müsademeye sokulmamalarını, zirâ bunların vereceği zayıatın aleyhimize olacağını belirttim." a.g.e, s. 461-62.

Ordu birlikleri Yıldız'a gidince geniş çaplı bir operasyona girişti. Evvelâ Abdülhamid'in musahiplerinden Cevher ve Nadir Ağalar tutuklandı. Cevher Ağa divan-ı harp kararı ile idam olunurken Nadir Ağa kurtuldu.¹⁷⁴ Cevher Ağa'nın malları müsadere edildi¹⁷⁵ ve bankalardaki menkûlleri,¹⁷⁶ gayri menkûlleri¹⁷⁷ ne varsa elinden alınıp ailesi sürüldü. Bu arada Nâdir Ağa'nın gönderdiği tezkireler incelenerek, sonuçta masumiyetine karar verildi.¹⁷⁸ Nadir Ağa'nın da malları müsadere edildiğinden fakr u zaruretini beyân eden tezkireler yazıp devletten yardım isteği uygun görüldü.¹⁷⁹ Yıldız'ın tesliminden sonra Abdülhamid'in hizmetçilerinden büyük bölümü Yemen'e sürüldü. 9 Temmuz 1325 tarihli bir kararla Harbiye Nêzâreti bunların afv edildiğini bildirip memleketlerine dönmelerine izin verdi.¹⁸⁰

Yıldız Sarayı'nda asıl yapılmak istenen şey, Abdülhamid'in saltanatı boyunca toplanan jurnallerin tetkik edilmesiydi. Bu arada jurnal sahiplerinin ilân edilmesi de gerekiyordu.¹⁸¹ Hareket ordusu kumandanlığı Yıldız Sarayı'ndaki evrakın tetkikine memur hey'ete nezaret etmek için mebusandan üç kişinin görevlendirilmesini kararlaştırdı. Kura sonucu Yıldız'da bulunan paraları saymak üzere Haleb Mebusu Ali Cenânî,

174-) M. Turan'a göre, Enver ve maiyetindeki Bulgar eşkiyası Yıldız'daki gizli hazinenin yerini öğrenmek için Cevher Ağa'ya işkence ederler, Cevher Ağa idam edilir, fakat söylemez. Nadir Ağa yerini söyler. Müellif bunları Nadir Ağa'dan dinlediğini kaydeder. Bkz. a.g.e., s.60-64.

175-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411, Dos:13-A, Kla:71, Fih:1/41-6.

176-) BA, BEO, Maliye gelen: 267757.

177-) BA, BEO, Maliye gelen: 267069.

178-) Nadir Ağa hk. 24 Ağustos 1325 tarihli Divan-ı Harp kararı için bkz. Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411, Dos:57, Kla:82, Fih:14/15.

179-) BA, BEO, Maliye giden: 272567.

180-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411, Dos:57, Kla:82, Fi:11-11/1.

181-) Said Paşa, a.g.e. II, s.479.

Trabzon mebusu İmadeddin ve yine Trabzon mebusu İzzet Beyler; evrakın tesbit ve tetkiki için Mentеше mebusu Halil, Trablusgarp mebusu Ferhad ile Kastamanu mebusu Şükrü Beyler seçildi.¹⁸² Mecliste yapılan 20 Nisan 1325 tarihli görüşmede Yıldız'da ele geçen paranın maarif nâmına mahsubu düşünülür ise de, bazı mebuslar bunu kabul etmedi.

Paraları ve kıymetli eşyaları saymakla görevli olan hey'et Abdülhamid'in Yıldız'daki hususî odasının aranmasını bitirerek, Abdülhamid'e ait Almanya Deutschebank ve Bank-ı Osmanî'de bulunan şirket hisse senetleri ve nukudun hesabına ait defteri bulmuştu. Odadaki valizler de araştırılmış, birinde 136.000 lira kıymetinde Bank-ı Osmanî kıymetleri, marangoz odasında iki sandık içinde 300.000 lira tahmin edilen banknot, taş oda denilen mahalde bir sandıkta altın ve gümüş paralarla bazı mücevherât ve üç adet kasa bulunmuştu. Bulunan bu para, senet ve mücevherât Harbiye Nezaretine teslim edildi.¹⁸³ Bu arada devam eden meclis görüşmelerinde Yıldız'da bulunan emvâl ve eşyanın sayımı ve kontrolü için görevlendirilen hey'ete bir kaç kişinin daha ilâvesi kararlaştırıldı. Meclis hakan-ı mahlu'a veya evlatlarına ait mukûd ve senedin, bankalardaki esham, tahvilât ve nukûdun hiç bir nâma te'diye edilmeyerek meclisin kontrolünde mahcuz tutulması ve bu durumun ecnebi bankalara tebliğ edilmesini kararlaştırdı.¹⁸⁴ Bir kısım mebuslar yabancı bankalardaki para ve senetlerin kaçırılması ihtimalini belirterek tedbir alınmasını teklif etti.

Abdülhamid'in Yıldız'daki eşyasını incelemeye memur hey'et 4-5-6- Mayıs 1909 günleri de tetkike devam etti. 4 Mayıs'ta iki kasa kırılarak açılmış, bunlarda 90.000 lira kadar altın ve gümüş bulunmuştu. O gün hey'etle birlikte ge-

182-) MMZC, 65. İnikad, 20 Nisan 1325, celse:1,s.170.

183-) MMZC, 66. İnikad, 21 Nisan 1325, celse:1,s.206.

184-) MMZC, 66. İnikad, 21 Nisan 1325, celse:1,s.207-8.

tirilen başmusahip Nadir Ağa gizli bölmede iki büyük kasa olduğunu itiraf etti. Bunlar da bulunarak Harbiye nezaretine gönderildi. Bu kasalar içinde 584 adet mücevher, 14 murrassa nişan, şehzâdelere ait 25 parça mücevher ele geçti.¹⁸⁵

5 Mayıs 1909 günü açılan dört kasada 24.000 lira ile takriben 8.000 kuruşluk gümüş meçidi bulunmuş; bunlardan 100 lirası komisyonun yapaçağı harcamalarda kullanılmak üzere şehremini Hâzım Bey'e verilmişti. Bu arada Selanik'te bulunan Abdülhamid'e gönderileceğı tahmin edilen iki esvab çantası bulunmuş, bunlarda da pek çok senet çıkmıştı.

6 Mayıs 1909 günü Yıldız'da müze civarında bulunan kasalar açılmış, 6 adet Rumeli şümendüfer tahvili, 18 adet eshâm-ı umumiye-i Osmanîye, dinî kitaplar vs. bulunmuştu.¹⁸⁶

Öte yandan Yıldız'da bulunan evrakın çokluğu sebebiyle komisyonun vazifesini bitirmesi epeyce zaman alacağı belirtilerek hey'etin sayısının arttırılması teklif edildi.¹⁸⁷ Menteşe mebusu Hâlıl Bey (Menteşe), Yıldız'daki evrak içerisinde siyasî mahiyettekilerin tetkiki için Meclis-i Mebusândan intihab edilecek on kişi, ayrıca Hareket ordusu kumandanlığı tarafından tayin edilen on kişilik bir komisyon teşkili hakkında taktir verdi. Konu mecliste uzun uzadıya tartışıldı. Nitekim mecliste Yıldız'daki evrakın tetkikinin Osmanlı tarihine ışık tutacağı belirtildi.¹⁸⁸

Yıldız'daki evrak komisyonu göreve devam ederken Mahmud Şevket Paşa'dan bir telgraf geldi. Paşa Yıldız'daki jurnal vs. evrakın Harbiye Nezâretine gönderilmesini istedi. Bu arada alınan karar göreğı oluşturulacak bir hey'et ile jurnallerin kimler tarafından verildikleri deftere

185-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:50,Kla:80,Fih:2,2/1-5; Mehmed Salahaddin Yıldız'da bulunan mücevher ve paraların yağmalandığını, mücevher ve nişanlardan sadece yabancı devletlerin verdiklerinin müzeye iade edildiğini belirtir.Bkz. a.g.e, s.68-69.

186-) Geniş bilgi için bkz. MMZC,68.Inikad,25 Nisan 1325, celse:1, s. 272-73.

kaydedilecek, başkaca bir tetkik yapılmayacaktı. O yüzden Meclis-i Mebusândan fazla âzâ intihabına gerek görülüyordu.¹⁸⁹ Yıldız Evrakı Tetkik Komisyonunda aşağıdakiler görevlendirilmişti:¹⁹⁰ Mülkiye'den; Meclis-i Ayândan Galip Bey, Meclis-i Mebusândan Halil Bey (Menteşe), Trablusgarp mebusu Ferhad Efendi;¹⁹¹ Harbiye dairesinden Kaymakam Sadık, Erkân-ı Harp Binbaşısı İhsan, Alay emini Ali Hayri Efendi, Yüzbaşı Hamdi Efendi ve Mülâzım-ı Sâni Mustafa Efendiler. Hareket ordusundan; Binbaşı Şevki, Kolağası Cemâl, Yüzbaşı Ahmed, Mülâzım-ı Evvel Edip ve Hikmet Efendiler. Divan-ı Harb-i Örfiden; Yüzbaşı Seyfi ve Mülâzım-ı Evvel Eşref Efendi. Sevkiyâtta; Mülâzım-ı Evvel Cemal, Kanun zabiti Cemil Efendiler. Bunlardan başka Yüzbaşı Recep, Mülâzım Zebîd, Yüzbaşı Ahmed ve Binbaşı Necmeddin Efendiler görevlendirildi. Hareket ordusu kumandanlığı bu subaylara tahsisat yapılmasını da teklif etmişti.¹⁹²

Evrak Tetkik Komisyonu marifetiyle tefrik ve tasnif edilen jurnaller (Mayıstan Ağustos'a kadar) 330 sandıkta toplandı. Bu arada hepsinin tetkikinin çok zaman alacağı, şimdiye kadar tetkik edilenlerde pek çok şahsın isimleri geçtiği, bunların ifşasının ancak hükümetin kararıyla olabileceği belirtiliyordu.¹⁹³ Bu sırada Tanin'de Hüseyin Cahid jurnalleri ne-

187-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82:Fih:19/1.

188-) MMZC, 72. İnikad, 3 Mayıs 1325, celse:1, s.415-17.

189-) MMZC, 72. İnikad, 3 Mayıs 1325, celse:2, s.424.

190-) Gn.Kur., ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:19/2.

191-) Ferhat Efendi hastalığı sebebiyle Mayıs başından 10 Ağustos 1325'e kadar Komisyondaki görevine devam edememiştir.

192-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:19/4-6.

193-) Gn.Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fih:76; 9 Saîd; Paşa bunların neşri ve ilânının ortalığı karıştırabileceği ihtimalini belirtir. Bkz. a.g.e II/2, s. 479.

reden buldu ise neşreliyordu.¹⁹⁴

Bu arada Abdülhamid'in özel kolleksiyonunda bulunan ve Yıldız'daki aramalar sırasında ele geçen tabancalar Hareket ordusukumandanlığı ile Zaptiye nezaretine ihtiyaç nispetinde dağıtıldı.¹⁹⁵ Ayrıca saray ahırlarında bulunan koyun ve inekler Mihaliç (Karacabey) çiftliğine gönderildi. İstabl-ı Amirede bulunan araba ve binek hayvanlarından fazlaları ordu-lara tahsis edildi. Abdülhamid'in Yıldız'da görevli memurlarından bir kısmı tekaüd edilirken bir kısmı da vazifesinden alındı.¹⁹⁶

Yıldız'da bu gelişmeler olurken, Abdülhamid Selanik'te yeni ikâmetine ayak uydurmaya çalışıyordu. Padişah hatırasında; Selanik'e geldiğinde bir kaç parça mücevherâtla İsviçre ve Berlin bankalarında nukûd, esham ve tahvilâttan başka hiç bir serveti olmadığını, buna da İttihadçıların göz diktiğini belirtiyordu.¹⁹⁷ Padişah ise bunların şahsî serveti olduğunu belirterek çocuklarının tahsili için gerekli görüyordu. Çocuklarının istikbali teminata alınırca bu para ve senetleri verebileceğini de ifade ediyordu. Bu sırada Mahmud Şevket Paşa'dan Abdülhamid'e gayet sert bir dille yazılmış bir telgraf geldi. Mahmud Şevket Paşa telgrafında Abdülhamid'in yabancı bankalara ait para ve senetlerini vekâletnâme imzalayarak (bunların ordu için harcanacağını belirterek) orduya teslimini istiyordu.¹⁹⁸ Bu arada Abdülhamid Deutsche Bank'taki parasını orduya teslim etti.¹⁹⁹ Daha öncede belirtildiği gibi, Abdülhamid'in Selanik'teki masrafları için

194-) Tanin nr:256, 7 Mayıs 1325/20 Mayıs 1909.

195-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:9-9/2; Aynı Arşiv, Dos:57, Kla:82, Fih:9/5; Ayrıca bkz. BA, YEE, kis:IO, Evrak:2494, zarf:154, KartonI.

196-) BA, Yıldız Maruzât Defteri nr: 15659.

197-) Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, s. 126.

198-) Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, s. 132-36.

199-) H. Cahid Tanin'de Abdülhamid'in 1.080.000 Osmanlı lirası parası bulunduğunu yazıyordu. nr:267, 18 Mayıs 1325/31 Mayıs 1909.

devletçe 1.000 lira maaş bağlanmıştı.²⁰⁰

Abdülhamid Selanik'teki Alatini Köşküne yerleştikten sonra tamamen dışa kapalı bir hayat yaşadı.²⁰¹ Özel zevklerinden olan marangozlukla uğraştı.²⁰² Gazete, dergi vs. okuması yasaklandı. 1 yıl sonra Osmanlı devleti büyük bir malî buhran dönemine girince Maliye Nâzırı Cavid Bey, Abdülhamid'in mücevherlerinin Paris'te satışa çıkarılmasını teklif etti. Elde edilecek gelir, devlet hazinesine verilecekti.²⁰³ Balkan harbi patlak verince Abdülhamid Selanik'ten İstanbul'a getirildi ve ölene kadar da Beylerbeyi sarayında yaşadı (ölümü 1918).

k-) Hareket Ordusunun İstanbul'dan Rumeli'ye Dönüşü

Hareket ordusu görevini tamamladıktan sonra ilk önce gönüllüler hareket etmişti. Nizamî birliklerin İstanbul'dan ayrılmaları biraz uzun sürdü. Çünkü isyana karışan askerlerin tevkifi, İstanbul'da asayişin sağlanması ve bunun gibi işlerin düzene konulması gerekiyordu. Bir kısım Hareket ordusu birlikleri Rumeli'ye sürgün edilen I. Ordu karargâhlarına yerleştirildi. Bir kısmı da Yıldız'ın muhafazasına bırakıldı.²⁰⁴ Diğer bir kısmı da yeni padişahın muhafız kıtası olarak İstanbul'da bırakıldı.²⁰⁵

Bu sırada Rumeli'de gerginlik arttığından Arnavutların her an harekete geçebilecekleri haberi gelmekteydi. III.

200-) BA, MVM, nr:127, 19 R.Ahır 1327.

201-) BA, MVM, nr:133, 11 Ramazan 1327.

202-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla:82, Fih:52.

203-) BA, MVM, nr:138, 19 R.Evvel 1328/18 Mart 1326.

204-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:45, Kla:71:Fih:8/2.

205-) BA, BEO, Harbiye giden: 265334.

Ordu Kumandanı Hâdi Paşa Manastır'da kuvvete ihtiyaç olduğunu belirterek Hareket ordusuyla gelen VI. Fırkaya mensup üç taburun derhal Rumeli'ye gönderilmesini istiyordu.²⁰⁶ Mahmud Şevket Paşa 15 Mayıs 1909'da bu birlikleri gönderdi.

Bu arada Hareket ordusunun topçu kuvvetlerini teşkil eden II. Orduya mensup üç sahra bataryasıyla, III. orduya mensup iki cebel topçu bataryasının İstanbul'da kalıp diğer dokuz sahra bataryasının bir an evvel Rumeli'ye gönderilmesi kararlaştırıldı.²⁰⁷ Bunları götürmek için önceden Yunan bandralı gemilerin kiralanması düşünülmüş, fiatların pahalı olması üzerine nakil Osmanlı gemileriyle yapılmıştı.²⁰⁸ Öte yandan III. Ordudan İstanbul'a giden kıt'aların ve zabitle-
rin dönmedikleri, uzun müddetten beri kıt'aların zabitsiz kaldıkları, zabitlerin Rumeli'ye dönmemeleri halinde haklarında tahkikat açılacağı da ifade ediliyordu.²⁰⁹ Bu sırada II. Fırka kumandanı Şevket Turgut Paşa Edirne'ye harekete hazır olduğunu belirten bir telgrafı kumandanlığa gönderdi.²¹⁰

Bu arada Hareket ordusunun hazırlanıp Ayastefanos'a gelişine kadar kumandayı derühte eden Hüseyin Hüsnü Paşa V. Fırka kumandanlığı ile beraber Kosova vilâyeti valiliğine tayin edildi. Paşa vakit kaybetmeden Kosova'ya gitti.²¹¹

Hareket ordusuna mensup II. Fırkanın Edirne'ye gitmesi gerektiğinden fırkanın muhafazasında bulunan Orhaniye

206-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:13-A,Kla:71,Fi:3/10.

207-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara,Fih:3/14,18,20.

208-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara,Fih:3/24.

209-) Gn.Kur.ATASE Arşivi;9-3411,Dos:56,Kla:82,Fih:66/1.

210-) Gn.Kur.ATASE Arşivi; aynı numara, Fih:67.

211-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:13-A,Kla:71,Fih:2/5,39.

kışlası yakınındaki cephaneliğin muhafazası için İstanbul'da kalan diğer birliklerden muhafız tayini istenmişti.²¹² Bunun üzerine İstanbul'da kalması gereken bir miktar kuvvet cephanelik ve kışlanın muhafazasında görevlendirildi. II. Fırka kumandanı Şevket Turgut Paşa, birliklerin Yıldız'ı terkedeceğinden bir jandarma müfrezesinin gönderilmesini ve Edirne'ye sevkiyat sırasında da I. Ordudan bir nakliyetaburunun emrine verilmesini istemişti. Ayrıca Emniyet-i Umumîye Müdürlüğüne gerekli bilgiyi vererek Yıldız'ın muhafazasının temini lüzumunu belirtmişti.²¹³ II. Fırkadan İstanbul'da terk edilen VII. Süvari Alayı ile iki piyade taburu ve bir mitralyöz bölüğü bir alay itibar olunarak Hareket ordusunun I. Mürettep Fırkasına ilhakı ve bu fırka kumandanlığına da Erkân-ı Harp Miralayı Hasan İzzet Bey'in tayini kararlaştırıldı.²¹⁴ Diğer birliklerin kıt'alarına sevkiyatının trenle yapılacağı Hareket ordusu kumandanlığına bildirildi. Rumeysi'ye gönderilecek birliklerin yol emniyetini sağlamak için Yıldız'dan getirilen ve yüz kişi olan XIII. Alay, III. Taburunun deniz yoluyla Dedeağaç'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca her kıt'anın kendi eşyasına sahip çıkması emrediliyor; I. Ordudan gönderilecek nakliye taburunun gerekli yardımı sağlayacağı belirtiliyordu.²¹⁵

Bu arada II. Fırkanın 19 Ağustos 1325 (1 Eylül 1909) Çarşamba günü hareket edeceği, birliklerin buna göre hazırlıklarını temin etmeleri emrediliyordu.²¹⁶ Sevkiyat için tanzim edilen cetvelde hangi birliğin nereye gönderileceği hakkında

212-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:9-3411,Dos:56,Kla:82,Fih:67/1.

213-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara, Fih:69/2.

214-) 17 Ağustos 1325 tarihli bu karar emri için bkz. Gn. Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fih:70.

215-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara, Fih:69.

216-) Gn.Kur.ATASE Arşivi, aynı numara, Fih:69/2.

bilgi edinmek mümkündür.²¹⁷ Bun a göre ilk gün 80 katar hareket edecekti. Bunların 16 katarı zabitan ve ümerâya âit olup diğerleri efrada tahsis edilmişti. Tahminen 5-6.000 civarında asker bu katile ile gidecekti. 20 Ağustos 1325 günü 170 katar hareket edecek, bunun da 50 vagonunda efrad ve zabitan taşıyacaktı. Diğer vagonlar ise ordunun ağırlıklarını taşıyacaktı. Bu iki gün zarfında 15-20.000 civarında asker Rumeli'ye nakledilenecekti. (EK- 16)

Nitekim, Hareket ordusuna mensup I. Mürettep Fırkanın da yerlerine nakli devam ediyordu. En son Selanik'e gönderilmek üzere 20 Ağustos 1325'te 8-9.000 civarında asker vapurla yola çıktı. Birkısmı da trenle gönderildi.²¹⁸ Eylül başında Hareket ordusuyla Rumeli'den gelen bütün birlikler II. ve III. Ordudaki asıl birliklerine dönmüşlerdi. Böylece Hareket ordusu misyonunu tamamlamış; Abdülhamid tahttan indirilmiş, V. Mehmed tahta çıkarılmış, sıkıyönetime dayalı -bir yerde Mahmud Şevket'in diktatörlüğüne istinad eden- meşrutî bir idare kurulmuştu.

217-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:9-3411, Dos:56, Kla: 82, Fih: 69/1.

218-)Gn.Kur. ATASE Arşivi, aynı numara, Fih: 69/6.

MAHMUD ŞEVKET PAŞA (1856 - 1913)

VI- BÖLÜM

MAHMUD ŞEVKET PAŞA

a-) Yetişmesi

Mahmud Şevket Paşa, esbâk Basra Mutasarrıfı Kethüdâzâde Süleyman Bey'in oğludur.¹ Hicrî 1273 (M. 1856)'de Bağdad'da doğmuştur. ² Bağdad'ın eşraf ve zenginlerinden olan bu aileyi kuran zat aslen Çeçendir.³

Kethüdâzâde Süleyman Bey, Abdülaziz devrinde İstanbul'a geldi. Kendisi odevrin münevverlerinden olup Namık Kemâl ile samimi münasebette bulundu. Nitekim, Namık Kemâl İstanbul'dan uzaklaştırılınca, Süleyman Bey de Basra tarafında bulunan Mustekid mutasarrıflığına sürüldü.

Süleyman Bey bu mutasarrıflık vazifesinde iken Bağdadın tanınmış ailelerinden olan Cin Murad ⁴ ailesinden biri ile evlendi. Mahmud Şevket bu izdivaçtan doğdu.⁵ Baba tarafından Çeçen, anne tarafından Türk'dür. ⁶ Baba tarafına Bağdad kölemini diyenler de vardır. Mahmud Şevket, mektepte arkadaşları arasında Bağdadlı Şevket, kinâye olarak da Arap Şevket diye de tanınırdı. ⁷

- 1-) Mir'at-ı Sicill-i Memurîn Hey'et-i Tahririyesi, Mücâhid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa ve Hareket Ordusu, İstanbul 1327, s.5.
- 2-) İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul 1965, s. 1869.
- 3-) Harp Akademileri Komutanlığı, Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar, İstanbul 1983, s. 79; Ziya Şakir, Gürcü olduğunu yazar. Bkz. Mahmud Şevket Paşa, Anadolu Türk Kitap Deposu, Tarihsiz, s. 11.
- 4-) Cin Murad Ağa, IV. Murad tarafından Bağdad'e İhtisap Ağası olarak tayin edilmiş bir Anadolu Türk'üdür.
- 5-) Mahmud Şevket'den başka Numan, Ragıp, Murad, Halid ve Hikmet Adlı çocukları da mevcuttu.
- 6-) Ziya Şakir, a.g.e., s. 11.
- 7-) Ziya Şakir, a.g.e., s. 10.

İlk tahsilini Basra'da, rüşdiyeyi Bağdad'da okumuştur. O tarihte Bağdad valisi Midhat Paşa idi ve rüşdiyeyi Midhat Paşa açmıştı. Mahmud Şevket de ilk talebelərindendir. Burada ancak bir sene okuyabildi; O asker olmak istiyordu. Babası onun bu temayülüne göre hareket ederek, İstanbul'a gönderdi (1287/1870). İki sene Üsküdar'da Atlamataşındaki Askerî Rüşdiyesinde tahsil ettikten sonra Kuleli Mekteb-i İdadisine kaydedildi (1289/1872). Kuleliyi 240 kişi arasında ikincilikle bitirerek (1294/1877), Harbiye Mektebine geçti.⁸ 1296/1878'de sınıfın birincisi olarak Harbiyeyi bitirip mülazım-ı sani rütbesiyle erkân-ı harbiye sınıfına geçti. Burada da cidden temayüz ederek 1298/1880'de Erkân-ı Harp Yüzbaşısı olarak mektebi bitirdi.⁹

b-) Hareket Ordusu Kumandanlığından Önceki Hizmetleri

Mahmud Şevket, Harbiyeden mezun olunca Erkân-ı Harbiye Dairesinin II. Şubesinin Te'lif ve Tercüme Bürosunda vazifeye başladı. Mahmud Şevket'in Almanca ve Fransızcası tercüme yapacak derecede iyi idi. Bir taraftan resmî tercüme işleriyle uğraşırken, diğer taraftan "Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye" adlı mecmuanın muharrirleri arasına girdi.¹⁰ Bu sırada Mısır'da Urabi Paşa ayaklanması çıkınca, bunun üzerine gönderilecek fırkanın erkân-ı harplğine memûren Girid'e gitti. Bir sene orada kalarak, fırkanın Mısır'a gönderilmesi üzerine İstanbul'a geri döndü.

İstanbul'a dönüşünde yine eski görevine getirildi. Üç ay sonra Harbiye Mektebinin "Hendese-i Haliye" ve "Cebr-i

8-) Resimli Kitap, "Mahmud Şevket Paşa", İstanbul, Nisan 1325, nr:7, s. 749.

9-) Turan Tayan, Mahmud Şevket Paşa, İstanbul 1951, s. 2.

10-) Turan Tayan, E.g.e., s. 3.

âlâ" hocalıklarına tayin olundu. O sırada Harbiye Mektebini ıslaha gelen Alman Von der Goltz'un muavini tayin edildi. Goltz Paşa onu, mektebin ıslahı ve tensîki için çalıştırırken, bir yandan Harbiyede " Fenn-i Esliha", Brkân-ı Harbiye Mektebinde de " Endaht Nazariyeleri " hocalıklarına tayin etti.¹¹ 1300/1884' de Kolağası oldu.¹²

Bir sene kadar Almanyalı Kampofner Paşa'nın, ondan sonra iki sene kadar da Goltz Paşa'nın maiyetinde bulunmuş; Paşa'nın Fransızca yazdığı "Seferber Zâbitâna Mahsus Muhtıra" adlı eserini tercüme ederek nazar-ı dikkatini çekmiştir. Goltz Paşa, II. Abdülhamid'e yazdığı arızada Mahmud Şevket'in çok yüksek bir istidada sahip olduğunu, az zamanda Osmanlı ordusunda yüksek bir mevki ihraz edeceğini belirtiyordu.¹³ Bunu dikkate alan padişah, Mahmud Şevket'i Binbaşılığa terfi ettirdi.

O tarihlerde Avrupa ordularında modern silahlar giderek önem kazanıyordu. II. Abdülhamid de ordunun silah bakımından ileri tekniklerle donatılmasını istiyordu. Bu tarihlerde Mavzer tüfenkleri Avrupa ordularında mevcut silahların en elverişlileri sırasına geçmişti.

Osmanlı Devleti'nce Almanya'dan alınacak silahların muayenesi için Vidinli Tefvik Paşa riyasetinde bir komisyon seçilirken, Goltz Paşa'nın teklifi ile Binbaşı Mahmud Şevket de bu komisyona dahil edildi (1303/1886).¹⁴

Silah satın alma hey'eti yapılan planlamaya göre 713.404 mavzer tüfeği ile 15.000 filinta ve 100.000.000 kâra barutlu mavzer fişegi alacaktı.¹⁵ Yapılan anlaşma ile tüfekler 9,5 mm. zapında ve 1877 model tüfeklerdi. Ancak tüfek çaplarının küçültülmesini silah tekniğine daha uygun gören Mahmud

11-) Resimli Kitap, aynı sayı.

12-) Ziya Şakir, a.g.e., s.15 ; Erdoğan Tokmakçioğlu, "Mahmud Şevket Paşa", ML, VIII, s.245.

13-) Turan Tayan, a.g.e., s.4 ; Ziya Şakir, a.g.e., s. 12.

14-) Gn.Kur.Yay., Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III/6, I. Kitap, Ankara 1971, s. 436.

15-) Osmanlı ordularında 1313'de mavzer sayısının 480.000 olduğuna dair bkz. BA. Y.A.Res. nr:78/19, 12.9.1313; Turan Tayan'a göre komisyon 550.000 tüfek alacaktı. Krş. a.g.e., s.5; Ayrıca bkz. Gn.Kur.Yay. a.g.e., s.436.

Şevket henüz deneme safhasında bulunan 1303 Modeli 7.65 mm. çapındaki tüfekleri padişaha arz ve tavsiye etmiştir. Nitekim, bu tüfekte fakrikatör Henri Mavzer de iştirak ediyordu. Bu uyarımadan padişah da memnun kalmış, Mahmud Şevket'in rütbesini kaymakamlığa terfi ettirmişti. Mahmud Şevket Bey Avrupa'da günlerini paligonlarda silah muayenesi ile geçirdi. Onun çalışkanlığı kısa zamanda rütbeleri kat etmesine sebep oldu. Padişah ona altın, gümüş imtiyaz, altın liyakat ve sanayi maddesi ihlası ihsan etti. 1306/1890'da Miralay oldu.

1307/1891'de Almanya'nın Magdeburg Şehrindeki Grozon top fabrikasında yeni icad edilen seri ateşli topların tecrübelerinde bulunacak hey'ete dahil edildi.¹⁶ Mahmud Şevket Bey hükûmete biraz daha beklenilerek, silahların geliştirilmesini tavsiye etti. Sonradan alınan seri ateşli toplar orduda büyük bir boşluğu doldurdu.¹⁷ Nitekim II. Abdülhamid'in Mahmud Şevket Paşa ve hey'etine aldırıldığı bu tüfek ve toplar, İstiklâl Harbinin sonuna kadar kullanılmış ve Türk Ordularının başarılarında âmil olmuştur.

1310/1894'de Fransa'da icra edilen zırhlı kulelerin mukavim olmadıklarını tesbit edip hükûmete rapor etti. Bu arada Mahmud Şevket Bey uzun süreler uğraştığı ve tecrübelerine istinaden yazdığı "Küçük Çaplı Mavzer Tüfeklerine Ait Atlas" adlı risaleyi İstanbul'a göndererek Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harp Müşiri Şâkir Paşa vasıtasıyla padişaha takdim etti. Bunun üzerine Miraliva oldu (1311/1895).¹⁸ 1303'den 1312 yılına kadar Almanya'da kaldı. Uzun çalışmalardan dolayı paşa sinir buhranları geçirdi. Sıhî sebepten dolayı Almanya'daki vazifesinden istifa ile İstanbul'a geldi. Erenköy'e yerleşti. Tabipler zihnini yormamasını hatta gazete dahi okumamasını tav-

16-) Harp Akademileri Yay., a.g.e., s.79.

17-) Ziya Şakir, a.g.e., s.22.

18-) T. Tayan, a.g.e., s.6 ; Ayrıca bkz. İbnülemin, a.g.e. s. 1869.

siye ettiler. ¹⁹

1313/1897'de Osmanlı-Yunan Harbine katılmak ister, hastalığı sebebiyle kabul edilmez. 1314/1898'de Alman Dr. Ficher, Paşa'yı tedavi eder ve açık havada çalışmasını tavsiye eder. Bunun üzerine padişaha bir arıza yazarak kıt'a görevi istedi, aleyhindekiler onu saraya jurnallemişlerdi. Jurnallere göre paşa, Reşad Efendiye intisap etmiş, hastalığı bahane edip İstanbul'a gelmiş, maksadı bir kıt'a kumandanlığı alarak birkaç bir askerin başına geçmek ve bu kuvvetle Şehzade Reşad Efendiyi cebren tahta geçirmektir. (Nitekim Paşa Kendine yöneltilen bu ithamları, 15 yıl sonra gerçekleştirecektir.) Bu yüzden Tophane'ye tayin edildi. O sırada Tophane Müşiri Zeki Paşa ile Askerî Mektepler Müfettişi Zülüflü İsmail Paşa arasında mücadele vardı. Zeki Paşa meşrutiyetçi fikirlere sahip biri idi. Bu yüzden Mahmud Şevket ile iyi anlaşmıştı. ²⁰ Paşa, burada da çalışkanlığı ile temayüz etti. 1316/1900'de Tophane Tecrübe ve Muayene Dairesi Reisi tayin edilip nişanları birinciye tebdil edildi. 1317/1901(29 Muharrem 1319)'de rütbesi Ferikliğe terfi olundu. ²¹

1901 Yılında Mekke ve Medine arasındaki telgraf hattının yapılmasına memur olarak Hicaz'a gitti. İstanbul'dan Hicaz'a, sürgün olarak gönderilenlerle birlikte aynı vapurda gitmesi, Paşa üzerinde çok acı bir intiba bıraktı, sınırları daha da bozuldu. O tarihten itibaren Abdülhamid idaresine karşı derin bir kin beslemeye başladı. ²² Hicaz'da 9-10 ay kaldı. Mekke Şerifi Avnürrefik ve Hicaz Valisi Ahmed Ratib Paşaların muhalefetleriyle muvaffak olamayarak geri döndü. Esasen Şerif, telgraf hattının yapılmasını istemiyordu. Paşa İstanbulla gelince yine Tophane'deki eski görevine başladı. ²³

Nisan 1321/1905'de rütbesi I. Ferikliğe terfi ettirilerek münhal bulunan Kosova Vilayeti Valiliğine tayin olundu. ²⁴

19-) Resimli Kitap, aynı sayı.

20-) Zülüflü İsmail Paşa Mahmud Şevket ile de geçinemez onun hakkında saraya jurnaller verirdi. Bkz. Ziya Şakir. a.g.e., s. 25.

21-) İbnülemin, a.g.e., s. 1870.

22-) T. Tüyan, a.g.e., s. 8.

23-) İbnülemin, a.g.e., s. 1870.

24-) Paşa, 10 Zilkade 1323/7 Ocak 1906'da I. Ferik olur. Bkz. Salname-i Devlet-i Aliyye, 63. Sene, Dersaadet 1325, s. 926.

Ağustos 1908'e kadar bu görevi yürüttü. Valiliği sırasında Makedonya Mes'elesi en karışık bir halde idi. Büyük devletler bilhassa İngiltere ve Rusya bu mes'ele ile yakından ilgileniyordu. ²⁵ Bulgar ve Sırp çetelerinin te'cavüzleri, ecnebi zabitelerinin tahakkümü çekilmez bir hal almıştı. ²⁶ Bölgenin gayet karışık olduğu bu sırada İttihad ve Terakki Cemiyeti de bölgede varlığını hissettirmeye başlamıştı. Selanik ve Manastırdan sonra cemiyet Kosova'ya da el attı. Mahmud Şevket Paşa Cemiyet'in varlığını, teşkilât ve maksadını öğrendiği halde müsamahakâr davrandı. ²⁷ Kosova vilayetinin en nüfuzluları da Cemiyete üye oldular. Cemiyet, hükûmetin haksızlıklarına bahane ederek Firzovik Ovasında büyük bir toplantı tertib etti. Cemiyetin Selanik merkezi meşrutiyeti ilâna karar verdi. Paşa bütün bu olanları sessizlikle takip etti. İttihad ve Terakki Cemiyeti erkânı Paşa'nın bu tavrına sonsuz derecede memnun kaldı. Nitekim, Paşa'nın Cemiyete karşı ilımlı davranması ileride onun Cemiyet tarafından Hareket Ordusu Kumandanlığına Tayin edilmesini mümkün kılacaktır.

Mahmud Şevket Paşa, 12 Ağustos 1324 (1908)'de III.Ordu K.lığına tayin olundu. ²⁸ Bu tayine en çok İttihad ve Terakki Cem'iyeti sevindi. Paşa, ordu kumandanlığına tayin edildiği gün zâbitânın siyasetle alakasını kesmesi yolunda bir emir yayınlandı, bunu yayınlamakla genç zâbitânın taşkınlıklarını önlemek istemişti. ²⁹

Bu sırada Said Paşa sadarettten azl edilmiş, yerine Kıbrıslı Kâmil Paşa Tayin edilmişti. ³⁰ Öte yandan geri planda imparatorluğa hakim olmaya çalışan İttihad ve Terakki Cemiyeti, Yıldız Sarayında bulunan II. Fırkaya itimad edememiş III.

-
- 25-) Zekeriya Türkmen, "Makedonya Mes'elesinin Çıkmasında İngilizlerin Rolü", Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1989, Sayı : 61, s.85-106.
- 26-) Mahir Aydın, "Belgelerle Makedonya'da Bulgar Faaliyetleri", Osmanlı Araştırmaları, IX, İstanbul 1989, s.209-34
- 27-) Süleyman Külçe, Firzovik Toplantısı, İzmir 1944, s.5-19.
- 28-) BA.İrade Askeriye: 6, 7 Receb 1326
- 29-) Ziya Şakir, a.g.e., s. 43-45.
- 30-) Y.H. Bayur, a.g.e., I/2, s. 78; Ayrıca bkz. Danişmend, Kronoloji, IV., s. 365.

Ordudan, III. Avcı Taburu İstanbul'a gönderilmişti. Tabur hareket ederken Mahmud Şevket Paşa onlara bir nokut vererek sözlerini şöyle bitirdi: "...İstanbul'daki vazifeniz pek mühimdir. Bunu şimdiden düşümmelisiniz ve ona göre vatanın maruz kalabileceği tehlikeleri gözönünde tutmalısınız...Siz asker değil, aynı zamanda hürriyetin de nıgehbanısınız." ³¹

Cemiyetin en büyük istinadgâhı olan Mahmud Şevket Paşa, merkez-i umumînin siyasetine karışmadı, ortaya çıkan ayrılıklarda tarafsızlığını korudu.

1324 T.Sânîsinde (Kasım 1908) Rumeli Vilâyâtı Müfettiş-i Umûmîliği Vekâletine tayin olundu. ³² 31 Mart Olayına kadar yalnız muhitinde tanınmış olan Paşa, birkaç gün sonra ismi bütün Osmanlı İmparatorluğuna yayılan bir şahsiyet oldu.

c-) Hareket Ordusu Kumandanlığı Sonrası Faaliyetleri

31 Mart Olayının patlak vermesi üzerine Mahmud Şevket Paşa İstanbul'a bir kuvvet sevki için derhal harekete geçti. ³³ Hareket Ordusu Yeşilköy'e gelene kadar Selanik'ten idare etti, daha sonra Yeşilköy'e gelerek kumandayı ele aldı. ³⁴ 23/24 Nisan gecesi orduya İstanbul'a girmesi emrini verdi. İstanbul'a hakim olduktan sonra İdare-i Orfiyye ilân etti. ³⁵ Bu arada II. Abdülhamid Meclis-i Millînin kararı ile hal' edildi; Reşad Efendi V. Mehmed ünvanı ile tahta çıktı. ³⁶

Nitekim, Ordunu İstanbul'a girişinden sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti Paşa'ya meşrutiyetin hâmisî, İstanbul'un i-

31-) Osman Nuri, a.g.e, s. 1187.

32-) Resimli Kitap, s.749; ayrıca bkz. Mücâhidi Hürriyet Mahmud Şevket Paşa, s. 8.

33-) BA, Harbiye Giden: 265777.

34-) BA, MVM, nr:127, 1R.Ahir 1327/21 Nisan 1909; Ayrıca bkz. İkdam nr:5356, 23 Nisan 1909.

35-) BA, YEE, Kısım:6, Evrak:1754, Zarf:82, Karton:3 ; ayrıca bkz. BA, BEO, Dahiliye Giden: 267692 ; Harbiye Gelen : 265557.

36-) Osman Nuri, a.g.e, s. 1187.

kinici fatihi gibi ünvanlar verdi. ³⁷ Paşa, Meclis-i Millînin kendisine verdiği yetkileri tamamen kullandı. 18 Mayıs 1909' da fevkalâde bir görev olarak I.II.III. ordular müfettişliği-ne tayin olundu. ³⁸ Paşa'nın bu göreve tayini ile boşalan III. Ordu komutanlığına Hâdi Paşa tayin edildi. ³⁹ Paşa İstanbul'da bütün iktidarı elinde toplayarak diktatörce bir tavır takındı. ⁴⁰ Mahmud Şevket Paşa'nın emri ile 31 Mart'a karışan Hassa Ordusu askerleri Rumeliye yollar inşa ettirilmek üzere sürgün edildi. ⁴¹ Bu arada paşa kendisine yöneltilen diktatör sıfatına karşı üzüldüğünü belirterek; "...Hiçbir zaman diktatör olmağımı arzu etmedim; ben sadeve askerim. Vazifem de orduyu ıslah etmektir. Siyasetle uğraşmamak değilim" diyordu. ⁴² Bu açıklamalara rağmen Paşa, müfettişlik görevi ile gerek kabinenin, gerekse Harbiye Nazırının denetimi dışında kalıyordu. Bununla beraber İttihad ve Terakki Cemiyeti muhalefeti, kurulan divan-ı harplerde Mahmud Şevket Paşa'nın onayı eli safdışı bırakmıştı. ⁴³ İlân edilen örfî idare de Paşa'nın teklifi ile 1911 yılı Martına kadar uzatıldı. ⁴⁴

Mahmud Şevket Paşa müfettişlik görevi sırasında askerî harcamalarda serbestçe davranarak bu durumun denetlenmesini istemiyordu. Bu yüzden kabine ile arasında gerginlik ortaya çıktı. Hükûmet ise bu sırada ordunun devlet işlerine karışmasını gerek devlek, gerekse ordunun disiplini açısından zararlı olacağını belirtiyordu. ⁴⁵

37-) Bazılar Paşa'yı Napolyon'a bazıları da Midhat Paşa'ya benzettir. Bkz. Ziya Şakir, a.g.e. s. 57 ; Mücâhid-i Hürriyet, s. 5.

38-) BA, İrade Askeriye nr:35, 27 R.Ahır 1327.

39-) BA, BEO, İsti'zan-ı İrade-i Seniyye : 266284 ; Harbiye Giden: 266284.

40-) I.H. Danişment, Kronoloji IV, s. 381.

41-) BA, BEO, Harbiye Giden: 270983 ; Haliye Giden: 265936.

42-) Tanin nr: 292, 12 Haziran 1325.

43-) Feroz Ahmed, a.g.e. s. 92-100.

44-) BA, İrade Askeriye nr:49, 18 Receb 1327.

45-) T.Z. Tunaya, a.g.e. s. 183-84.

Öte yandan İttihad ve Terakki Cemiyeti küçük rütbeli subaylar arasında nüfûzunu arttırmıştı. Paşa, zâbitlerin cemiyette bulunmalarını istemiyor; sebâp olarak da ordu içinde birlikve beraberliği, disiplini bozacağını ileri sürüyordu. Bu sırada cemiyet İngiliz taraftarlığını gözetirken, ordu ise Almanya'ya dörukü. Cemiyet taraftarı gazetelerde Almanların eleştirilmesi dolaylı olarak ordunun eleştirilmesi idi. ⁴⁶ Diktatardan Paşa halâ diktatörlükle suçlanıyordu. ⁴⁷

Aralık 1909'da Fırat'daki Osmanlı gemicilik şirketi Hamidiye ile İngiliz Lynch şirketinin birleştirilmesi tasarısı Cemiyet ile Mahmud Şevket Paşa arasındaki çatışmayı hızlandırdı. ⁴⁸ Cemiyet Paşanın bu çıkışını bir Alman kışkırtması olarak niteliyordu. Tanin gazetesi Paşa ve Almanlar aleyhine neşriyatına devam etmesi üzerine divan-ı harp kararı ile süresiz kapatılması kararlaştırıldı. ⁴⁹ İngiliz şirketi meselesi sonuçta Hüseyin Hilmi Paşa ve kabinesinin istifasına sebep oldu.

d-) Harbiye Nâzırlığı

Mahmud Şevket Paşa üç ordunun müfettişi olduktan sonra İttihad ve Terakki Cemiyetini kontrol altına almak istemesi Merkez-i Umumî azalarını endişelendirdi. Hilmi Paşa'nın istifası üzerine cemiyet, Paşa'nın tahakkümünden kurtulmak için onun Harbiye Nâzırı yapılması için harekete geçti. Sadarete getirilen İbrahim Hakkı Paşa, kabinesini tam bir serbestiyet sağlanması şartıyla bu görevi kabul etmişti. ⁵⁰

İbrahim Hakkı Paşa sadrazam olur olmaz ilk icraatı Mahmud Şevket Paşa'yı Harbiye Nazırlığına tayin etmek oldu. ⁵¹ Böylece sıkıyönetim kumandanı ve ilk üç ordunun müfettişinin

46-) Tanin gazetesi özellikle Almanyaya çatıyordu. Bkz. 17 Aralık 1909.

47-) Mehmed Selahaddin, Bildiklerim, s. 22-29; Mahmud Muhtar Paşa, Maziye Bir Nazar, İstanbul 1340, s. 102-3 ; Şîr Andrew Ryan, Mahmud Şevket'i Oliver Cromwell türü bir diktatörebenzetir. Bkz. The Last of Dragomans, London 1951, s. 43.

48-) Feroz Ahmed, a.g.e., s.105; İkdam nr:5488, 16K.evvel 1325.

49-) BA, MVM, nr:135, 6 Zilhicce 1327/19 Aralık 1909.

50-) İbnülemin, a.g.e., s.1783-84; H.Z. Uşaklıgil, a.g.e., II, s.44.

51-) Mahmut Muhtar Paşa, a.g.e., s. 103.

kabinenin denetim dışında kalması sonucu ortaya çıkan olumsuzluk da giderilmiş oldu.

Mahmud Şevket Paşa'nın 12 K.Sânî 1325/25 Ocak 1910' da Harbiye Nazırlığına tayini ile Hareket Ordusu Kumandanlığı ile I.II.III. Ordular Müfettişliği de sona eriyordu. ⁵²Paşa, yetkilerinin sınırlanmasına razı olamadı. Nitekim, 24 K. Sâ-nî 1325'de kendisini tekrar ilk üç ordunun müfettişi tayin ettirirken, Salih Paşa da IV.-VI. Ordular Müfettişi tayin edildi. ⁵³ Paşa 1910 Nisanında Arnavutluk isyanını bastırmak için komutayı ele aldı. Arnavutluk'da uyguladığı çok sert tedbirler bölgeyi müzminleştirdi ve Balkan Harbinde çabucak elden çıkmasına sebep olurken Arnavutlar da Osmanlı Devleti Aleyhine çevirdi. ⁵⁴Bu arada yapılan askerî bütçelerde " ordu-
dan hiçbir şey esirgenmemesi yolundaki beyanâtları ile" mevcut bütçeyi dikkate almadan fazla isteklerde bulunması kendisine karşı hoşnutsuzlukları arttırdı.

Bu sırada İstanbul havalisinde sıkıyönetim devam ederken divan-ı harplerin gösterdikleri şiddetli cezalar bile muhalefetin önüne geçemedi. Bu dahilî siyasetin de yegâne âmi-li olarak Mahmud Şevket Paşa gösteriliyordu.

28 Eylül 1911'de İtalya'nın Osmanlı Devletine bir ültimatı vermesi ile ⁵⁵ Trablusgarb Harbi başladı. ⁵⁶ Bu sırada Yemen ve Asir'de de isyanlar patlak verdi. Mahmud Şevket Paşa burada telâfisi ağır bir hata işledi. Sevkiyât ve makliyât bakımından daha kolay olur diye Trablusgarb'daki askerî birliği Yemen'e gönderdi; isyan bastırıldı. Aynı tarihlerde Arnavutluk isyanı da devam ediyordu. İşte tam bu karı-

52-) İ.H.Danışmend, Kronoloji IV, s. 381.

53-) BA, MVM, nr:134, 24 K.Sânî 1325.

54-) Cemaleddin Efendi, a.g.e, s. 21.

55-) " İtalyanın Ültimatı ", Tanin nr:1104, 29 Eylül 1911.

56-) Tanin nr: 1105, 30 Eylül 1911 ; ayrıca bkz. Y. H. Bayur, a.g.e, II/1, s. 93-98.

şıklıklar sırasında İtalyanlar Trablusgarb'a saldırdılar. İtalyan donanması Çanakkale önlerine geldi, On iki ada işgal olundu.⁵⁷ Muhalefet gelişmeleri Hakkı Paşa'nın alâkasızlığına, Mahmud Şevket Paşa'nın da tedbirsizliğine atf ediyordu.⁵⁸ Hoşnutsuzluklar giderek arttı, kabinenin bir an önce istifası için muhalefet bahaneler aramaya başladı. Bu başarısızlıklar ve muhalefetin baskıları sonucu Hakkı Paşa kabinesi İstifa etti (29 Eylül 1911).⁵⁹ Öte yandan Trablusgarb mebusları hatalardan dolayı Mahmud Şevket Paşa'yı sorumlu tutuyorlardı.⁶⁰

Hakkı Paşa'nın istifası üzerine aynı gün Said Paşa kabinesi kuruldu.Hatalarından dolayı devamlı tenkide uğrayan Mahmud Şevket Paşa, bu kabineye de Harbiye Nâzırı olarak girdi.⁶¹ İttihad ve Terakki Cemiyeti erkânı ise Paşa'nın kabineden çıkarılmasını istiyordu. Cemiyete muhalif subaylar Halâskârân-ı Vatan, Nigehbân-ı Hürriyet ve Hıfz-ı Vatan gibi guruplar teşkil ettiler. Bilhassa Halâskârânlar kamuoyunu ve İttihad ve Terakki Cemiyetini Mahmud Şevket Paşa Aleyhine teşvik ediyorlardı.⁶² Halâskârân tehdidi üzerine Said Paşa istifa etmek zorunda kaldı. Önce Mahmud Şevket Paşa istifa etti, ardından da 22 Temmuz 1912'de Said Paşa İstifa etti. Mahmud Şevket'in istifası üzerine ozamanın Avrupa gazeteleri Osmanlı meşrutiyetinde diktatörlüğün yıkılması şeklinde yorumlarken , bunu kabinenin düşmesi takip edecektir diye yayın yapıyorlardı.⁶³

57-) Mehmed Saka, Ege Denizinde Türk Hakları, İstanbul 1974, s. 27.

58-) İbnülemin, a.g.e, s. 1171.

59-) İ.H.Danışmend, Kronoloji IV, s. 386.

60-) Halbuki Başbakanlık Arşivinde bulunan bir belgeden anlaşıldığına göre, 18 Ekim 1912 tarihli Uşi andlaşması-gizli bir maddesinde İtalya hükümetinin Osmanlı Devletine 50.000.000 lira ödeyeceği kayıtlıdır. Bkz. BA,MVM, nr:174,26 R.Evvel 1331/30 Şubat 1328/1913.

61-) Danışmend, Kronoloji IV, s. 386.

62-) Mahmud Şevket Paşa ve Esbâb-ı İstifası, (Yay. Şems Matbaası), İstanbul 1330, s. 6-8.

63-) Mustafa Ragıp, İttihad ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi, İstanbul 1933, s. 25-26.

Said Paşa'nın istifası üzerine 22 Temmuz 1912'de Büyük Kabine adıyla anılan Gazi Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi kuruldu.⁶⁴ Bu arada Balkan Harbi patlak verdi. Mahmud Şevket Paşa Alasonya Ordusu kumandanlığına getirilmek istendi. O, bu görevinkaçınılmaz bir yenilgi ile sonuçlanacağını hesap ederek kabul etmek istemedi. Bu alay Paşanın itibarını zedeledi.⁶⁵ Zaten muhalefet, İttihad ve Terakki Cemiyeti ile Paşa aleyhinde propagandasını arttırmıştı. Paşa, Harbiye Nâzırlığı döneminde yanlış uygulamalarda bulundu diye Balkan mağlubiyeti de Paşanın üzerine atıldı. Paşanın orduda yapmak istediği ıslahatlar subay arasındaki siyasi sürtüşmeler sebebiyle iyi sonuç vermedi. Ayrıca Çatalca istihkâmlarındaki top- ların Çanakkale'ye nakli de büyük hata kabul edildi.

e-) Sadrazamlığı

İttihad ve Terakki Cemiyeti 23 Ocak 1913'te Bâbıâli baskınına gerçekleştirdi.⁶⁶ Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa öldürülüp Kâmil Paşa sadarettten uzaklaştırılıp yerine Harbiye Nâzırlığı da uhdesinde olmak üzere sadrazamlığa Mahmud Şevket Paşa tayin olundu.⁶⁷ Bunun üzerine Paşa yeni kabineyi şu şekilde kurdu:⁶⁸ Sadrazam ve Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa, Şeyhülislâm Esad Efendi, Şurây-ı Devlet Reisi Said Halim Paşa, Dahiliye Nâzırı Hacı Adil Bey, Hariciye Nâzırı Muhtar Bey, Bahriye Nâzırı Çürüksulu Mahmud Paşa,

64-) İ.H.Danişmend, Kronoloji IV, s.338.

65-) Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e, s.80.

66-) A.F.Türkçeldi, a.g.e, s. 77-78.

67-) BA, BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniyye: 310151.

68-) BA, BEO, İsti'zân-ı İrade-i Seniyye: 310151; Ayrıca bkz. Mahmud Şevket Paşa, Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü, (yay: Arba Yayınevi), İstanbul 1988, s.9; Hürriyet Vakfı Yayını, Halil Mentеше'nin Anıları, İstanbul 1986, s. 36; C.Bayar, a.g.e IV, s. 1113.

Adliye Nâzırı Selanik eski valisi İbrahim Bey, Maliye Nâzırı Menemenlizâde Rıfat Bey, Nafia Nâzırı Besarya Efendi, Evkaf Nâzırı Ürgüplü Hayri Efendi, Ticaret ve Ziraat Nâzırı Mehmed Celâl Bey, Posta ve Telgraf Nâzırı Oskan Efendi, Maarif Nâzırı Mehmed Şükrü Bey. Kısa bir süre sonra eski sadrazam Said Paşa Şurây-ı Devlet başkanlığına, Tal'at Bey (Paşa) Dahiliye Nezaretine, Said Halim Paşa Hariciye Nâzırlığına getirildi. Mahmud Şevket Paşa'nın sadareti ve harbiye nazırlığı bu arada bütün ordulara tebliğ edilmişti.⁶⁹

Mahmud Şevket Paşa kabinesini en fazla düşündüren şey, Kâmil Paşa zamanından beri devam eden Londra Sulh Konferansını iyi bir neticeye bağlamaktı.⁷⁰ Nâzım Paşa'nın hatası yüzünden ordu Balkan Harbini hezimetle sonuçlandırdı. Çatalca istihkâmlarında ordunun vaziyetini tekkik eden Mahmud Şevket Paşa: "...Bu ordu artık harbedemez!" diyordu.⁷¹ Enver Bey ve İttihad ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinin ısrarı sonucu Bulgarlar üzerine tekrar taarruz kararı alındı. Enver Bey'in kuvvetleri yenildiği gibi, Bolayır'daki kolordu da müşkil duruma düştü. Asıl müşkilâta uğrayan Mahmud Şevket Paşa idi. Bu sırada Enver Bey ile Bolayır Kolordusu erkân-ı harpleri Fethi (Okyar) ve Mustafa Kemâl (Atatürk) Beyler arasında çıkan ihtilâfların önüne geçilemedi. Bütün bunlar olurken Edirne ile birlikte Trakya Bulgarlar'ın eline geçti.⁷² Mahmud Şevket Paşa gelişen bu olaylar karşısında büyük devletlerin işi iyi bir sonuca bağlayacaklarını ümit ederek onlara karşı mülâyim bir siyaset takip ediyordu.⁷³

69-) Gn.Kur. ATASE Arşivi:4-121, Dosya 42-A, Klasör:316, Fihrist:9.

70-) Londra'da Balkan bunalımını çözümlmek için 17 Aralık 1912'de toplanan Konferans uzun müzakerelerden sonra 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşmasıyla bitti. Bkz. Ahmet Şükrü Esmer, Siyasî Tarih, İstanbul 1944, s. 420; İ.H. Danişmend, Kronoloji IV, s.401-2.

71-) Ziya Şâkir, a.g.e., s. 43.

72-) Mahmud Şevket Paşa, a.g.e., s.21-22, 25-27.

73-) A.F. Türkgeldi, a.g.e., s. 89; Ayrıca bkz. Y.H. Bayur, a.g.e., II/2, s. 260-66.

Sadrızamlılığının ilk zamlarında İttihadçuların tesirinde kalan Paşa, sonradan tamamen kendi prensiplerine göre hareket etmeye başladı.⁷⁴ İttihadçılar Paşa'nın bu tavırlarından sonra onu kendileri için büyük bir tehdit unsuru olarak görmeye başlamışlardı.

Bu sırada Paris'te siyaset adamlarıyla görüşüp Türkiye'ye dönen İttihadçılardan Halil(Menteşe) Bey, Mahmud Şevket Paşa'yı ziyaret ederek, ona Fransız Sosyalist Partisi liderlerinden Jean Jaurés'den duyduğu Avrupa'da Türkler ve Türkiye aleyhinde başlatılan Ermeni propagandası hakkında bilgi aktardı. Osmanlı vatandaşı Ermeniler'in yaşadığı Doğu Anadolu'da ıslahat yapılmasını ileri sürdü.⁷⁵ Hükümet 2 Nisan 1329/15 Nisan 1913'te mecliste yaptığı gizli bir müzakereyle bu konuyu ele aldı.⁷⁶

Buna göre 1878 Berlin Antlaşmasıyla Rus tehdidine karşı İngiltere'nin Osmanlı Devletinin bütünlüğünü korumak için Kıbrıs'a yerleşmesinden bahsedilerek, Rusya hükümetinden gelebilecek her hangi bir tecavüze mahal bırakmamak için İngiltere ile ilişkilerin düzeltilmesi beyân ediliyordu. Ayrıca Avrupa'da Türkiye aleyhine başlatılan Ermeni propagandasına fırsat bırakmamak için Doğu Anadolu'da geniş bir ıslahata başlanılması, bu işlerin başına da İngiliz uzmanlar getirilmesi teklif ediliyordu. İngiliz uzmanlar getirilirse ortalığın yatışacağı, ayrıca İngiltere'nin bir Rus saldırısı karşısında Osmanlı devletini savunmak zorunda kalacağı belirtiliyordu. Bu meselenin görüşülmesi için Londra Sefiri Tefik Paşa ile sâbık sadrazam Hakkı Paşa görevlendirildi. Bâbîâli bu hey'etle İngiltere'ye müracaat etti. Hükümetçe alınan karara göre doğuda Şarkî Anadolu mıntikasını teşkil

74-) Mahmud Şevket Paşa hatıratında İttihadçuların oynayacağı olamayacağını belirtiyordu. Bkz. a.g.e, s.29-30.

75-) Halil Mentеше'nin Anıları, s.37.

76-) Gayet mahremdir, notu ile kayıtlı olan bu müzakere metni için bkz. BA, MVM, nr: 176, 2 Nisan 1329/15 Nisan 1913.

Van, Bitlis, Mamüretlaziz, Diyarbekin vilayetlerinde bir; Şimalî Anadolu mıntıkasını teşkil eden Erzurum, Sivas, Trabzon vilayetlerinde de bir müfettişlik kurulacaktı. Bu müfettişliklerin başında İngilizler bulunacak, her iki müfettişlikte de birer jandarma, adliye, ziraat ve orman ve nafia müfettişleri bulunacaktı. Hükümet, acele olarak gönderilmesi lüzumunu belirterek bu müfettişleri İngiltere'den istedi. Ayrıca 27 Mayıs 1913'de on maddelik bir ıslâhât programı hazırlandı. Dahiliye Nezâreti de teşkili düşünülen bu müfettişliklerin işleri için on maddelik bir nizamname hazırladı. ⁷⁷

Hükümet İngiltere'den müfettişlik talep ederken, ancak işler hiç beklenen ve umulan yönden gelişmedi. ⁷⁸ Islahat için İstanbul'da görüşmeler devam ederken Mahmud Şevket Paşa katledildi. Said Halim Paşa'nın sadareti döneminde de görüşmelere devam edildi; 8 Şubat 1914'de Osmanlı Rus antlaşması yapıldı. ⁷⁹: Buna göre Şarkî Anadolu müfettişliğine Norveçli Binbaşı Hoff; Şimalî Anadolu müfettişliğine Hollandalı müstemlekât memurlarından Wetenenk tayin edilmiştir. ⁸⁰

Bu meseleden dolayı Mahmud Şevket Paşa ve kabinesi ağır tenkidlere uğramıştır. Mahmud Şevket Paşa ve kabineyi oluşturan ittihadçı nazırlar bu tarihlerde İngiltere ile Rusya'nın müttefik olduklarının farkına varmamış; yanlış hesaplamalar yüzünden Doğu Anadoluyu İngilizlerin kontrolüne vermeyi düşünmüşlerdir. Zira İngiltere 1907'den beri dostu ve bağlaştığı olan Rusya ile bozuşacak değildi. ⁸¹

77-) BA, MVM, nr:177, 20 C.Ahir 1331/14 Mayıs 1329.

78-) I.H.Danişmend, Kronoloji IV, s.409 ; ayrıca bkz. Halil Mentеше'nin Hatıraları, s. 37.

79-) Daha önce İngilizler Doğu Anadolu'da müfettişlik kurulması teklifinde bulunmuşlar, fakat II. Abdülhamid buna karşı çıkmıştı.

80-) I. Dünya Harbinin başlaması üzerine müfettişler görev yerlerine gidememişler böylece Doğu Anadolu bir felaketten kurtulmuş oldu.

81-) Y.H.Bayur, a.g.e,II/3, s.2,18-19.

Balkan Harbinin son şiddetiyle devam ettiği bu sırada muhalefetin hükümet aleyhine bir darbe yapacağı ihbarları artmaya başlamıştı.⁸² Mahmud Şevket Paşa ve kabinesinin başarısızlıklar karşısında Bulgarların teklif ettikleri yeniden dostluk kurmak fikrini düşünmesi,⁸³ muhalefetin Paşa'ya olan husumetini daha da arttırdı. Bu sırada İstanbul muhafızı bulunan Cemâl Bey(Paşa), Paşa'ya karşı bir darbe yapılacağı haberini duyunca onu uyarmış; fakat Paşa iş olacağına varır diyerek aldırmamıştı.⁸⁴

Paşa her zaman olduğu gibi 11 Haziran 1909 günü de Harbiye Nezaretine gelmiş, çalışmalarını bitirmiş Bâbiâlîye gitmek üzere nezaretten otomobili ile ayrılmıştı. Paşa'nın otomobili Çarşıkapı'da giderken bir cenazeye rastlamış, cenazenin yoldan geçmesi beklenirken tam bu sırada suikastçiler harekete geçip Mahmud Şevket Paşa'yı yaveri İbrahim Bey ve uşağı Kasım Ağa'yı öldürdüler.⁸⁵ Paşa saat 11.00 civarında suikaste uğramıştı, oradan süratle Harbiye Nezaretine getirilip tedavisi yapılmışsa da kurtarılamayıp vefat etmiştir. Suikastçilerden Topal Tefvik yakalanmış, diğer tertipçileri de alâ vermiştir.⁸⁶ Diğer suikatçilerin Bahriye Yüzbaşı Şevki, Çerkes Hakkı, Ziya, Abdullah Safa ve Yüzbaşı Kâzım Efendiler oldukları tesbit edilmiştir. Öte yandan Damad Salih Paşa ile Miralay Fuad Bey'suikastin tertiplenmesinde rolleri oldukları tesbit edilerek idam edilmişlerdir.⁸⁷ Mahmud Şevket Paşa'

82-) Cemal Paşa, Hatıralar, (Hz.Behçet Cemal), İstanbul 1959, s. 36.

83-) Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü, s. 186-87.

84-) Cemal Paşa, a.g.e., s.47-48.

85-) Gn.Kur.ATASE Arşivi:5-6960, Dos:99-A, Kla:622, Fih:8/1-3.

86-) İbnülemin, Son Sadrazamlar, s. 1190; ayrıca bkz. C.Bayar, a.g.e., s. 1224.

87-) BA, BEO, Dahiliye Giden: 384011.

nın ölümü Erkân-ı Harbiye Reisi İzzet Paşa tarafından ordulara tebliğ edildi.⁸⁸

Mahmud Şevket Paşa'nın katli üzerine sadarete Said Halim Paşa tayin edildi.⁸⁹ Paşa'nın katli edilmesi üzerine Cemal Paşa şehirde geniş çaplı bir operasyon başlattı.⁹⁰ Bu arada İttihad ve Terakki Cemiyeti Paşa'nın öldürülmesini fırsat bilerek muhalefeti büyük ölçüde susturdu.⁹¹ Hatta Cemiyet okadar ileri gider ki, suikast günü Çarşıkapı'da bulunup, "Eden bulur, inleyen ölür" diyen bir kaftanı sorgusuz sualsiz Sinop'a sürgün etti.⁹² Olayda suçu görülerek idam edilen Damad Salih Paşa meselesinden dolayı Fransa ile ilişkiler gerginleşti.⁹³ İktidarı tamamen ilâne geçiren İttihad ve Terakki Cemiyeti suçluları olduğu gibi, pek çok suçsuz insanı da cezalandırılmış; bu durum halkın infialine sebep olmuştur. Diğer taraftan idam edilenlerin aileleri de yüzüstü bırakılmış, sefaletleri bir kat daha artmıştır.⁹⁴ Mahmud Şevket Paşa için cemiyet gayet gösterişli bir cenaze töreni yapmış, cenaze Hürriyet Tepesine defnedilmiştir.

f-) Şahsiyeti

Mahmud Şevket Paşa, etrafında memleketine bağlı, imparatorluğun kötü kaderini değiştirmeye azmetmiş, gayretli bir asker olarak tanınıyordu.⁹⁵ Bazılarının ifadesine göre Paşa, tanzimatın istediği tipteki bir Osmanlı idi.⁹⁶ Paşa İttihadçı değildi, fakat onları tutardı. Dört ay 19 gün süren sadaretinde devlet sırlarını Padişah'tan dahi sakladığı bilinmektedir. Arapça, Fransızca ve Almanca bilirdi. Paşa'nın çehresi korkunç, hareketleri süratli ve sertti. Padişah'ın dahi onun çehresinden korktuğu rivayet edilmektedir. Paşa'nın cesareti az, ihtiyatı fazla idi. Hatta Ali Fu-

88-) Gn.Kur.ATASE:6-416, Dos:10, Kla:452, Fih:13/2; aynı arşiv; 5-6960, Dos:99-A, Kla:452, Fih:8-8/4.

89-) Gn.Kur.ATASE:6-416, Dos:10, Kla:452, Fih:13.

90-) Gn.Kur.ATASE:1-15, Dos:16-A, Kla:97, Fih:1/1-7,6.

91-) BA, BEO, Dahiliye Giden: 349035.

92-) BA, BEO, Dahiliye Giden: 349357.

93-) Cemal Paşa, a.g.e., s. 53-56.

at (Türkgeldi) Bey'in, Paşa'nın yâkınlarından üşittiğine göre İktidarda kalmış olsa idi, Edirne'yi geri almaya teşebbüs-
te bulunamazdı. ⁹⁷ Hareket Ordusu ile İstanbul'a girdiği
zaman Paşa'yı -dalkavuklar- Napolyon ve Midhat Paşa'ya ben-
zetiyorlardı. Bazıları ise İstanbul'un yeni fatihi ünvanını
layık görüyorlardı. Yaptığı icraatlara bakılırsa Mahmud Şev-
ket Paşa, 31 Mart ısyanını bastırıp meşrutiyeti tehlikeden
kurtarmış, fakat bunu çarçabuk diktatörlüğe çevirmişti. ⁹⁸
İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, Paşa ile Hüseyin Avni Paşa'nın
yaptıkları icraatın benzer olduğunu açıklar. ⁹⁹

f-) Eserleri

Mahmud Şevket Paşa, askerî görevlerinin yanısıra
tercümeler yapmış, askerî konularla ilgili makaleler yazıp
bunları devrinin gazete ve dergilerinde yayınlamıştır. Paşa-
nın yazmış olduğu eserler şunlardır: Logaritma Cetveli Risa-
lesi; Usul-i Hendese, Hendese-i Mücesseme, Fenn-i Esliha,
Devlet-i Osmaniye'nin Bidayet-i Tesisinden Şimdiye Kadar
Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi, Seferber Zabitâna
Mahsus Muhtıra, 9.5 mm.lik Mavzer Tüfekleri Risalesi, Küçük
Çaplı Mavzer Tüfekleri Risalesi, Mükerrer Ateşli Tüfekler
adlı eserlerinin yanında Fransız Alphons Karr'ın İhlamurlar
Altında adlı romanını tercüme etmiştir.

g-) Madalya Ve Nişanları

Mahmud Şevket Paşa erkân-ı Harp olarak orduda göreve
başlamış, çalışkanlığı ile kısa zamanda etrafında tanınmıştı.

94-) BA, BEO, Dahiliye Giden: 349035.

95-) "İtalyan Başvekili Ciyoletti'nin Hatıraları", Zaman,
nr: 425, 24 Ağustos 1935.

96-) C. Bayar, a.g.e., s. 1228.

97-) A.F. Türkgeldi, a.g.e., s. 58.

98-) Mahmud Muhtar Paşa, a.g.e., s. 102-103.

99-) İbnülemin, a.g.e., s. 1890-91.

II. Abdülhamid tarafından da takdir edilen Paşa, rütbeleri kısa zamanda kat etti. Padişah onu madalya ve nişan ve rütbe-lerle ödüllendirdi. Paşa'nın hâmil olduğu nişanlar şunlardı: I. rütbeden Nişan-ı Osmanî, ¹⁰⁰ Murassa Mecidî Nişanı, ¹⁰¹ altın ve gümüş imtiyaz, altın liyakat, sanayi ve Yunan Hürbi madalyaları. Ayrıca yabancı devletler de Paşa'ya madalya vermişlerdir: Almanya I. rütbeden Frederik, ¹⁰² İtalya I. rütbeden Kuron Ditali, Avusturya I. rütbeden Ayjerne Krone, Sırbistan I. rütbeden Sen Sava, Fransa I. rütbeden Gran Karduva. ¹⁰³ Hareket Ordusu ile İstanbul'a girdikten sonra yeniden I. rütbeden Nişan-ı Osmanî, ¹⁰⁴ Almanya I. rütbeden Kırmızı Kartal Roteradler nişanı ¹⁰⁵ ve 11 Nisan 1325 madalyalarını ¹⁰⁶ hamildir.

-
- 100-) BA, BEO, İsti'zan-ı İrade-i Seniyye: 270298; ayrıca bkz. Salname-i Devlet-i Aliyye, 63. Sene, İstanbul 1325, s. 926.
- 101-) BA, İrade Taltifât nr:18, 15 Şevval 1327; ayrıca bkz. BA, BEO, İsti'zan-ı İrade-i Seniyye: 274152.
- 102-) 20 C. Evvel 1320 tarihlidir.
- 103-) BA, BEO, İsti'zan-ı İrade-i Seniyye: 274181.
- 104-) BA, İrade Tal tifat nr:3, 7 Receb 1327.
- 105-) BA, İrade Taltifat nr: 17, 17 Şevval 1327.
- 106-) BA, BEO, Meclis-i Mebusan Gelen: 266261.

S O N U Ç

Öteden beri "İttihad-ı Anâsır" fikrinin mümessilliğini yapan İttihad ve Terakki Cemiyetinin 31 Mart olayı sonrası Rumeli'de yaptığı propagandalar tesirli olmuş; İstanbul üzerine gönderilecek Hareket ordusuna Balkanlar'ın ve Makedonya'nın muhtelif azınlıkları, başıbozuk komitacıları da alınmıştı. Böylece Hareket ordusunun hazırlanması sırasında İttihad ve Terakki Cemiyeti en önemli görevi üstlenen, lider pozisyonunda olan bir varlık oldu.

Ordunun siyasete karışmasının ve muhalefetin de bunu fırsat bilip tahriklere başlamasının bir neticesi olan 31 Mart olayını bastırmak için Rumeli'den gelen Mürettep Ordu da kendini siyasetin içinde buldu.

Nitekim, Hareket ordusunun Selanik'ten İstanbul'a kadar olan güzergâhında mühim rol oynayan I. Mürettep Fırkanın Erkân-ı Harbi Kolağası Mustafa Kemâl (Atatürk) , rütbesinin küçük olmasına rağmen, daha Hareket ordusu Selanik'te hazırlık safhasında iken İstanbul üzerine gidecek bu ordunun kesinlikle politikanın dışında olması gerektiğini belirtiyordu. Mustafa Kemâl'in bu fikirleri Selanik'teki İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumîsi tarafından hoş karşılanmamış; hattâ onun bu görevden alınması için teşebbüse geçilmesine sebep olmuştu. Hüseyin Hüsnü Paşa da ordunun siyasete bulaştırılmamasını istiyordu. Mustafa Kemâl, İttihadçıların karşı çıkmasına rağmen,

Hüsnü Paşa'nın maiyetinde İstanbul'a geldi. Hareket ordusu ile Yeşilköy'e geldikten sonra da yukarıdaki fikirlerini maddeleştirip bütün ordu efradı tarafından kabul edilmesi için teşebbüse geçmişti.

Hareket ordusunun asıl kumandanı olan Mahmud Şevket Paşa Selanik'ten hareketinden sonra ve İstanbul'da muhtelif defalar çektiği telgraf ve yayınladığı beyannâmelerde ordunun İttihad ve Terakki Cemiyetiyle ilişkisi olmadığını belirtiyor; fakat İttihadçıların ordudaki faaliyetlerine bir yerde göz yumuyordu. Hattâ Paşa, İstanbul'a girdikten sonra kamuoyunun tepkisini azaltmak için -aslında kendisi de inanmadığı halde- ordunun İttihadçılarla ilgisinin olmadığını belirtmek ihtiyacını duymuştu. Gelişmeler göstermiştir ki, Mahmud Şevket Paşa baştanberi politikacılarla işbirliği halinde idi. Ordunun İstanbul'a sevki fikrini dahi İttihad ve Terakki Cemiyetiyle ortaklaşa aldığı bilinmektedir.

Siyasetin içinde yüzen ve zamanın bazı asker ve yazarlarınca da tenkid edilen ordu, Rumeli'den gelirken bünyesine Balkan eşkiya ve komitelerini almakla büyük bir hata işledi. İmparatorlukta hâkim zümre olan Türk ve müslümanlar ile 31 Mart olayının hallini millî bir dava olarak görenler için bu durum son derece endişe verici idi. Mahmud Şevket Paşa ve İttihad ve Terakki Cemiyeti bunları orduya almakla -belki- azınlıklara veya büyük devletlere hoş görünmek istemiş, veyahut da Rumeli'den İstanbul'a gelirken gözü arkada kalmaması için bir tedbir olarak onları da beraberinde getirmişti.

Mahmud Şevket Paşa Hareket ordusuyla Yeşilköy'e gelinceye kadar her defasında çektiği telgraflarda Padişaha bağlılığını ifade ederek, padişaha ve meşrutiyete

darbe vuranları cezalandırmak için -hâmî pozisyonunda- İstanbul'a hareket ettiğini belirtiyordu. Paşa, aslında çok önceden beri Abdülhamid'e karşı kin besliyor, fakat bunu açığa vurmuyordu. Öteden beri Abdülhamid'in hallini düşünen İttihadçılarla fikir birliğinde idi. Şimdilik siyaset icabı padişaha, kendince güven vermek için ona bağlılığını ifade ediyordu.

Nitekim Mahmud Şevket Paşa 24 Nisan 1909 günü İstanbul'a girdi ve sıkıyönetimi ilân etti. Meclis de mecburen bir oldu bitti ile bunu kabul etti. 27 Nisan 1909 günü Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için meclisin bu işi halletmesini istedi. Abdülhamid meclis kararıyla hal' edildi. Paşa, kendini I., II. ve III. Ordu Müfettişi tayin ettirerek, ülkede tam bir dikta yönetimi başlattı. Bu görev pašaya, kabinenin üstünde bir mevki sağladı. İttihadçılar daha sonra Paşa'yı Harbiye Nâzırlığına getirerek bu gayri kanunî durumu ortadan kaldırdılar. Bütün bunların sonunda İttihad ve Terakkinin orduya dayanan hâkimiyeti karşısında muhalefet de orduda taraftar aramaya başladı. Bu arayış sonucu, subaylar arasında bir "Kurtarıcılar (Halâskârân-ı Zabitân)" gurubunun oluşmasına yol açtı. Ordunun eseri olan meşrutiyeti korumak ve kollamak için yola çıkan subaylar, zaman zaman hükûmetin çekilmesi ve seçimlerin yapılmasını talep ettiler. Ordunun isteği doğrultusunda kabineler kuruldu, devrildi. Osmanlı ordusunun bu durumunu Mustafa Kemâl daha sonra tenkid edecektir.

Neticede bu durum öyle bir hal aldı ki, ordu efradı üç-dört fırkaya ayrıldı. Siyaset çekişmeleri, iktidar hırsı sonucu Nâzım Paşa öldürüldü. İttihadçılar bu defa kendilerine her zaman destek çıkan Mahmud Şevket Paşa'yı sadrazam ve Harbiye Nâzırı yaptılar. Paşa, orduyu başından beri -aslında beyannâmelerinde belirttiğinin aksine- siyasete bulaşmasına göz yumdu, fakat daha sonra bu hatasını canıyla ödedi.

Böylece Osmanlı ordusunun siyasete tamamen girmesi ile Trablusgarp ve Balkan harbi faciaları birbirini izledi. Ardından da I. Dünya Harbi başladı. İttihadçuların ve bazı kumandanların hatası sonucu ordu mahvolduğu gibi, koskoca imparatorluk da elden gitti.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

E K L E R

صدریه مکتوبی قلمی

بلاغ		بلاغ		بلاغ	
بلاغ	بلاغ	بلاغ	بلاغ	بلاغ	بلاغ
<p>سیدمکتوبه بهت بیرونه عسکری صلا اورورد حرکت ایتمه اولاده ایکی ترنده بری بویجو الاوانده عسکریه دیکریده باریه صاج صاجیه بولمندن ایده عسکری صید ویریلدیه عسکریه دافانده تفره رنجه سنده الله صلاوات نظر فکوره برنی ترنده دوره اقامهده بولمیش الاتورقه ساخته اولدایکی به طوفان بولور جبهه صیفه و باریه صاجیه بولور ایکی ره صادم کوبنه ایته عسکری وتره بولمیش تبه اولم صابطه وایم بولور اوتون اذار وقره الله شامه بارکی بولمیش اکلانکده دریک ترندک حرکت ازان کفون به صلاوات کلدیکین صلاوات قلمه اولمده بولمیش شایه لایم قلمده افشای حالت ایضا وایم بیاتده تترنک تارور زیم قلمی</p>					

BA. BEO. Harbiye Giden: 265080

Selanik'den Ordunun İstanbul'a Hareketine Dair.

جوب نظام حیدر

۱۳۲۷ (۱۳۲۷) سیکو

تکلیف شده به کتب تاریخ احمدیه نقله
فکر بیکر محمد بن احمد قاسم

در صورت عارضه اورژانس سولنگ و کتله ایبره حاکم علی بیگ سید حریف و افکار بن تغیر دفاع
مقدار جوان این در حدود کتله صرف تو ایمنه ایجا نه ایند از زود تره کتله ایبره
اورژانس برودت هورن ایبره طبعاً تا کتله سولنگ در هر یک سید حریف ایبره مقادیر و سولنگ
احدیبه هورن در کتله ایضا کتله سولنگ کتله ایبره اصلاحیه کتله ایبره ایضا
در صورت عارضه اورژانس و سولنگ سولنگ ایبره اولیة دان سعادت ایبره ایبره ایبره
دنیای اصلاح مقصود کتله و کتله ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
حاکم ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
استفاده حاکم ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
میان ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
کتله ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
مقار ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
و کتله ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
تیب ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
و کتله ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
فلاش ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
بالک ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
ایضا ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره
ایضا ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره ایبره

BA. BEO. Harbiye Giden:265777.

18 Nisan 1909'da Hareket Ordusuna Nasihat İçin Giden Hürşit Paşa ve Hey'etinin Hazırladıkları Rapor.

مقام صدر نظام

ایکین داوچی اور درودہ مرتبہ فرمایا عسکریت نک خادم کوچی خط
 ملائم سندہ تحسہ اجماعہ اولیٰ ابی الہ سموع روڈی پور ملندہ
 دوم ایلی صہیندہ اہلیس ابی ایکین داوچی اور درودہ کی طرف مشرولیت
 اکیوہ جانا و ملا ہر دروہ ملاکالین ایضا امرتہ کی عسکر
 و بیادینت نیاج طبع سندہ بوندہ ایتو تریتانہ و سوغیات
 عسکر و یہ مقصد اصلی و بیادینت و نقتی اور یہ انضاط و ایست
 بوندہ ایفا قلمہ اور زہ نسیب ایدید صحت رکھتے مائدہ باشند
 کوہد لیس شرمام و تباہ اور دیک انوجیت حالہاں نہ قانیو
 حکومیت اظلا تردیہ و نعتتہ اولیٰ ہر اولیٰ ہر دروہ صوغیت
 در عسکر مائدہ اجماعہ اور ہر دروہ تباہ شیبہ بیادینت
 وقتہ برصفت ہر دروہ اولیٰ صہیندہ بوندہ و ہر طرفتہ دروہ

۱۰۰
 عسکر اولیٰ (۱۰۰) ۱۰۰
 دوم ایلی صہیندہ اہلیس ابی
 داوچی اور درودہ
 رفقہ فرست

در بارہن مبارک
 ۱۰۰
 محمد

Mahmud Şevket Paşa'nın alınmasını istediği tedbirler için hükümetten birinin derhal telgraf başına gelmesini istediğini belirtir telgrafı.

تاریخ

حاضرین: آقایان ...

جلد

شماره

روز

ماه

سال

موضوع: ...

مقرر شد: ...

تصویب شد: ...

تاریخ: ...

محل: ...

موضوع: ...

مقرر شد: ...

تصویب شد: ...

تاریخ: ...

محل: ...

موضوع: ...

مقرر شد: ...

تصویب شد: ...

تاریخ: ...

محل: ...

موضوع: ...

مقرر شد: ...

تصویب شد: ...

تاریخ: ...

محل: ...

موضوع: ...

مقرر شد: ...

تصویب شد: ...

تاریخ: ...

محل: ...

موضوع: ...

مقرر شد: ...

تصویب شد: ...

تاریخ: ...

محل: ...

موضوع: ...

مقرر شد: ...

تصویب شد: ...

تاریخ: ...

محل: ...

BA. MVM. nr:127, 1 R.ahr 1327/ 8 Nisan 1325

21 Nisan 1909, Mahmud Şevket Paşa'nın İsteklerinin Meclisde Görüşüldüğüne Dair, Meclis-i Vükelâ Mazbatası.

اصح درسته
رفع ایراد است
استخراجه
ناید لزوم
افزودن
سراطه
بورد
توا
تسک
موقا
احکامه
قائم
همه
مهرت
طریق
قبول
درسی
تجربه
انچه
قوت
انتها
اوزه
سوت

au dépôt	numéro de dépôt	Groupe	Date de dépôt	Année	Volume	Main ou noir	Voie:	Indications non taxes
1677-	9							

5-55

711 غایبم و سجد - خوشی در حقمانه کند

بدری نیاید عسکری همدانه قاضی بر لرزه ایمان کارانه در مرتب اولی تقیای عسکری غایب
مردمان در بر ملاه اسون عسکری عسکری - ایمنه همدانه در عسکری عسکری
و همین نقطه نظره همدانه همدانه همدانه همدانه همدانه همدانه
بنیامونی اولی و هم در عسکری عسکری و لازم بطبعه اولی اولی عسکری عسکری
در دهر عسکری عسکری در عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
و بر آن مقدم عسکری عسکری اسلام ایملده در - معلوم و عسکری عسکری
اجرائت عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
در عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
نقطه نظره عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
باجه عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
تقریر دادار عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
مورد عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری

بر کسی عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری

ایستاد در حق عسکری
صالح

صورت
A

بدری نیاید عسکری همدانه قاضی بر لرزه ایمان کارانه در مرتب اولی تقیای عسکری غایب
مردمان در بر ملاه اسون عسکری عسکری - ایمنه همدانه در عسکری عسکری
و همین نقطه نظره همدانه همدانه همدانه همدانه همدانه همدانه
بنیامونی اولی و هم در عسکری عسکری و لازم بطبعه اولی اولی عسکری عسکری
در دهر عسکری عسکری در عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
و بر آن مقدم عسکری عسکری اسلام ایملده در - معلوم و عسکری عسکری
اجرائت عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
در عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
نقطه نظره عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
باجه عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
تقریر دادار عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
مورد عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری

بدری نیاید عسکری همدانه قاضی بر لرزه ایمان کارانه در مرتب اولی تقیای عسکری غایب
مردمان در بر ملاه اسون عسکری عسکری - ایمنه همدانه در عسکری عسکری
و همین نقطه نظره همدانه همدانه همدانه همدانه همدانه همدانه
بنیامونی اولی و هم در عسکری عسکری و لازم بطبعه اولی اولی عسکری عسکری
در دهر عسکری عسکری در عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
و بر آن مقدم عسکری عسکری اسلام ایملده در - معلوم و عسکری عسکری
اجرائت عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
در عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
نقطه نظره عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
باجه عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
تقریر دادار عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری
مورد عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری عسکری

در اعلامه ایچین طرف و طر بنبرنه دخی عید صیان و سلطک نظیر و تقیمی قری ایجا بارنه اوامر و تقیته نظیر اعمام
 وادار اولر سداقار دیر مالدیر مرکز و دیویمی جای نظار سر حاده اساساً مقده اولرینز نایر و سبات
 انقظ نظار مذک بالسهول در قی اجاز و ضوایجه هر شبیه اولر و دایک کوپریق قار و اشتر و جود حاضه قنایزه نایک مایک
 باخاره نینه اولرجه برکده دان عید بنبرنه ملاقه و اجاز شاکران ایجه و شفقا دیر جود قار و از سه و کت اولر
 و سده حاده هموزان و صفات غیر اولر مولا اولر بنبرنه برکت سونی هینتو در عده و نینه اولر مایک طبی ایسوا سبک
 و از مذاکره ایضا سینه ایست و شعیبه مایک بازه حیران علی بنبرنه سدر انقظ اولر قده در

مودول
 رصم
 راجه
 کلایک علی محمد سعید

ایچین
 مودول
 ایچین
 مودول
 ایچین
 مودول
 ایچین
 مودول

BA. MVM. nr:127, 2 R.ahr 1327/9 Nisan 1325

22 Nisan 1909'da Mahmud Şevket Paşa'nın Çektiği Telgrafın müzakeresi

مردم چاکر کنیزید که

خط سزای زاندر مریخ قویانند ه مکنم بوسه می بری مصطفی لال بقک صفه تقویر ایدنی باق کلمه اوزره ربه سزید
تعیید یکه دلاوی زاندر اریه میره بوری قویانند یعنی غنچه زاندر م سنده بیلم اوزن مضطرفا تقویر سزیه سانی مدانند
فمنند اجرافی ایو رهوسه و نه صیده فینانند یه اوسیده اوردونف غنچه وک اوردو اصراف اوزنک ما اوردو

عبدالرحمن
صالح

امداد

احولك عاخرة معلوم ده طولاي برتون اوغونزومه وقوعه ميدانه ويرطاملا ايچنه هفتت وكملا قرابله بلاكستدانه سرقصور بويونيكه
 اداره ستمطانه مويجه استانبول وبعودتلايه ايله خياطيه وازميد سنجاقدي وقرنك وبققره وكنكوزه وكنك قضاير مردوي اقره واطاره
 اداره عرفيه اعدله ايبير ايز حورده مندرج ودرستون دردي چلدن حورده ۱۲۹۱ تايعن اداره عرفيه قرا نايير احكام بويونيكه
 اعتباراً اعدله اجده وكيه عرض الاجراء اداره عرفيه ديوانه حربي ريكسته طومخانه ناولي سعادتو خورسيدا يما حفترتي تعينه قلمند اداره عرفيه
 اعدله قلمندني ارض اهلك بولمكه لواوقضاره كيفيت تليغ قلمندني كي جويده نه نه دانك سنك بولمكه ارضي ادرو وحرمت اردوسي قوتانداي عطفوني
 حورده سولت يما حفترتيم ستم اعانتة وخطبه تفهيمه ده بيلقمتك اجرا ايلتمك
 بجمعه معلوم اولدني اونده اكنبي وارضني اردورده كه حله عكاس عثمانيه وارض سهرده بولمكه قلمند وقره غولدر اسفالي ايلديك تاميه سيمه
 وظيفتس ده حورده لايه توديع ووقف خايطيه انده معارفت ضوق اوام اسفالي قلمند اولديقمندك هركسك ايسنه كويجه مقبول اولور واولويجه
 ورتبته كلامه ووقته استديك بتمك بولمكدر افعه واعدله اولور ۱۳۰۵
 خايطه طلالا قلمند

BA. MVM. nr: 127, 5 R. Ahır 1327/12 Nisan 1325/25 Nisan 1909.
 İdare-i Örfiyye İlânı Hakkında Meclis-i Vükelâ
 Mazbatası

خط احوال

الحمد لله
 لادعواته
 محمد زكي
 ع

لهيئت وكدانك صورت مشرودده نقل ايمه شايسته طرلاي بجه ولايات مشورين نف زعانه رين
 معنماضه اولرب برهانك دواي مصالح دونن قلمناصاره اخلاص ايمه در مجلس مبعوثان طرفه فابيه فقده
 اعتماد و با عدم اعتماد رايك بانه اولن دوكم عهد ايرن كوتة نقيه فنديها جمله كوز بربايه برقا
 و بلسه و شومالده اداره حكومت غيرمكده بولنه اولد فنديه يا نيك يا ناز ايرن كوي لهيئت وكدانك
 نفقا و قلمنا استفساس نف ايمه - معلومات اولدنه كيهيئت مجلس مبعوثان رسيه يا دواكس تيبايردي
 اء مسامح نماز كوني انسه ١٣

و قبال

رئيس مجلس
 محمد زكي

فيلو ملو
 محمد زكي

BA. MVM. nr:127, 5 R.ahir 1327/12 Nisan 1325/25 Nisan 1909
 Tefvik Paşa Kabinesinin Tanınmadığına Dair Kabinenin Görüş-
 lerini İhtiva Eden Meclis-i Vükelâ Mazbatası

س. ۹۶

— ۱۶۶ —

نومرو ۵۷ — سلطان عبدالحمید خان نایبک خلافت و سلطنت عثمانیہ دن استغالیہ سلطان محمد خان
خامس حضرت نایبک اصماد و اجلاسی حقیقہ فتوای شریعہ و مجلس عمومی منی قرار نامہ سی .

۱ ربیع الآخر ۱۲۴۷ ۱۲ نisan ۱۲۴۵

(تقوم رقاب ایلہ نشر و اعلانی : ۸ ربیع الآخر ۱۲۴۷ ۱۵ نisan ۱۲۴۵ - نومرو ۱۹۴)

امام المسلمین اولان زید بعض مسائل ہمد شرعیہ فی کتب شرعیہ دن علی و اخراج و کتب
مذکورہ فی شیخ و خرق و اجرائی و بیست اللامہ تہذیر و اسرافہ مسخ شری خرافہ
تصرف و بلا سبب شری قتل و جیس و تغریب رعیہ و سپار کونہ مظلومی
اعتیاد ایلمکہ نصکرہ صلحہ جمع ایتمک اوزرہ عمد و قسیم ایتمکن بیستہ
حاش اولہ رقی اموال و امور مسلمینی بالکلیہ نخل یتلمجی قتلہ اعظیمہ احمد احمد احمد
و مقامہ ابقاع ایتمکہ مند مسلمین زید مرزورک تغلبنی ازالمہ ایتمہ کلرندہ بلاد اسلامیہ کتک
جانب کثیرہ سندن مرزوری خلوع مانید نظریہ داز اجبار متوالیہ ورود ایدوب
مرزورک بقا سندن ضرر حقیقی و زوال سندن صلاح لموفا اولمنین زید مرزورہ امامت
و سلطنتن فراغت تکلیف ایتمک و باخلع ایتمک صور نظرندن بالکیسی ارباب
حل و عقد و اولیسی امور طرفندن ارج کوریلورسہ اجرائی واجب اولوری
الجواب اولور

کتبہ الفقیر
السید محمد ضیاء الدین
مغنی عنہ

درویشی فکده سنده اولدوغو زوعدو بولورکونو اولدوغو کجهده ذمیر لایت و کثیرینه عرضتند فکده برقوق اولدی اوده عرضتند اولدی اولدی اولدی
 آیدورده بیاد اولمق عهده ایشیه دکنلجه کیم اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی اولدی
 هرکه اولدی
 دسیریه هیف اولدی
 قوزاق اولدی
 اوده هزارنده اولدی
 هرکه اولدی
 مده غزا اولدی
 اولدی
 دروسه اولدی
 هرکه اولدی

BA. İrade Askeriye : 94, 25 C.ahr 1327/30 Haziran 1325.
 Derviş Vahdeti Hakkında I. Divân-ı Harb-i Örfinin Verdiği
 İdam Kararı.

تعمیر

مدرسه جدید لیس ...
 معتمدی دوره انجمنی بود یعنی او زاده خوار دوشک عطا با بختیاز ده نسبت دهایی کیسه ۲۰۰ و ۲۰۰۰ سندری دخولی
 افرادی عمل کرده با تجوید روپا ایله طرفه عذر ان است تختم ایملن اوزو سوخوره ایلنه و طوقه بیك نقدی بخا وز ایله فرد وقت
 در بیان کتبه صورت سبب دم توزیع و بوزو جزیق بر مقدار ده اولاره نافع برکنده و برجهک برده ده عوجو ایملن شرطه کتبه دستور
 و علم و اثره لازم تحقیق اولاده هر چند ملکیه نذر کرده باشنکه بزرگی ایدی بوزو روم ای مقصده عین کتبه بانه کتبه و وارد و انقضا
 لوازم مذکور اثبات و اثره معتمد معارف از زمین سوزیک و دیوانه کتبه ده نفعه با نفع اربان سینه ایله بوزو در سکرزه
 مطابقتی اولوب سینه ایله نافع بودجه است آه نافع فایسول اولاره ارضی ایطه اولره اینه لغو بیك ایملن مذکور نفع
 با نقره اعطای و دیار سینه دیوانه کتبه سینه با بقدر ایفندیله طوری هزینه نموده مطابقت اولره ایله بوزو بانه برای مجرب اولقدا
 اقران هغه مؤلف بفرجه بجه اجراء مقررین تأخیر و فایز غرض شوره ده کتبه قطعه جمعیت ایسانه مصارف مجرب همه
 ایملن اوزو سینه ایله هر اولر سینه اولر سینه باری بیك برای هزینه نماید در ایالی شاید هزینه نماید در ایلی ورددی تاخر ایملن
 سینه ایله نافع بوزو بکره محلی تخمید کرد در حقیقت اجنبی مازونیا ارضی که برای از بار قرضه ایملن همه سر راه اشعاره لغز انقضای
 صلاح ایفا و تحویل طرف دیگرند امر و ابائی ره کرده ای سینه دوره انجمنی را ابا به امور و ضایع کند و بی لور کند
 احوال و درده و عیال و عی
 و سینه
 سینه

سینه رتبه معارف ایچت کتبه انجمنی کتبه اولر سینه کتبه
 سینه ایله مازونیا ارضی اولر بوزو کتبه کتبه کتبه کتبه اولر
 بیك ایملن طرفه کتبه در نفعه سر راه اشعاره کتبه کتبه کتبه
 کتبه کتبه کتبه کتبه کتبه کتبه کتبه کتبه

BA. BEO.Maliye Giden: 265936

Isyana Katılmış Olan Askerlerin Rumeliye Gönderilmelerine Dair Mahmud Şevket Paşa'nın Sadarete Yazdığı Tezkire

ارباب عاصیه و ارباب ارباعه که نمازانه درجه اولی معلول و دله بری
و بری ضابطه و افراد اید شمرانک ایام و ارامنه تخصیص اولدور. قواعد و نوق النظام
معائنات حقنه لایحه قانونی در .

برنجی ماده حرکت اردوسنک حرکات و مصادماتی اثنا سنده خدمت عسکریه
الوریه سنک درجه اول اولان کافه عسکری قواعد نظامنامه سنک برنجی و اینکجه
ماده لری احکانه تابع طوبیه سنکدر .
اینکجه ماده مواد مذکور دن برنجی ماده احکانه داخل اولانرا ایچون نظاماً تبین
ایده سنک قواعد معاشی مقدارینه رتب مختلفه کوره آید کی شمام فوق النظام اجرا اولانه سنکدر .

۲۵۰	مکتب طلبه سی و سلاح اندازان
۵۵۰	ملازم ثانی کاتب معاون و اصناف عسکریه
۶۵۰	ملازم اول
۷۰۰	پوزباشی و کبلی طابور کابی طابور امامی
۷۵۰	پوزباشی
۸۵۰	قول اغاسی آلائی کابی آلائی امامی
۹۰۰	آلائی امینی
۹۵۰	سیکاشی
۱۰۵۰	قائم مقام
۱۱۵۰	میرالای

اوجنجی ماده قواعد نظامنامه سنک اینکجه ماده سی احکانه داخل اولانرا ایچون تبین
ایده سنک قواعد معاشی اوزرینه فوق النظام اجرا اولانه سنک شمام بوجه آیدر :

۲۰۰	مکتب طلبه سی و سلاح اندازان
۴۵۰	ملازم ثانی کاتب معاون و اصناف عسکریه
۵۵۰	ملازم اول
۶۰۰	پوزباشی و کبلی طابور کابی طابور امامی
۶۵۰	پوزباشی
۷۵۰	قول اغاسی آلائی کابی آلائی امامی
۸۰۰	آلائی امینی
۸۵۰	سیکاشی
۹۵۰	قائم مقام
۱۰۵۰	میرالای

درنجی ماده مذکورین بجه بریه و بریه سنک فوق النظام شمام بوجه بالا مراتبه
قیاساً تبین و تخصیص قلنه سنکدر .

بشیمی ماده سن و مذهب تفریق اولنق سنرین درجه اول اولنرینه کوره کولایلره
و بونلرک ایام و ارامنه تخصیص اولننه سنک فوق النظام ایچون کوستریلان فوق النظام
شمام مقدارندن عبارتدر .

اینکجه ماده قواعد نظامنامه سنک برنجی ماده سی احکانه داخل اولان معلولانه

BA. İrade Kavanin ve Nizamât nr:1, 20 Receb 1327.

**Hareket Ordusunun Ma'lul Olanlarla Şehidlerin Ailelerine
Maaş Tahsisi Hakkında Hazırlanmış Kanun ve Maaş Mikdarı**

داری نظامی

داری نظامی

وزارت معارف و اوقاف

۲۹۰ عمومی

۱۵۱۶ خدیجی

موضوعه جاریه رسید
 هزینه اردو که در راه سعادت فرستاده و مورد نیاز است
 هزینه اردو که در راه سعادت فرستاده و مورد نیاز است
 تا از اردو به استغناء از بودجه و معارف عمومی
 تقدیم است به قصد ارجاع و رسید از معارف عمومی
 بابت هزینه اردو که در راه سعادت فرستاده و مورد نیاز است
 ۱۵۱۶ و ۲۹۰ عمومی

مصدق

مصدق

مصدق

مصدق
 ملاحظه شد
 ملاحظه شد
 ملاحظه شد
 ملاحظه شد
 ملاحظه شد

BA. BEO. Harbiye Giden: 276209

Hareket Ordusu ile İstanbul'a Gelen Gönüllülerin Masraflarının

Ödenmesi İçin Maliye'den Sadârete Yazılan Tezkire

کتابخانه و اسناد
وزارت دفاع

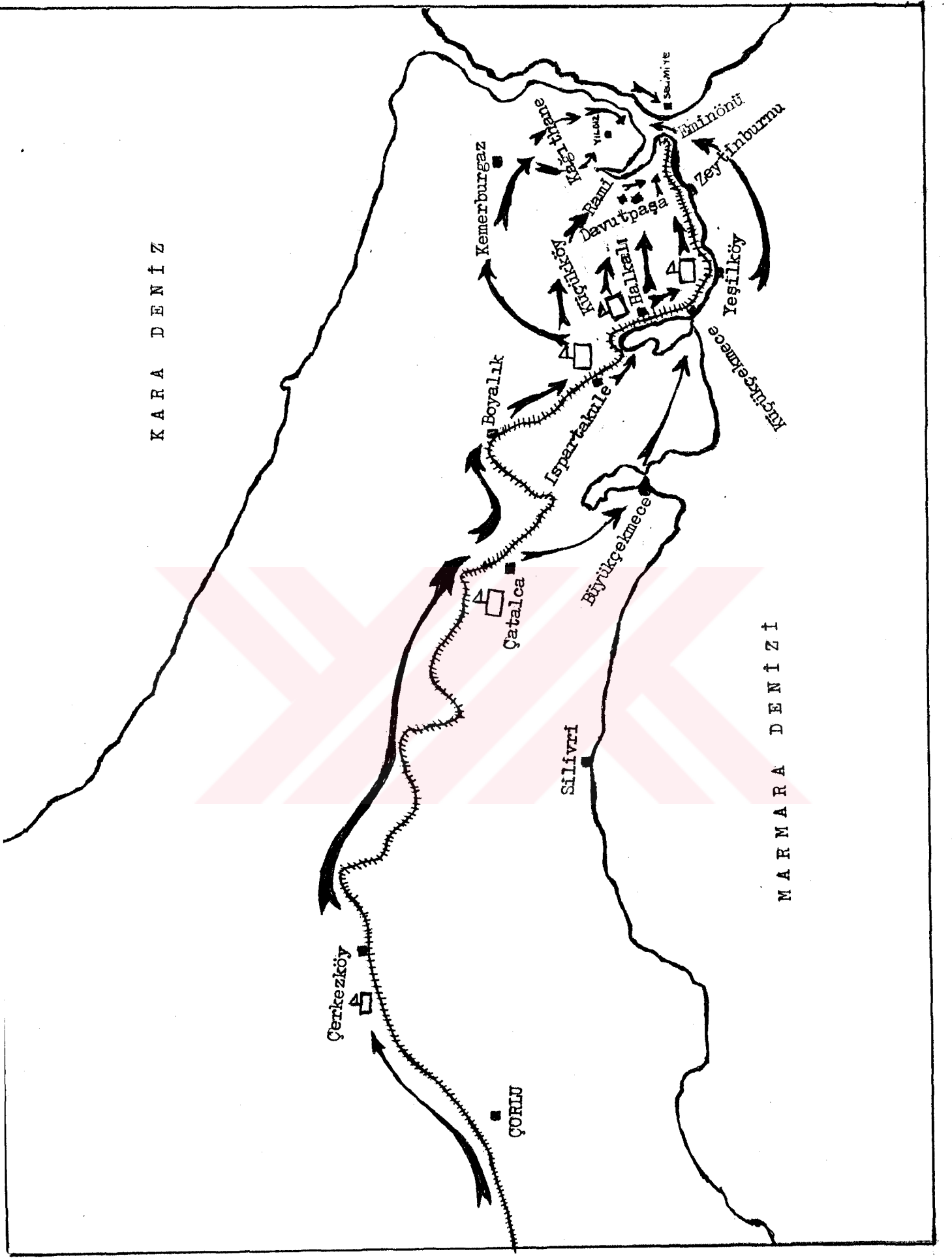
۶۴۰

مردم جاگیر لریه
 نامه و سوادیک در همه ده سیکل و لوز حرکت اردو سیه در سعادت عریه و حدودت ایستنی به پور افرانیک معانی
 جهت عکس بردن افا اولیستین جمله صورت محسوب میبندند دره افرانیک دره افرانیک قد ستموز افرانیک صورت تسویه
 بود و تذکره ایله انفا اولیست و حرکت اردو سیکل سوادیک دره افرانیک قد ستموز افرانیک صورت تسویه
 لا حوالی تایی تذکره حکایتیه طرز سینه فنیان لریه است ادا ایله اله المصمده ط به پور افرانیک
 مصافی هفتده ده اقسای حاله امر و ایستای بایده اردو زمانه هفتده و ط لاریه
 امیر لریه لاریه و ای حوالی

مهر اطره
ع

Katırların sıra numaraları ve ihraç istasyonları	Katı'ası	Hareket günü	ZABİT	EFRAD	HAYVAN	EŞYA	ARABA	YEKUN	A D E D I
1 DİMEMOKA	X. Süvari Alayı	19 Ağst.	1	7	20	11	3	42	Zabitan vagonunda ümera üç, zabıt 11'de diğer vagonlarda efrad olacaktır.
2 DİMEMOKA	IX. Süvari Alayı	19 Ağst.	1	7	29	1	-	38	Ümera 4, Zabıt 24 diğerlerinde efrad
3 BABAESKİ	VII. Topçu Tb. Nisfi	20 Ağst.	1	4	2	15	20	42	Ümera 4, zabıt 5 diğerleri efrad
4 BABAESKİ	VII. Topçu Tb. Nisfi	20 Ağst.	1	7	-	13	22	43	Ümera 4, zabıt 11 diğerlerinde efrad
5 EDİRNE	XII. Piyade 2-3 Tabur	20 Ağst.	2	18	8	5	9	42	Zabıt 41
6 EDİRNE	Fırka Karargahı ve X.A1.4.Tb.	20 Ağst.	2	15	5	7	4	33	Efrak ve ümera 5, zabıt 24

K A R A D E N İ Z

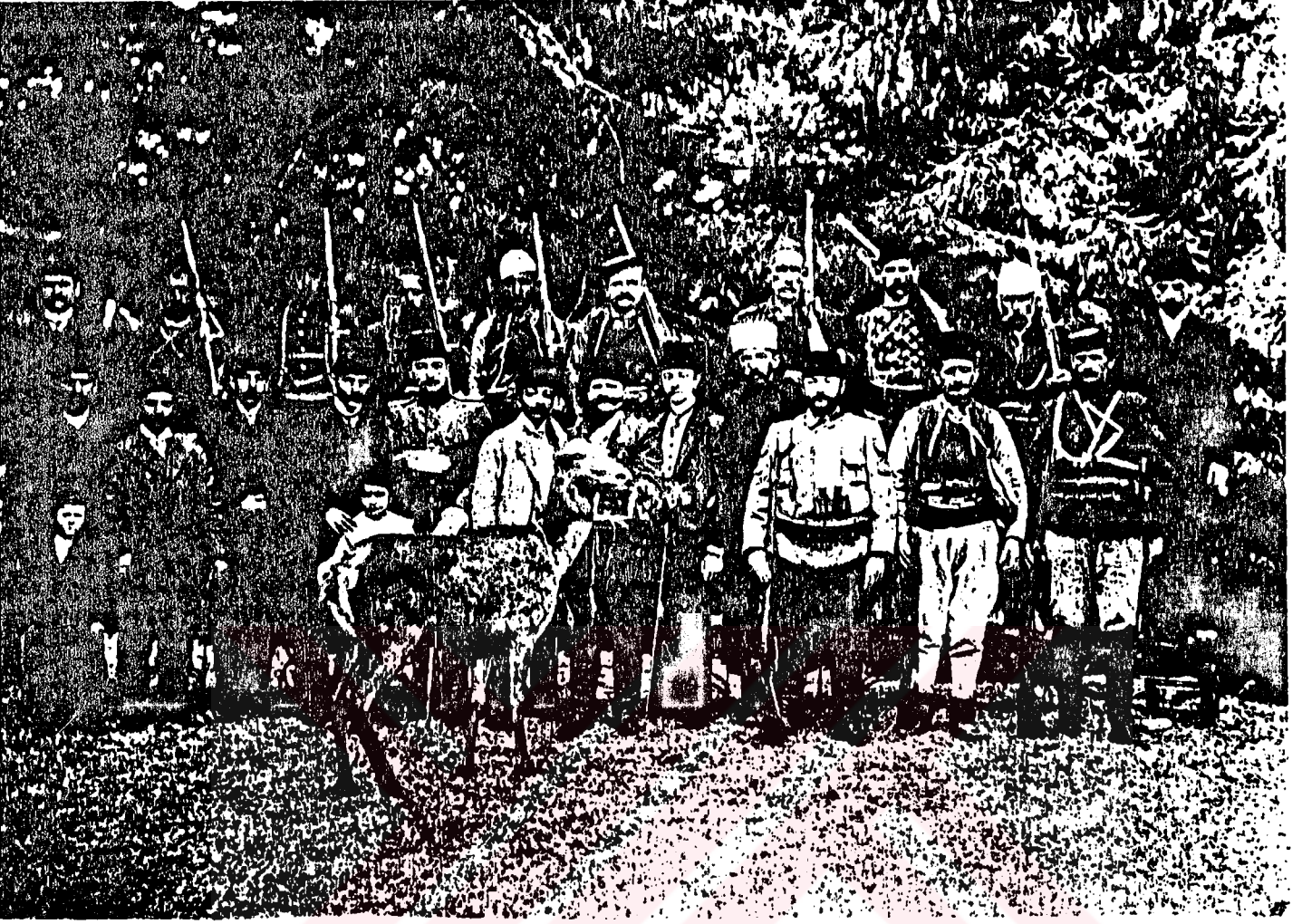

M A R M A R A D E N İ Z İ

➔ : Hareket Ordusu Birliklerinin Takib ettikleri güzergah
☐ : Ordunun Toplanma Bölgeleri

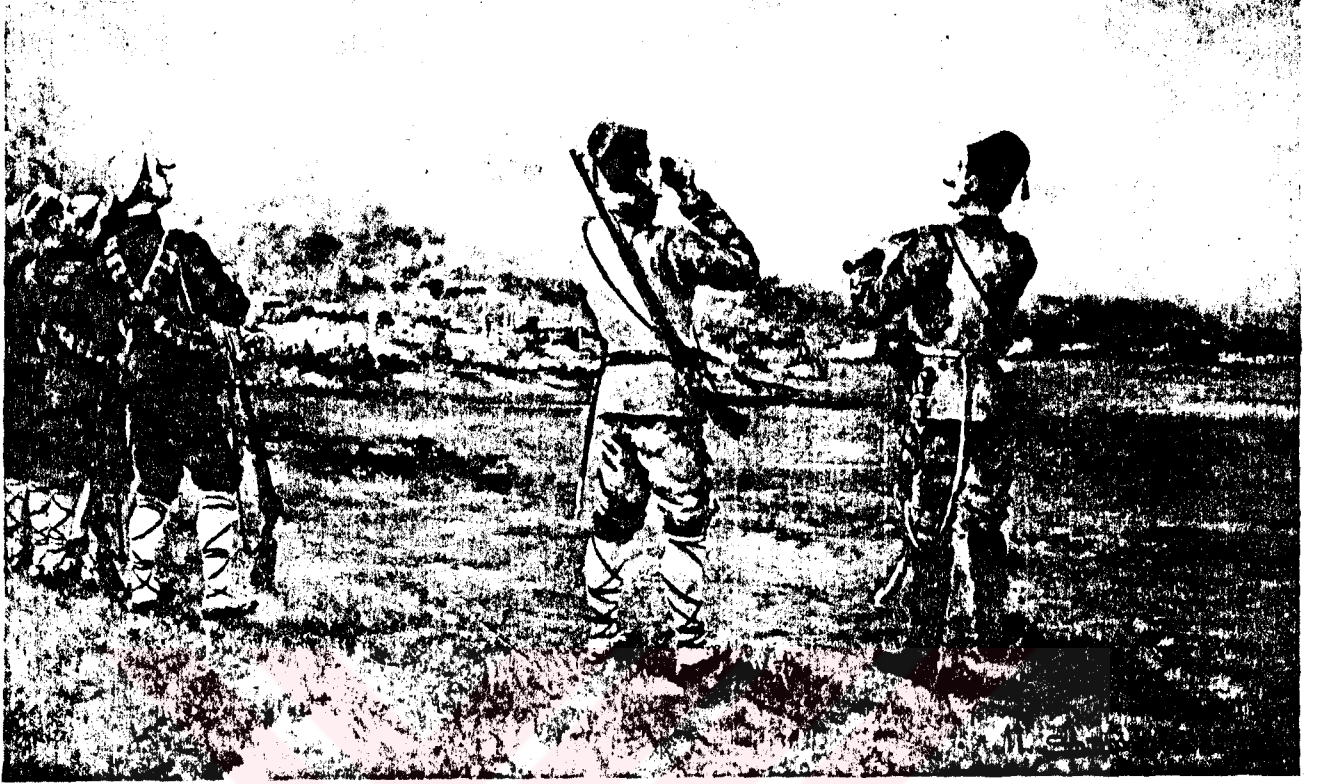
Hareket Ordusu Komuta Hey'eti ve Orduda Görevli Bulunan Bir Kaç Erkan-ı Harp:
Oturanelar, soldan sağı Müseyin Hüsnü Paşa, Mahmud Şevket Paşa, Ali Rıza Paşa.
Ayaktakiler, " ", İsmet (İnönü), Hafız Hakkı (Paşa). Enver
(Paşa),

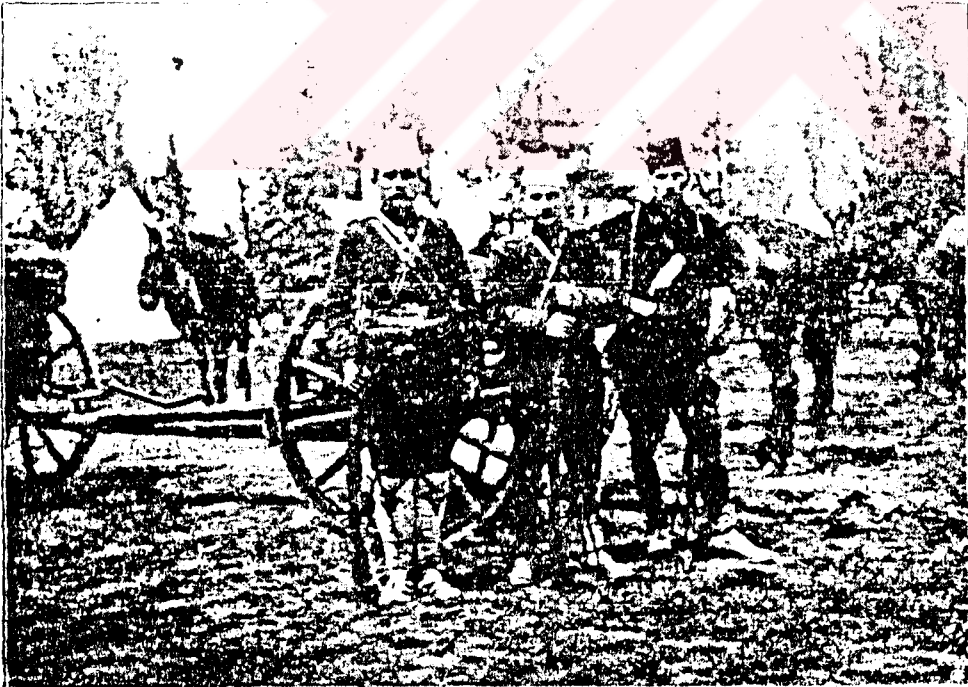
RESNELİ NİYAZI REY VE MAİYETİNDE BULUNAN TÜRK VE DİĞER AZINLIKLARA MENSUP GÖNÜLLÜLER

Reyoğlu Sokaklarında İlerleyen Arnavut ve Bulgar Gönüllüleri

Resam M. SARIM BEY'in Bir Tablosu: Ayastefanos'da Hareket Ordusu

Hareket Ordusu Gönüllü Efradından Üç Topçu Neferi

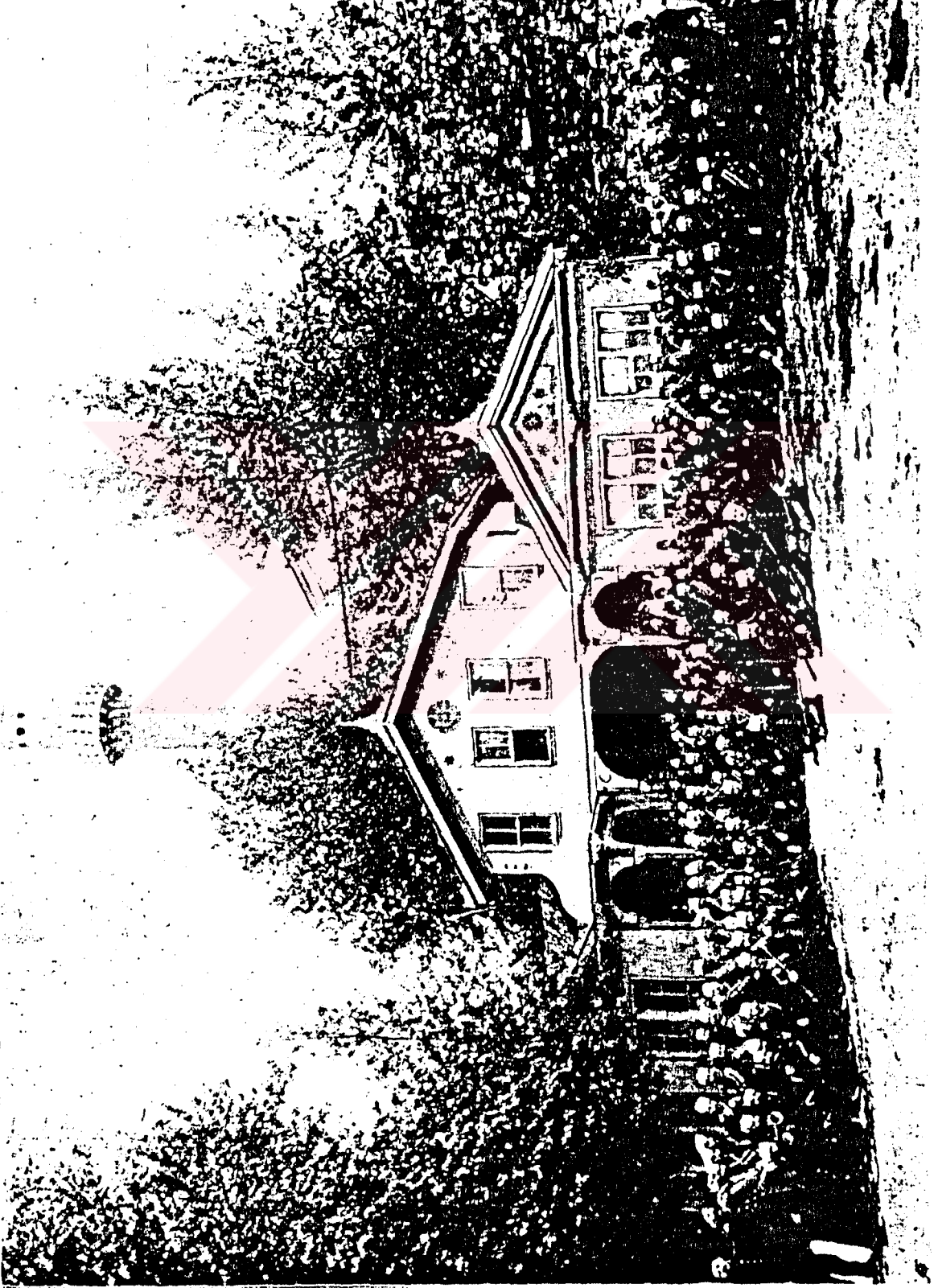
II. Abdülhamid Devri Saray Ressamlarından Zonaro'nun Yaptığı Yağlıboya Tablo.
Bnb. Enver Bey ve Geri Planda Gönüllüler (Bulgar Çetelci)

Hareket Ordusu ile İstanbul'a Gelen Meşhur Bulgar Eşkiya Çete Reisi Olan
SANDANSKI

Taksim Kışlası Önünde Bekleyen Hareket Ordusu Efradı Toplu Halde

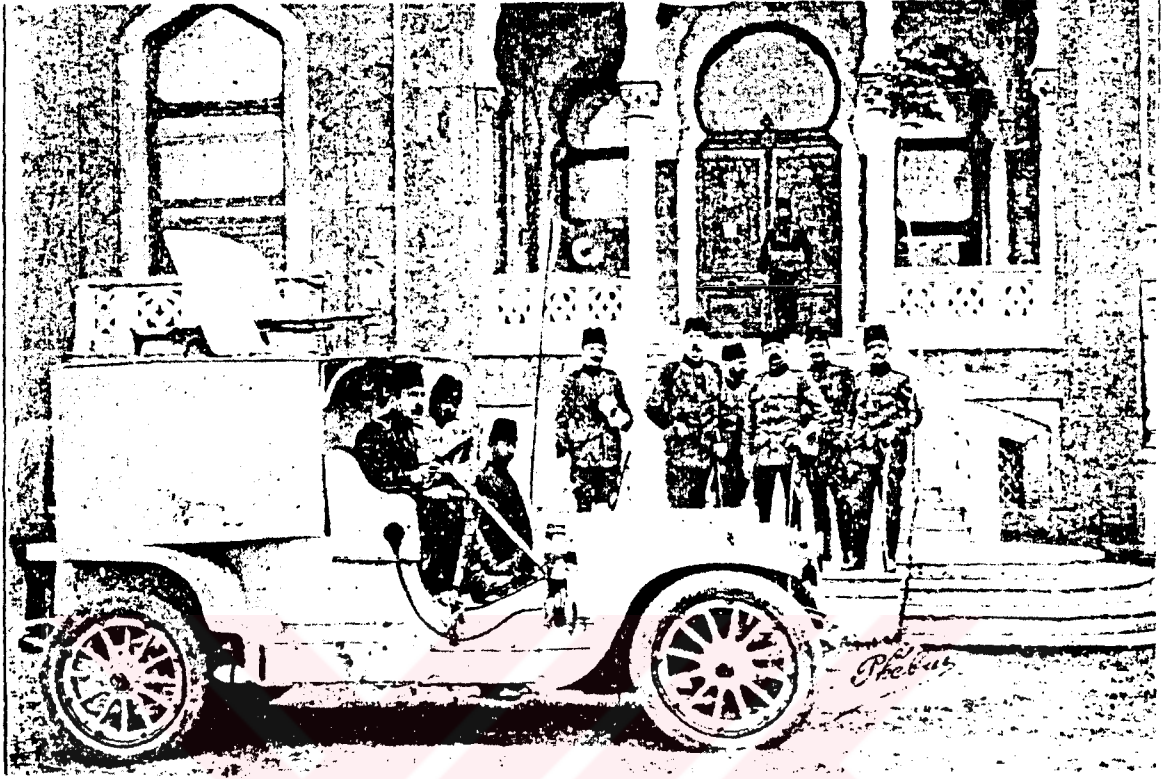
31 Mart Hadisesinin Duyulması Üzerine Bursa'da Harekete Geçmek üzere Toplanan Gönüllüler

Hareket Ordusu Öncü Kumandanlarından Şehid Erkan-ı Harp Bab. Muhtar Bey

Hareket Ordusu'nun İstanbul'daki Çarpışmalarda Ölenlerin Cenaze Alayından

Hareket Ordusu Komutan ve Erkân-ı Harbiye Hey'eti Ayastefanos'da

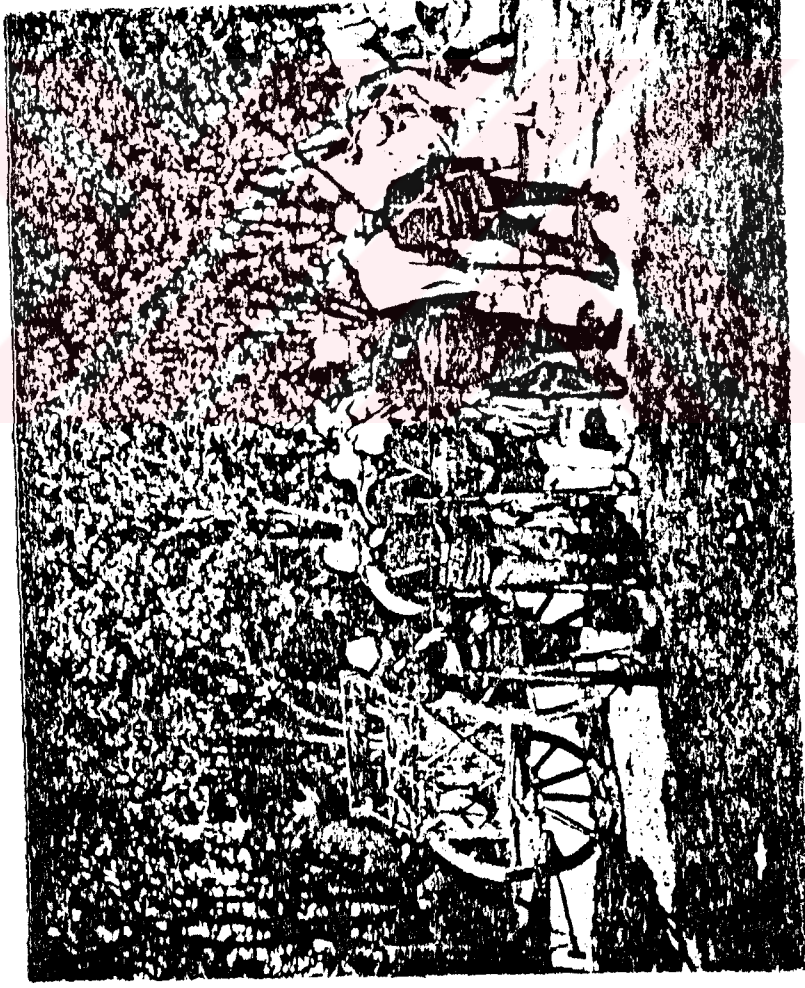
Hassa Ordusu Kumandanı Nazım Paşa

Mahmud Şevket Paşa Arap (Çöl) Kıyafetiyle

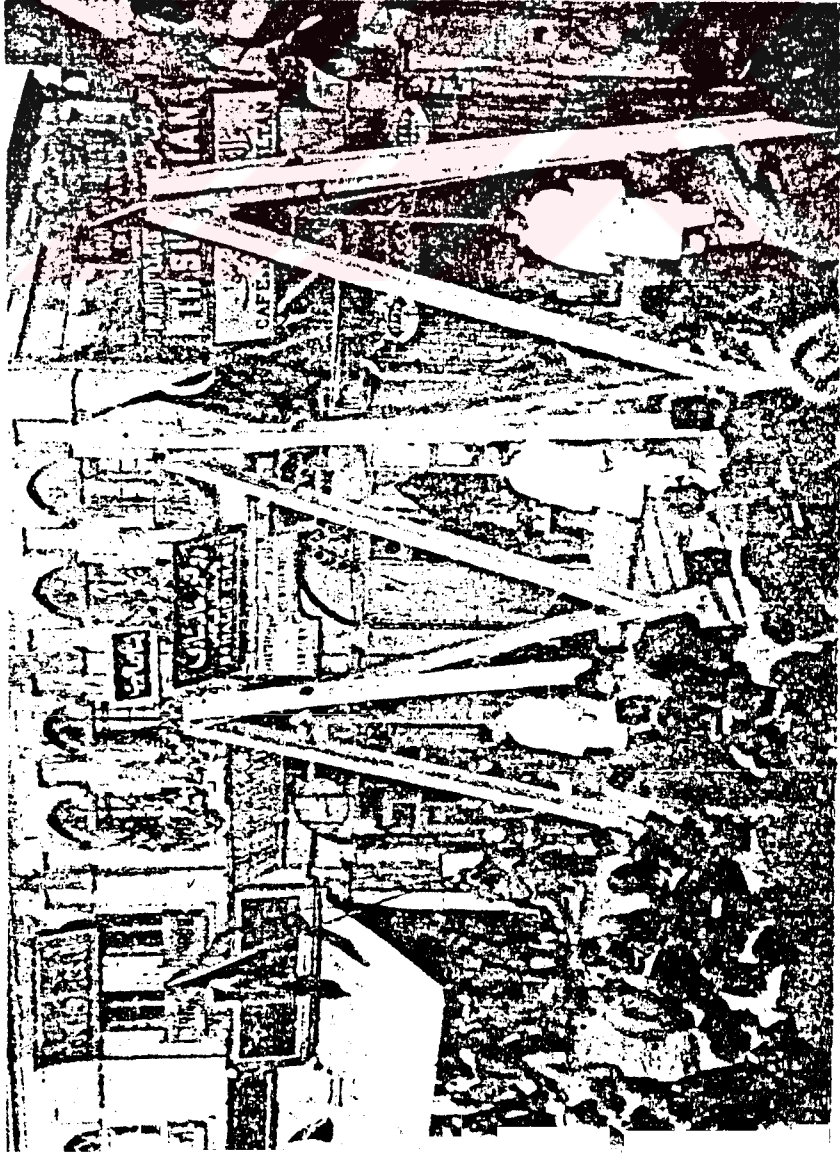
Rayoğlu Sokaklarında Nöbet Tutan, Hareket Ordusuna
Gönüllü Olarak Katılmış Olan Tipik İki Makedonyalı

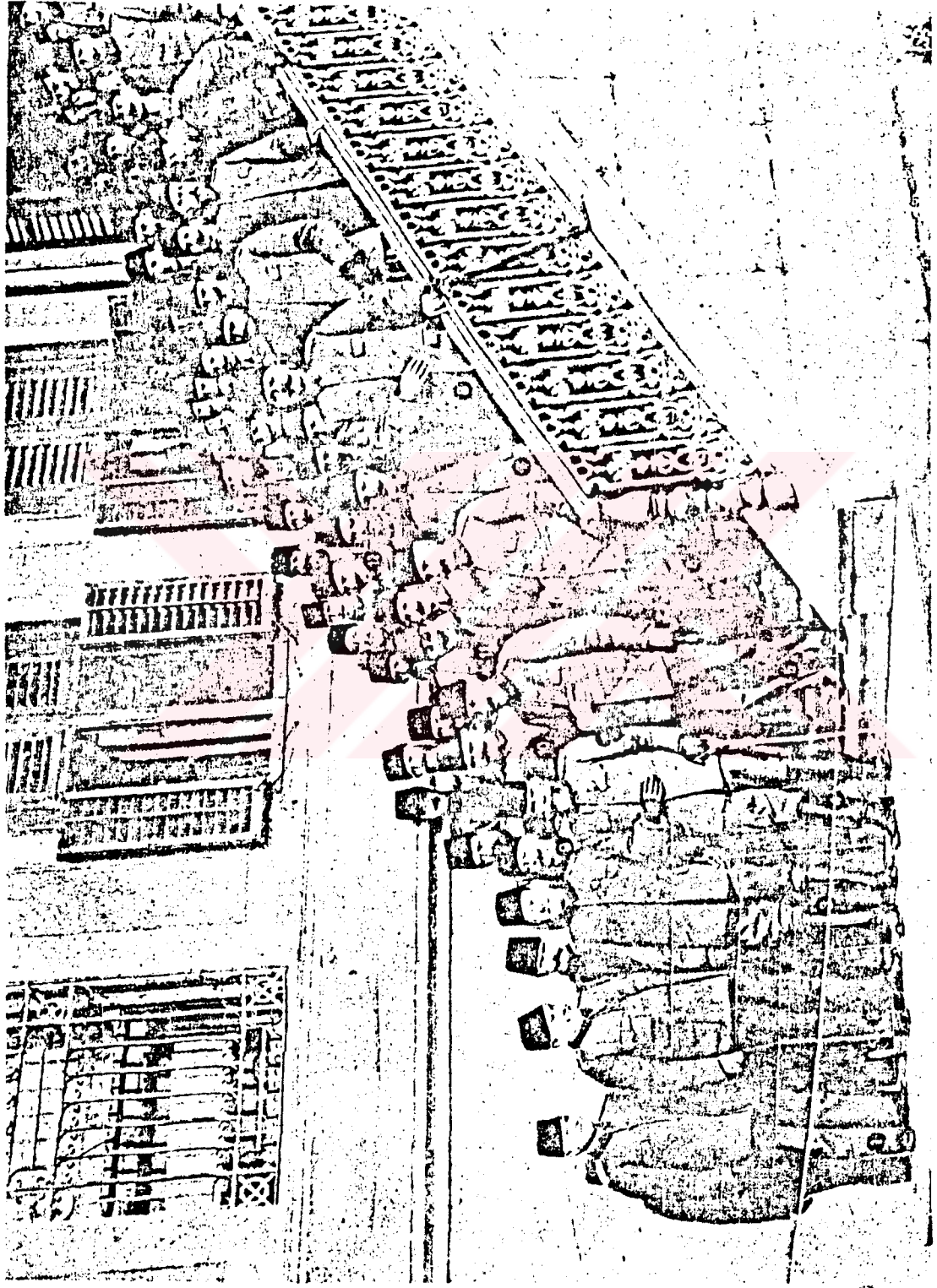
Hareket Ordusu Gönüllülerinden Topçular

I. II. III. Ordular Müfettişi Umumi Mahmut Şevket Paşa

Divân-ı Harp Kararı İle Galata Köprüsü Başında İdam Edilenler

HARBIYE MEKTEBİ ÖNÜNDE: 1) Yaver Paşa, 2) Nazım Paşa, 3) Goltz Paşa, 4) Mahmut Şevket Paşa, 5) Salih Paşa, 6) Esat Paşa, 7) Vehip Paşa, 8) Bayyev Salih, 9) Perişev Paşa, 10) Cemil Cook, 11) Cevat Paşa, 12) Fahrettin Paşa (Edirne Müdafisi).